

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

67e JAARGANG - NUMMER 1 - JANUARI/FEBRUARI 1980

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN AMSTERDAM

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

REDACTRICE

DR. I. H. VAN EEGHEN

ZEVENENZESTIGSTE JAARGANG

1980

BIJLAGE NOVEMBER-DECEMBERNUMMER AMSTELODAMUM

DRUKKERIJ EN UITGEVERIJ DE BUSSY ELLERMAN HARMS B.V. AMTERDAM

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

67c JAARGANG

JANUARI/FEBRUARI 1980

EEN CANON IN EEN NOTARIELE AKTE

Tijdens het zoeken naar gegevens over het muziekonderwijs in Amsterdam in de 17de eeuw, stuitte ik op een curieuze notariële akte: een leerling-contract met onder de handtekeningen van comparanten, getuigen en notaris een canon geschreven.

De akte die op 6 oktober 1616 gepasseerd is voor notaris Willem Cluijt, regelt tussen de luitspeler Nicolas Vallet en Davidt Gibson de uitbesteding van diens zoon Jeremias bij eerstgenoemde.¹

Nicolas Vallet was een uit Corbeny in Frankrijk afkomstige muzikant.- Uit een akte van 7 februari 1613 blijkt voor het eerst dat hij in Amsterdam verblijft. Hij is dan ongeveer 30 jaar oud.² In de jaren 1615 en 1616 woont hij hier in de Nes in de 'vergulde Bijl'? Behalve als luitspeler verdiende hij zijn brood als muzikelaar en met componeren. Ook is er een overeenkomst bekend, waarin hij samen met Edward Handcocks een dansschool opricht.³

Het bovengenoemde leerlingcontract behelst het volgende: de ongeveer 10 jaar oude Jeremias moet Vallet zes achtereenvolgende jaren dienen en op de luit en andere instrumenten leren spelen. Zijn vader zal hiervoor en voor kost en onderwijs de eerste vier jaren 9 pond Vlaams (1 pond Vlaams is 6 gld.) per jaar aan Vallet geven; de laatste twee jaren zal Jeremias de kost 'om niet ontvangen en verdienen'. Davidt Gibson zal zijn zoon ook nog tijdens de eerste drie jaren dienen te voorzien van kleding en andere zaken, de laatste drie jaren neemt Vallet dit voor zijn rekening.

¹ N.A.A. 360B/fol. 570; nots. Willem Cluijt, 6 oktober 1616, deze akte werd gepubliceerd in het 'Tijdschrift der Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis', deel X, blz. 142.

² Dirk J. Balfoort, 'Het muziekleven in Nederland in de 17de en 18de eeuw', Amsterdam, 19X-

³ N.A.A. 358B/fol. 44 en N.A.A. 343/fol. 34; nots. Willem Cluijt, 7 februari 1613.

⁴ D. F. Scheurleer, 'Het luitboek van Nicolaes Vallet', Tijdschrift der Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis, deel V, blz. 13 e.v..

⁵ N.A.A. 845; nots. Jozeph Steijns, 12 november 1626, deze akte werd gepubliceerd in het 'Tijdschrift der Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis', deel X, blz. 144.

De overeenkomst regelt ook de betaling als Jeremias komt te overlijden of wegloopt zonder dat het uiterste gedaan wordt om hem weer terug te brengen. Komt Jeremias binnen 4 jaar te sterven dan zal zijn vader het halve jaar, waarin hij komt te overlijden, betalen. Loopt zijn zoon na de eerste 2 jaar weg en doet Davidt Gibson niet zijn uiterste best om hem weer bij Vallet terug te brengen, dan belooft hij deze boven het halve jaar, waarin Jeremias zou wegelopen 50 gulden extra te betalen. Gebeurt dit in de laatste 2 jaar dan zal dat zijn vader 100 gulden kosten.

Er zit nog een addertje onder het gras. Alleen als Jeremias zijn meester behoorlijk zal dienen, verplicht Vallet zich hem op de luit en andere instrumenten les te geven en dan nog als hem enigszins doenlijk zal zijn en 'voor ZOVCr Jeremias het zal kunnen begrijpen'.

Welke deze andere instrumenten geweest kunnen zijn, blijkt als Vallet in 1633 voor notaris Nicolaes Jacobs aan Gerrit Wiggersz. Duijsentdaelders, man en voogd van de bierbeschooister Grietgen Henrics, ter betaling van de huishuur die hij Gerrit Wiggersz. schuldig is, zijn huisraad en andere zaken transporteert.⁶ In de bijgevoegde specificatie hiervan worden o.m. 6 luiten, een basviool en nog 5 andere instrumenten, te weten citers en violen vermeld. Enkele dagen tevoren was zijn boedel door notaris Jacob Jacobs, eveneens op verzoek van Gerrit Wiggersz., geïnventariseerd.⁷

Na 1633 ontbreken mij verdere gegevens over Nicolas Vallet. Is bovenstaand leerlingcontract zonder de canon gepubliceerd in het 'Tijdschrift der Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis', deel X, de canon, zonder de inhoud van de akte, staat afgedrukt bij het artikel 'Rijfelarijen' van mr. N. de Roever op blz. 194 van 'Oud Holland', jaargang 1886 en is overgenomen in het boek 'Sweelinck's keyboard music' van Alan Curtis (Leiden, London, 1969).

Mr. de Roever schrijft dat Vallet boven zijn handtekening deze canon heeft geschreven en toont dit met een facsimile. De handtekening van Vallet staat echter in de betreffende akte ongeveer 20 cm. boven de canon.

Het is mogelijk dat Vallet deze canon heeft geschreven (een gedceltein het midden van de canon een groep van 8 noten komt overeen met een deel van de canon die staat afgedrukt op het titelblad van het eerste deel van het 'Secretum Musarum', een luitboek van de hand van Vallet, voor het eerst verschenen in 1615; deze laatste canon is echter duidelijk gesig-neerd met N.V.*), maar ook kan de notaris of een van diens klerken deze geschreven hebben, immers in die tijd hielden notarissen of hun klerken zich soms onledig met het maken van tekeningen in de akten en ook worden gedichtjes en gezegden die kennelijk als wijsheden bedoeld waren, gevonden.

Zo vinden we bijvoorbeeld bij notaris Jan Jansz. Piliorus drie getekende

⁶ N.A.A. 407B/fol. 356; nots. Nicolaes Jacobs, 30 april 1633.

⁷ N.A.A. 407B/fol. 338; nots. Jacob Jacobs, 26 april 1633.

⁸ Oeuvres de Nicolas Vallet pour luth seul: le secret des muses, édition et transcription par André Souris, étude biographique et appareil critique par Monique Rollin, Paris, 1970.

kopjes⁹, bij notaris Pieter van Perssen een mannenkop met daarboven geschreven 'P. P. van Perssen Seer Bemind', 3 bladzijden daarvoor dezelfde man gezeten in een stoel.¹⁰ In een volgend protocol van hem is een pentekening van spelende kinderen te vinden.¹¹ Ook vinden we in een van zijn protocollen een gedichtje¹², alsmede elders een gedichtje tezamen met een getekend kopje¹³. Bij latere notarissen zijn eveneens tekeningetjes en gedichtjes te vinden.

Zekerheid omtrent de auteur van de canon is dus helaas niet te geven.

J. H. GISKES

---

⁹ N.A.A.1, pak c/fo. 101 verso; nots. Jan Jansz. Pilorius, 9 februari 1580.

¹⁰ N.A.A. 751; nots. Pieter van Perssen, 8 augustus 1633.

¹¹ N.A.A. 751; nots. Pieter van Perssen, 3 maart 1634.

¹² N.A.A. 750/fo. 573; nots. Pieter van Perssen.

¹³ N.A.A. 751; nots. Pieter van Perssen, op de achterzijde van een akte van 6 februari 1634.

SCHRIJFOEFENINGEN VAN TITUS VAN RIJN (1641 - 1668)

In de collectie van Prof. Dr J. W. Salomonson komt een tekening voor van de voormalige brug over de stadssingel met de oude Haarlemmerpoort. De eerste steen voor deze, naar ontwerpen van Hendrick de Keyser (Utr. 1565 - 1621) gebouwde poort, werd op 18 juli 1615 gelegd en in 1618 was het poortgebouw klaar. Naar de kleding van de personen op de tekening te oordelen zal deze niet lang na de voltooiing van de Haarlemmerpoort zijn ontstaan. Vandaar dat een later opschrift 'Geestige Willem' ons wil doen geloven dat deze tekening van de hand van Willem Buytewech (Rott. 1591 - ald. 1624) is, maar dat wordt thans niet meer aanvaard, zodat de tekenaar weer anoniem is geworden.

De ons onbekende tekenaar was gezeten op het bolwerk 'Slooterdijk', waar vrouwen hun wasgoed te bleken hebben gelegd, terwijl links op de tekening een man op het bolwerk naar boven komt. Achter de brug zijn de standerdmolens op de bolwerken 'de Beer' en 'de Bocht' met in de verte enkele schepjes op het I J te zien.

Op de achterkant van deze tekening staat een schets van de poort aan de binnenzijde, gezien vanaf het Wagenplein, waar twee karren staan gestationeerd en waar nog duidelijk het zand van de stadswal is te onderscheiden. In een late hand werd er het onderschrift 'Haarlemmer Poort te Amster-

Haarlemmerpoort gezien vanaf het bolwerk 'Slooterdijk'. Anoniem, pen en penseel, ca 1620.

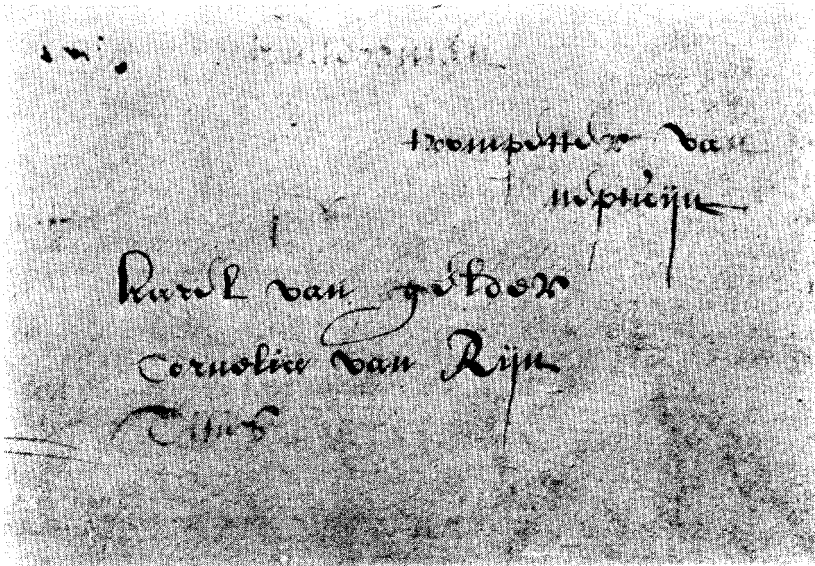
Foto: Archeologisch Instituut Utrecht.

dam' op aangebracht, maar daarnaast staan een aantal zeventiende eeuwse opschriften, die thans onze aandacht vragen.

Deze luiden: 'Trompetter van Neptuijn', 'Karel van Gelder' en 'Cornelia van Rijn', terwijl er bovendien nog gedeeltelijk verbleekt te lezen staat: 'K. .terman' en 'Titus'. U begrijpt het al, de eigenaar van de tekening kwam op het idee, dat deze mogelijk in het bezit van Rembrandt van Rijn zou kunnen zijn geweest en dat zijn zoon Titus er enkele schrijfoefeningen op zou hebben kunnen geschreven. Een suggestieve, maar geen gemakkelijke vraag om op te lossen. Allereerst, wat kunnen deze opschriften ons als historische feiten mededelen?

Detail achterzijde met de Haarlemmerpoort gezien vanaf het Wagenplein.

Detail achterzijde met de zeventiende eeuwse opschriften.

'Karel van Gelder' kan hier een herinnering zijn aan de beruchte Karel van Gelre (Grave 1467 Arnhem 1538), die als een Hannibal ante portas in het begin der zestiende eeuw herhaaldelijk met zijn troepen Amsterdam belegerde, maar door de waakzaamheid van de burgerij de stad niet in banden had gekregen. Echter in de vijftiger jaren van de zeventiende eeuw is er een varensman Karel Pietersz van Gelder (Oosterhout ca 1630 1658/86) in Amsterdam aanwijsbaar, die er op 14 maart 1654 met Reynoutje Aris (1630 - 1658/86) in ondertrouw was gegaan. Mogelijk staat de 'trompetter van Neptuijn' dan met hem in verband, maar ik geef mijn uitleg graag voor een betere.

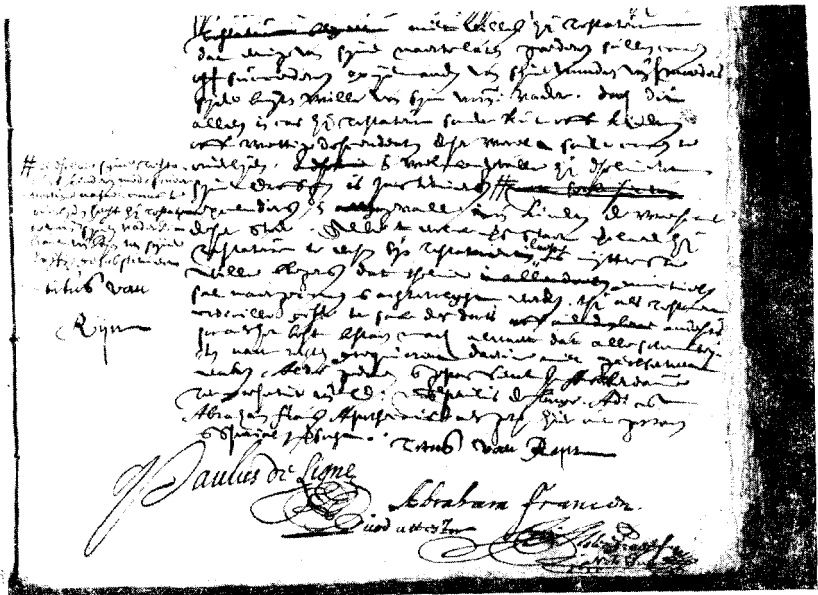
'Cornelia van Rijn' brengt ons inderdaad in de omgeving van Rembrandt, want zij zou wel eens diens dochter Cornelia uit de verhouding met Hendrickje Stoffels (Bredevoort ca 1626 1663) kunnen zijn, die op 30 oktober 1654 in de Westkerk werd gedoopt. Zij was dus een halfzuster van Titus.

Voor wie dit niet helemaal bekend is in het kort het volgende. Titus was de enige overlevende zoon van Rembrandt uit zijn wettig huwelijk met de vermogende Saskia van Uylenburgh (Leeuwarden 1612 -- 1642). Na de dood van zijn vrouw was de verzorging van de één-jarige Titus toevertrouwd aan een droge min Geertje Dircx (Edam 1605/110 ald. na 1656) met wie de schilder spoedig een verhouding kreeg, die ongeveer zes jaar zou duren. In die tijd vergaf Rembrandt onder andere enkele juwelen van Saskia aan zijn beminde. Dit laatste was geheel in strijd met de regels van het testament van zijn vrouw en gaf aanleiding tot moeilijkheden, toen na verloop van tijd de verhouding tussen Rembrandt en Geertje Dircx be-

koelde; vooral, omdat deze juwelen aan zijn zoon Titus toekwamen. Na 1649 nam de jongere Hendrickje Stoffels de plaats van de gewezen min in de huishouding van de schilder aan de Jodenbreestraat in. Uit deze verhouding werd dan in 1654 het dochtertje Cornelia geboren, van wie mogelijk sprake is in het opschrift van de tekening.

Het jaar dat op de geboorte van Cornelia volgde ging vooraf aan het financiële debacle van Rembrandt en het is te begrijpen dat de schilder nog heeft geprobeerd om zijn zaken zo goed en veilig mogelijk te regelen vóór het dreigende faillissement. Had hij zich nog enkele jaren tevoren in alle bochten gewrongen om de juwelen van Saskia uit de handen van Geertje Dirckx terug te krijgen voor zijn zoon, zo moest hij er ook op bedacht zijn dat, indien Titus iets mocht overkomen, zijn gewezen schoonfamilie hem met een paar flinke aanspraken kon lastig vallen. Daarom is het niet ondenkbaar dat Rembrandt in 1655 het initiatief heeft genomen – zoals hij dat ook had gedaan bij zijn vrouwen – om Titus een testament te laten opmaken te zijnen gunste, waaruit ik de volgende passage overneem:

'heeft (hij: Titus) voorts uijt vrijen ende onbedwongen wille, van sich selfs ende sonder persuatie van ijemant in alle sijne naer te laten goederen, 500 die hij van sijn moeder sa: als andere soude mogen geefft hebben off noch soude comen erven, als mede die hij in tijden ende wijlen soude mogen comen te conquesteren, ende generalijck alle de gene die hij te eniger tijden metter doot soude mogen comen te ontruijmen ende naer te laten ende gene uytgesondert, tot sijne enige ende universele erfgenaem

Detail testament van Titus van Rijn dd 24 november 1655.

Foto: Gemeentearchief

genomineert, gelijk hij nomineert ende institueert mits dezen, sijn vader Rembrant van Rhijn, niet willende hij testateur dat enige van sijne naer te laten goederen sullen comen off succederen op ijemandt van sijne vrienden van 's moeders sijde bujten willen van sijn voorn. vader'.

Dit testament werd door notaris Jan Molengraeff opgemaakt op 24 november 1655, twee maanden na de veertiende verjaardag van Titus, die daarmee de minimum leeftijd had bereikt om te mogen testeren. In dit stuk zijn enkele doorhalingen en toevoegingen gemaakt, zoals de volgende marginale aantekening: 'Ende (indien) deselve sijne testateurs kinderen mede sonder wettige nasaeten comen te overlijden, heeft hij testateur de voorn. sijnen vader Rembrant van Rijn tot sijne erffgenaem gesubstitu-eert.' Het initiatief van vader Rembrandt ligt er toch wel duimendik boven op!

Door deze marginale aantekening hebben wij onder dit testament twee handtekeningen van de jonge Titus. Deze twee signaturen komen duidelijk overeen met het schrift op de door ons bestudeerde tekening. Vooral de schrijfwijze van 'Titus' valt daarbij in het oog, maar ook bij 'van Rijn' in de naam van Cornelia is geen twijfel vanwege de lange uithaal aan de ij en het slot van de n.

Aangezien het geevolueerde schrift van de volwassen Titus van Rijn geheel afwijkt van het stijve kinderlijke handschrift op de tekening, zou ik deze opschriften in of rond 1655 willen dateren. Er is een tweede aanwijzing om deze in 1655 te plaatsen in het bekende schilderij uit het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam, waar de jonge Titus dromerig opkijkt van een stapeltje papieren met een pennetje in zijn hand en dat is gemerkt 'Rembrandt f. 1655'. Zit Titus hier op de tekening uit de verzameling, eens van Rembrandt en nu van Prof. Salomonson, te schrijven;

S. A. C. DUDOK VAN HEEL

OUDEZIJDS VOORBURGWAL 127

In het september-oktobernummer 1978 van dit maandblad beschrijft mej. dr. I. H. van Eeghen op blz. 123 e.v. de geschiedenis van het beroemde huis van Jan of Hans van Welp naar aanleiding van een overwelfde gang, die bij de restauratie van O.Z. Achterburgwal 104 te voorschijn kwam. Deze gang verbond vroeger dit perceel met O.Z. Voorburgwal 127, het huis Smyrna.

Dit huis was het bekende huis van Jan van Wely, die niet alleen bovengenoemd huis doch ook het huurpand en de panden O.Z. Achterburgwal 102 en 104 bezat. Het betrof hier dus een kompleks dat tussen de twee Burgwallen gelegen was. De wijze waarop de diverse panden met elkaar verbonden zijn en de vorm die aan deze samenhang is gegeven, is uniek voor Amsterdam. Het ademt iets van de sfeer van de hoven in de Zuidelijke Nederlanden. Het pand O.Z. Voorburgwal 127 is ontworpen door

Hendrick de Keyser. De gevel is afgebeeld in *Architectura Moderna*. Hoewel er veel veranderd is kon uit de verschillende vroeg 17e eeuwse bouwsporen toch een ruimtelijk overzicht verkregen worden, dat is weergegeven op fig. 1. De gevel die in *Architectura Moderna* staat afgebeeld was 22 voet breed (6,22 m). Het huidige pand waarvan de gevel dateert uit het begin van de 18e eeuw is 8,2 m breed.

Een mogelijke oplossing voor dit maatverschil is de volgende. De grote diepte van het pand 127 wijst op een ruimtelijke indeling van voorhuis, binnenhaard en achterkamer (zie fig. 2). Om licht in de binnenhaard te krijgen moest men een gang naast het huis aanbrengen. Het ontwerp van Hendrick de Keyser is op deze situatie gebaseerd. Waarschijnlijk heeft Jan van Wely, na het maken van het ontwerp gekozen voor de oplossing die nu nog in het pand aanwezig is. De gevel en het voorhuis kregen de volle breedte van het erf. Achter het voorhuis is het pand versmald. Hierdoor kon Jan van Wely op eigen grond licht vangen door twee ramen in de zijgevel te plaatsen. Deze situatie is in principe nog aanwezig. *Architectura Moderna* geeft dus niet de gebouwde toestand weer, doch het ontwerp. Hetzelfde zien wij bij het pand Singel 140-142, waarbij ook het ontwerp en niet de gebouwde toestand wordt weergegeven. De sprong in het huis zette zich door tot in de kap, waar het verschil in nokhoogte gecamoufleerd werd door het torentje. Vanuit het voorhuis liep een gang, langs de binnenhaard en de achterkamer. Deze gang is nog aanwezig (fig. 2). De gang heeft eerst twee tongewelfjes, dan vier kruisgewelven en dan weer twee tongewelfjes. In de vakken van de eerste twee kruis gewelven zijn de ramen geplaatst. De gewelfjes zijn hiervoor aangepast. Ook in de binnenwand van de gang zijn ramen zodat het licht door de gang in de binnen-

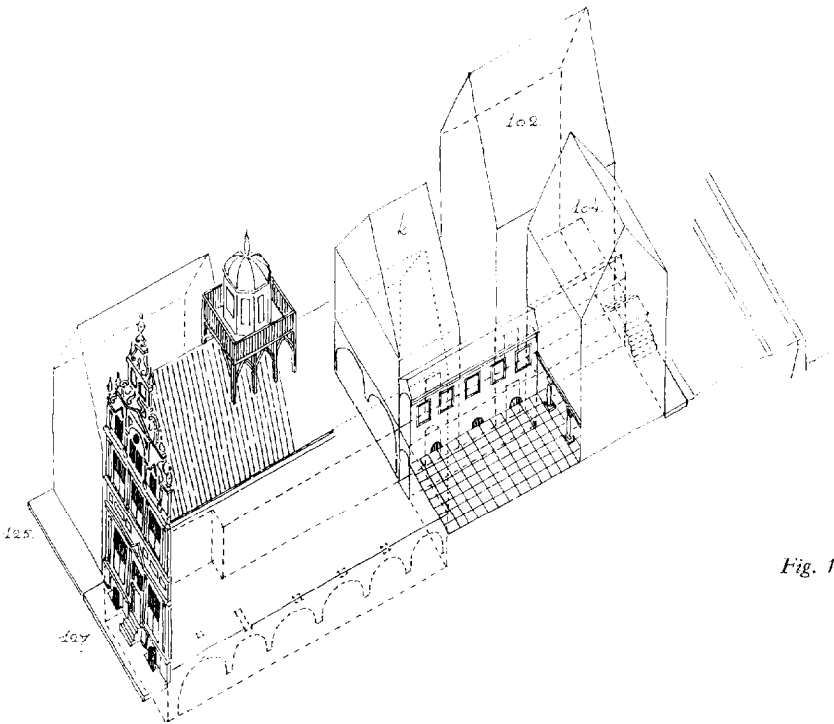

Fig. 1

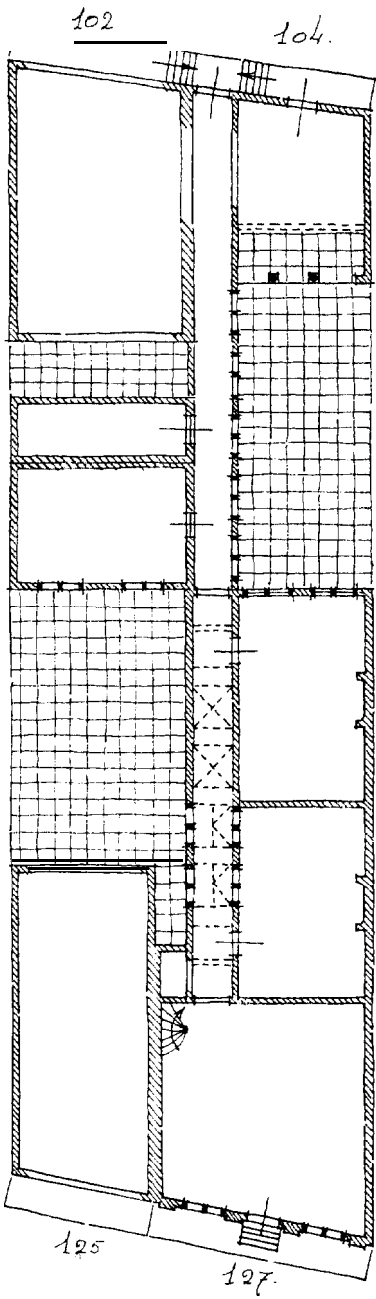

Fig. 2

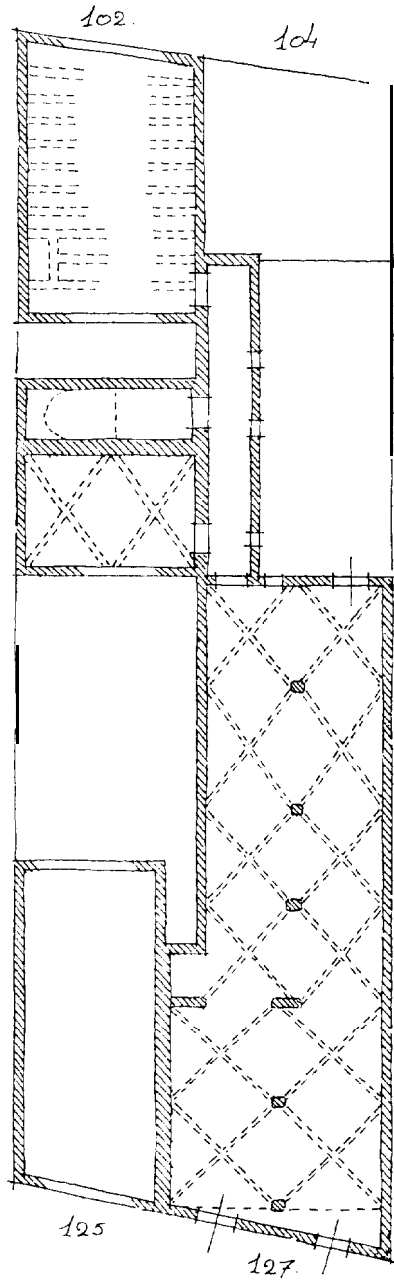

Fig. 3

haard kon vallen. Deze oplossing komt bij diepe panden meer voor. De gang liep door over de binnenplaats tot aan de 0.2. Achterburgwal. Op de kaart van Balthazar Florisz. zien wij daar dan ook een poortje getekend. (afb. 1.) Het complex was dus van de twee Burgwallen af bereikbaar. De gang zelf had twee niveaux, één op het peil van de parterre van de Voorburgwal en één op sousterrain hoogte. Deze laatste gang was overwelfd en is weergegeven op de foto in het september-oktobernummer. Het sousterrain van het hoofdhuis was geheel overwelfd. De kolommen en gewelven volgden de sprong in het huis. Hiertoe was de derde kolom breder gemaakt (fig. 3). De gewelven zijn nu vervangen door een balklaag, doch de zandsteen kolommen zijn nog aanwezig. Via de souterraingang kon met vanuit de kelder van het hoofdhuis de overwelfde kelder bereiken onder de zomerkeuken en het sousterrain van O.Z. Achterburgwal 102. Via de parterregang werden het hoofdhuis, de zomerkeuken, het binnenerf en de parterre van O.Z. Achterburgwal 102 met elkaar verbonden. Of ook de begane grond van nr. 104 via een paar treden met de gang verbonden was, is niet meer na te gaan.

In het pand O.Z. Achterburgwal 104 zijn twee pilaren gevonden waar wij geen raad mee wisten. Bij het tekenen van het gehele complex wordt de situatie echter wel duidelijker. Het achtererf (of de binnenplaats) werd begrensd door een galerij die op dezelfde hoogte lag. Dit was de reden dat O.Z. Achterburgwal 104 geen sousterrain heeft. Er is geen zekerheid hoe diep de galerij is geweest. De galerij doet sterk denken aan de vele voorbeelden op de architectuurprenten van Vredeman de Vries (1526 — ca. 1606). In de Vlaamse steden zoals Brugge en Antwerpen komen bij de grote woonhuiscomplexen deze galerijen veel voor. Vergelijken wij de bestaande voorbeelden daar met deze situatie, dan waren er twee mogelijkheden.

De eerste mogelijkheid is dat de galerij de volle diepte besloeg van het pand nr. 104 en diende als een ruime entree, met aan de straatzijde een toegangspoort in het midden met daarnaast twee kleine vertrekjes of één vertrekje en een trap naar boven. Op de kaart van Balthazar Florisz. is duidelijk een deur waar te nemen in een blinde ondergevel. Het is ook mogelijk dat deze deur toegang gaf tot één vertrek en dat de galerij slechts een beperkte diepte had van b.v. 4 voet of 1,20 m. Op de overzichtsteekening is ervan uitgegaan dat de gang ter plaatse van het binnenerf aan deze zijde ramen had. De grootte en het aantal van de huidige ramen is als basis opgenomen voor de rekonstruktie. Het is niet onmogelijk dat de muurdammen oorspronkelijk een pilasterstelling hebben gehad, b.v. van tapstoelopende pilasters. De rijkdom van de gevel sluit deze extra decoratie niet uit. Het is ook mogelijk dat de gang aan de binnenplaatskant open is geweest, waarbij het dakje dan gedragen werd door zuiltjes, verbonden door een balustrade. Dit zou geheel naar de voorbeelden van Vredeman de Vries zijn geweest. De vermaardheid die het pand had zal zeker niet alleen de eigenaar en de gevel betroffen hebben. Het totale complex met zijn verrassende aspecten op het binnenerf zal zeker tot de verbeelding gesproken hebben.

Een bijzonderheid bij dit complex is dat de zomerkeuken gelokaliseerd

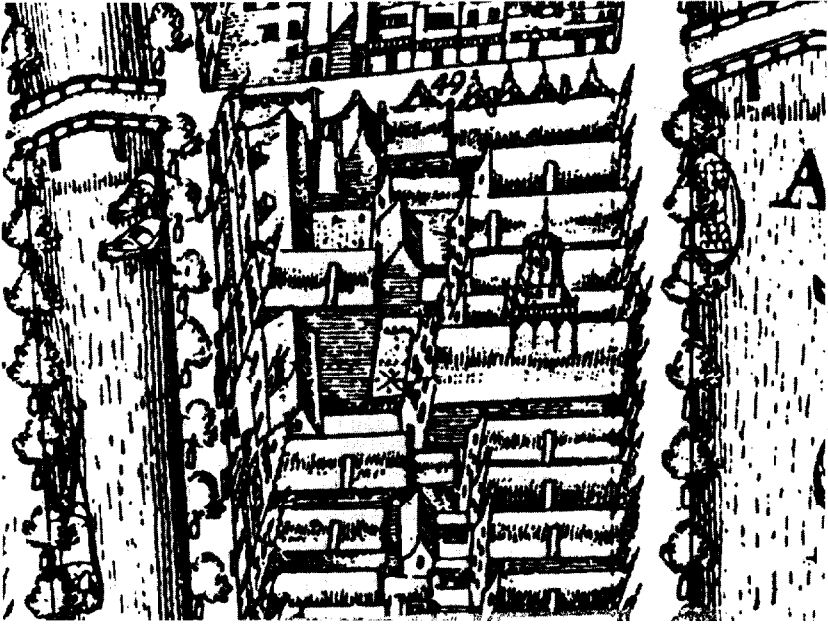

Fig. 4 Detail kaart Balthasar Florisz 1625.

is. Bij veel panden is sprake van zo'n zomerkeuken doch de plaats op het achtererf was nooit te bepalen. De kelder met kruisribgewelven geeft wel aan dat het een belangrijk onderdeel van het complex was. Na de dood van de weduwe van Jan van Wely in 1652 zal het complex reeds gesplitst zijn. Bij de verkoop in 1664 volgt de definitieve splitsing. In het september-oktobernummer geeft mej. dr. I. H. van Eeghen op blz. 124 een verkoopvoorwaarde weer die moeilijk te begrijpen was. Hieruit blijkt dat Jan van Wely Jr. zelf op 0.2. Achterburgwal 104 woonde. Na de dood van zijn moeder kan het hoofdhuis reeds verhuurd zijn geweest. Als afscheiding tussen de beide panden had Jan van Wely een scheidingsmuur opgetrokken op 2,75 m achter nr. 104. De voorwaarde gaat over deze scheidingsmuur.

De koper van het hoofdhuis Pieter Poulle mocht deze muur (of het nu een gemeenschappelijke of eventueel twee muren achter elkaar waren) optrekken als achtergevel van een achterhuis. Ook Jan van Wely mocht deze muur gebruiken om zijn huis tot deze maat uit te breiden. Dit laatste is in ieder geval gebeurd. Deze situatie bestaat nog steeds. Het is voorlopig nog niet na te gaan of er ooit een achterhuis achter het huis Smyrna is gebouwd.

De verkoopakte van 1664 geeft nog enkele bijzonderheden die de moeite van het vermelden waard zijn. De eigenaar van het pand O.Z. Voorburgwal 125 mocht zijn pand vertimmeren (verhogen) mits hij rekening hield met de ankers en de sprongen van de lijsten in de gevel van nr. 127. Er was

sprake van een krimpje (de snijding) en van een secreet van nr. 125. Deze mocht blijven en lozen op het riool dat liep op de plaats waar nr. 127 inspringt. Hieruit kan men opmaken dat de ruimte links naast het eerste vak van de gang als secreet gebruikt is. Het secreet van nr. 125 zal daarachter gebouwd zijn, doch vóór het eerste raam.

De eigenaar van nr. 125 mocht ook zijn achtererf volbouwen met uitzondering van een binnenplaats van 16 voet lengte. Dit volbouwen ('getimmerte', 'spansel' of 'kap') mocht niet hoger dan de onderdorpel van de twee ramen en moest van boven plat blijven. Het licht in de binnenkamer moest verzekerd zijn. Wilde hij een schoorsteen op dit getimmerde plaatsen dan moest dat aan de noordzijde, dus tegen nr. 123 aan. De gang en de poort (het 'cieraet' genoemd) met de stoep ervoor bleef eigendom van nr. 127, doch Jan van Wely, die in nr. 104 bleef wonen mocht de onder- en bovengang gebruiken. Op de binnenplaats van nr. 103 was sprake van een afdak. Het is mogelijk dat hiermee het "smalle en lage gebouwtje bedoeld wordt naast de zomerkeuken. Dit bouwsel had echter wel een keldertje met een tongewelf. Ook op het overblijvende binnenplaatsje van nr. 102 mocht een 'lantaern' (lichtkap) gemaakt worden.

Opmeting en onderzoek : P. Broers

H. ZANTKUYL

IN STEEN GESTOLDE FILOSOFIE

Op zaterdag 24 november verwelkomde voorzitter Wittman in de aula van het Barlaeusgymnasium de ongeveer 80 leden en introducees die zich aangemeld hadden voor de excursie naar het oude Huis van Bewaring aan het Kleine-Gartmanplantsoen en stelde de twee inleiders voor, de heren Prof. dr. N. W. de Smit, hoogleraar forensische psychiatrie en Chr. G. T. Smeenk, Bibliothecaris van de afdeling bouwkunde van de T.H. te Delft. Het gebouw, de architectuur en voor zover die daaraan gekoppeld kon worden, de ontwikkeling van de gevangenisfilosofie zouden aan de orde komen. De gevangenis op de plaats van het Rode Dorp had voorgangers, maar wellicht minder dan men zou vermoeden.

Tot in de 16e eeuw was gevangenhouding als straf ongebruikelijk. Men paste geld en lijfstraffen toe. Gevangen werd men gehouden in afwachting van executie. Amsterdam hield vanaf 1595 mensen gevangen in een verbeteringinstituut. Het Rasphuis, dat ondergebracht was in enkele gebouwen aan de Heilige-weg die deel hadden uitgemaakt van het Klarissenklooster die bij de alteratie in 1578 aan de stad vervielen. Als nieuw werkhuis kwam aan het einde van de 18e eeuw het gebouw aan de Roetersstraat tot stand. De gebouwen aan de Heiligeweg werden in 1825 Huis van Be-

waring. De bewoners van de nederlandse penitaire inrichtingen van die tijd waren slecht gehuisvest en leefden in zeer slechte hygiënische omstandigheden. Overigens leefden en werkten ze in grotere groepen samen, 'geklonterd'. De opzet van de nieuwe gevangenis die van 1845 tot 1849 aan het Kleine-Gartmanplantsoen werd gebouwd betekende in elk geval op het gebied van huisvesting en hygiëne een geweldige vooruitgang. Zelfs in vergelijking met vele particuliere woningen kon men van voorbeeldig spreken. Het ontwerp voor de gevangenis werd tot in details bepaald door wat het gewijzigd Pennsylvanische Stelsel, een gevangenisfilosofie van Amerikaans-Engelse afkomst, eiste. Het ging uit van de gedachte dat eenzame opsluiting van contact met medegevangenen, het verrichten van nuttige arbeid en inkering, studie en meditatie, het de misdadiger mogelijk zouden maken zich te verbeteren. Op deze wijze werden de gevangenen tevens tegen hun medegevangenen beschermd: kon men elkaar niet leren kennen dan kon men elkaar niet nadelig beïnvloeden, kon men elkaar niet zien dan kon men elkaar later buiten de gevangenis ook niet herkennen. De kansen op chantage zouden geringer zijn. Dat alles bepaalde de inrichting van de gevangenis.

De gevangenen woonden in éénpersoonscellen, voorzien van waterleiding, ingebouwd gemak, wasbak, gasverlichting, heteluchtverwarming, gekoppeld aan een ventilatiesysteem en wat meubilair. De luchtingskooien werden zodanig gebouwd dat de gevangenen elkaar niet konden zien. Op weg erheen droegen ze een soort kap die het gezicht bedekte. Na enkele tientallen jaren bleek een aantal voorzieningen niet te voldoen; herstel en verandering volgden,

Ook voor het gebouw aan de Heiligeweg zocht men naar verbetering. In opdracht van het Provinciaal Bestuur worden in 1836 opmetingsteekingen gemaakt en is er een verbouwing in 1852. Tenslotte wordt de gevangenis aan het Kleine-Gartmanplantsoen in 1892 als Huis van Bewaring in gebruik genomen.

Heeft het gebouw aan de verwachtingen uit 1850 beantwoord? Het diende een totaalinstituut te zijn en wel een dwanginstituut waar in één gebouwencomplex gewoond, gewerkt, gerecreëerd moest worden en ziekenzorg, administratie, kortom bijna alles moest plaatsvinden. Ook hoopte men dat de misdadiger er verbeterd zou worden. Prof. de Smit is er van 1964 tot 1978 de 'dokter' geweest. In een gevangenis vindt het werk van een psychiater plaats op het grensvlak van twee culturen. De officiële cultuur behelst wat de straf-ten-uitvoerlegging beoogt, de ideologie, de heropvoeding met al wat daarvoor nodig is. De subcultuur omvat het informele netwerk van communicatie en reactie van de gevangenen. De heer de Smit gaf series voorbeelden van spraakgebruik waarmee de bajes subcultuur onze taalschat heeft uitgebreid. Uit zijn uiteenzetting bleek dat de visie op gevangenen structurele wijziging heeft ondergaan waardoor het gebouw steeds minder kon voldoen. In de nieuwe Bijlmer Bajes wordt uitgegaan van verbetering door de resocialisatie van de gevangene in groepsverband, door de constructieve krachten in de groep. Het gebouw is daaraan aangepast: een paviljoen-opzet.

Bij de rondgang door het Huis van Bewaring onder leiding van Maarten Lubbers en de heer Faber bleek hoezeer het gebouw van de oorspronkelijke opzet was afgeraakt. In de cellen geen toiletten en wastafels meer maar wel verwarmingsbuizen. Per vleugel gemeenschappelijke toiletten en wasgelegenheden. Werkplaatsen en sportlokalen waar kennelijk gedurende de dag het verblijf was. Enkele cellen waren tot een groter lokaal samengevoegd om er een bibliotheek te kunnen herbergen of een knip-plak-terapielokaal. Het interieur is echter in grote lijnen nog identiek aan de oorspronkelijke tekeningen.

Het gebouw is duurzamer en minder vernieuwbaar gebleken dan de filosofie die de vorm ervan heeft bepaald. Het heeft de veranderingen niet kunnen volgen en is nu als gevangenis onbruikbaar geworden. Met recht in steen gestolde ideologie in een veranderde tijd.

M. E.

DE RESTAURATIE VAN KERKSTRAAT 195 EN 197

De noordzijde van de Kerkstraat heeft vele stallen, die vroeger en nu soms ook nog hoorden bij de huizen aan de Keizersgracht. Daartussen staan ook weer bescheiden kleine huizen, waarvan er hier twee ter sprake komen. Deze zijn merkwaardig, omdat ze in de ruim drie eeuwen van hun bestaan nog vrijwel hun oorspronkelijke gedaante hebben behouden. We leren op gemakkelijke wijze wat over deze twee huisjes onder één dak door het precarioregister. Reeds op 13 januari 1687 werd er een precario gevestigd voor een pothuis met een secret en pomp. Over de oudste betaling daarvan blijkt niets, maar in de 18de eeuw gaan Albert Bijleveld en Francois Focking het bedrag van f 2.— per jaar voldoen, sedert 1779 doet Jolle Jolles dit. Dan volgen vanaf 1787 Albertus Ricardus Jolles, sedert 1826 de wed. H. Zimmer en in 1833 de wed. H. Kranenburg. Daarna wordt er op 31 mei 1833 blijkbaar een inspectie gehouden, die tot gevolg heeft, dat het ene huisje alleen een privaat het vroeger secret overhoudt en het andere huisje helemaal wordt afgeschreven.

Dank zij deze gegevens komt men gemakkelijk bij de bouwer van de twee huizen. Op 3 december 1777 werd de helft van de beide huisjes voor f 7000.— het eigendom van J. J. de Bruyn, die ze op een veiling van 15 september had gekocht. Ze waren toen als volgt verhuurd: het ene huis tot 1 mei 1778 voor f 180.—, het andere tot 1 mei 1779 voor f 164.—, het onderhuis tot 1 mei 1779 voor f 200.—.

Verwezen wordt naar een aankoop bij willig decreet in 1729 en inderdaad blijken de twee huisjes en het onderhuis op 2 en 3 september 1729

door Maria Lons, gemachtigde van David Winck de **Jonge** te Londen, voor f 5500.— verkocht te zijn aan de mr. schoenmaker Johannes Muyseleer en aan Albert Bijleveld, ieder voor de helft. De vele erfgenamen van Bijleveld zijn de verkopers van hun helft in 1779.

Met David Winck in Londen komen we direct al bij de eerste eigenaar. Ik neem aan, dat deze David de kleinzoon was, die in 1694 als zoon van David Winck en Aletta Schelkens was geboren. Zeker is, dat zijn grootvader, ook een David Winck, de twee huisjes in 1672 had laten bouwen. Samen met de makelaar Jan Godijn had hij de erven 11 en 12 aan de Keizersgracht en de erachter gelegen erven 49 en 50 op de stadsveiling van 4 januari 1669 gekocht. Tenslotte waren 11 en 50 het eigendom van David Winck geworden, die op 26 januari 1672 de erven officieel opgedragen kreeg. Jan Godijn had hier al in 1670 op de Keizersgracht een huis laten zetten. David Winck volgde in 1671, met het tegenwoordige Keizersgracht 616, terwijl hij in 1672 de twee huisjes erachter aan de Kerkstraat liet bouwen.

Wie was deze David Winck? Bij de koop op de veiling wordt hij aan-

Kerkstraat 195 en 197 vóór en na de restauratie (19-4-1979).

Foto Gem. Bureau Monumentenzorg

geduid als 'loodgieter in de Wolvenstraat'. Toen hij in 1653 in ondertrouwing met Urseltie Arents noemde hij zich nog Davyd Mathijsz. Hij was toen dertig jaar oud, werd vergezeld door zijn vader Mathijs Pouwelsz en gaf toen al op dat hij loodgieter in de Wolvenstraat was. Wonderlijk is, dat hij pas op 2 januari 1688 het poorterschap van Amsterdam kocht. Niet lang daarna zou hij sterven: op 17 september 1688 werd hij begraven, als mr. loodgieter in de 'Jonge Loodgieter' in de Wolvenstraat, in de Oude Lutherse Kerk aan het Spui.

Hij was dan wel eigenaar van de huizen aan de Keizersgracht en Kerkstraat, maar die waren zwaar belast. Van een andere eigenares op dit stukje gracht, op no. 6, Susanna Broers, weduwe Jan Bruyningh, had hij op 2.5 maart 1684 f 3000.— en op 21 juli 1685 f 2000.— geleend. Ik stel me voor, dat hij bij haar loodgieter was en dat zij hem daarom had geholpen aan het benodigde geld. Na zijn dood sloten de zonen en erfgenamen, David en Paulus Winck, weer een lening, op 29 mei 1691, van f 2000.—. Het is te begrijpen, dat ze tenslotte tot verkoop van het huis overgingen. Dat geschiedde op 26 januari 1696 en de overdracht bij willig decreet wijst er hier op, dat het met de financiën van de overleden vader vermoedelijk niet al te best was gesteld. Mevrouw Bruyningh kreeg haar leningen van f 7000.— met nog wat niet betaalde rente geheel terug en daarmee veel meer dan de beide broers zelf.

De huisjes in de Kerkstraat bleven dus veel langer in de familie dan het huis aan de Keizersgracht. Ze werden zeker verhuurd. Hoe ze precies gebouwd waren, is nu moeilijk te zeggen, vermoedelijk was er altijd al een apart te verhuren onderhuis geweest. Waar het pothuis, het secreet en de pomp van het precario van 1687 precies zaten, blijkt niet. Zeker is slechts, dat de twee huisjes heel verschillend werden aangeslagen, no. 195 bijna tweemaal zo hoog als no. 197. Daaruit zou ik willen opmaken, dat het onderhuis aanvankelijk bij het eerste hoorde. Uit het feit, dat in 1805 dit eerste voor f 200.— verhuurd was aan C. Bley en het tweede voor f 375.— aan H. Simmier zou men kunnen opmaken, dat toen dat onderhuis bij het tweede was getrokken.

Het is niet zo eenvoudig om te achterhalen, wanneer de huisjes tenslotte in verschillend bezit kwamen, maar toen is zeker definitief het onderhuis ook in tweeën gedeeld. De huisjes hadden de meest uiteenlopende bestemmingen. Op vroegere foto's ziet men, dat no. 197 zelfs een hotel Dusseau met als onderdeel een restaurant-wijnkelder huisvestte!

Ze waren toen in een dergelijke staat, dat restauratie dringend noodzakelijk was. Die werd door de buurman, de architect C. J. van Someren, uitgevoerd. Sedert enige jaren staan de twee woningen onder één dak van David Winck er dus weer goed bij. Het aardige is, dat ze in tegenstelling tot de meeste andere huizen in de Kerkstraat nog hun oorspronkelijke gedaante hebben. Inwendig is dat wel niet het geval, want de twee onderhuizen van nu waren toen zeker ook een geheel. Maar daar ziet men van de buitenkant niets van.

De bevindingen van de architect bevestigen deze geschiedenis uit de archieven. Hij schrijft mij :

‘Wat betreft Kerkstraat 195 en 197 is mij het volgende als merkwaardig opgevallen. Hoewel de beide woningen geheel gelijk en symmetrisch gebouwd zijn met de scheidingsmuur in het midden, correspondeert de indeling van het onderhuis hier geheel niet mee. Ook de fundering had geen verband met de symmetrie van de bovenliggende scheidingsmuur. Er waren in het middenveld, doch niet in het midden twee funderingsstroken loodrecht op de gevels. Deze stroken lagen ongeveer 1,5 m uit elkaar. Ook was er een dwarsverbinding op ongeveer 3,5 m van uit de gevel, waar overigens geen enkele constructie op rustte. De restanten van een scheidingsmuur van het onderhuis zigzagde hier overbeen, echter wel corresponderend met de funderingen. De wenteltrapjes naar de beletage zaten op constructief onlogische plaatsen en zijn er waarschijnlijk later in geprutst. Het bouwen van het onderhuis en de twee woningen is naar mijn vermoeden nooit als één plan uitgevoerd. Ook in de voor- en achtergevel is te constateren dat het onderhuis niet gebouwd is als basis voor twee gelijke bovenliggende woningen. Bij de restauratie van 1976 zijn in het midden nieuwe palen aangebracht om een nieuwe zware scheidingsmuur tussen de twee woningen te dragen. De kozijnen in de gevels van het onderhuis zijn hierop aangepast. Een tweede eigenaardigheid is het secreet dat in Uw artikel genoemd is. Het bevond zich onder de buitenstoep van nr. 195. Waar het op losde is mij niet duidelijk geworden. Er was geen gemetselde leiding naar achteren. Omdat bij de aangrenzende woningen de gemetselde afvoeren naar de Keizersgracht (tot op bedden) leiden en de vroegere beerputten en secreten dan ook aan de achterkanten van de huizen lagen, verbaasde het mij dat deze onlogisch aan de voorzijde lag.’

Hoewel ‘de gang’ van zaken nog niet geheel duidelijk is, moeten we toch aannemen, dat hier oorspronkelijk een gang liep onder de huisjes door, die het mogelijk maakte van de Keizersgrachttuin naar de Kerkstraat te komen. Dit wordt bevestigd door de kaart van deze stadsuitleg van 1679. Daarop ziet men een doorlopende tuin tot de achtergevel van de twee woningen onder één dak, met een deurtje ongeveer in het midden, die gang moet echter al in de 17e eeuw zijn verdwenen, daar in de overdrachten er niet over wordt gerept.

I. H. v. E.

EEN AMSTERDAMS STEDELIJK PASPOORT VAN 1795

De ‘Vrijheid’ welke de franse revolutionnaires ons bij hun invasie van 1795 beloofd hadden bleek weldra in menig opzicht althans voor veel Hollanders op duidelijke wijze beperkt te zijn uitgevallen. Zo was het met het vrije verkeer aanstonds al bijzonder ongunstig gesteld. Want zelfs pas-

poorten voor de stad alleen geldende werden toen voorgeschreven. In het einde van maart 1795 bestond b.v. te Amsterdam, behoudens dispensatie, geen bewegingsvrijheid naar en van de stad. De franse autoriteiten behielden ook toen nog bij voortdoring aan zich het recht om over ieder verzoek tot passage zelf een schriftelijke beslissing af te geven. Op zo'n paspoort moest telkenmale bovendien de nieuw opgetreden municipaliteit insgelijks schriftelijk van advies dienen.

Het hier volgende oorspronkelijke document, dat voor zichzelf spreekt, moge van deze gang van zaken in de vorm van het paspoort getuigenis verstrekken:

LIBERTÉ.

EGALITÉ

FRATERNITÉ.

La Municipalité provisoire de la commune d'Amsterdam prie les Commandans des divers postes, de laisser passer et repasser les Citoyenns Falaiseau, avec un Domestique et en cas de besoing de proteger.

Salut & Fraternité Au nom de la ditte Municipalité P. Sigvriedt absence Amsterdam le 19 mars 1795. de par le Comité des Passeports C: Rueb. Woltman.

Visé pour le Commandant de la place d'Amsterdam, Ic 29 Ventose 3c Année de la République Française B. Chaffaux Capitaine.¹

MR. J. BELONJE

-
- ¹ Blad papier, 16½ bij 19½ cm; watermerk: de leeuw met pijlbundel in de Hollandse tuin, waaronder J. Hessels. Het stuk is grotendeels een *imprimé*.
- ¹ Een dergelijk paspoort is interessant, omdat maar weinig over de administratie van de paspoorten bewaard bleef. Bij de Gemeentelijke Archiefdiensr zijn drie z.g. passenboeken, ingedeeld op de letters van het alfabet, met opgaaf van datum, naam, plaats en verblijfplaats, lopende over de jaren 1804-1808. Ik geef drie voorbeelden: 27.2.1805 A. Calkoen, Saxen, officier in Sasische dienst, Rondeel; 11.3.1805 Jean François Canut, Parijs, schilder, bij Weenink, kamerbehangen in de Kalverstraat; 15.10.1804, Johannes Bernardus Grasveld, vertrekt naar Amerika, op Kattenburg Groote Straat bij zijn moeder.

VAN DE BOEKENTAFEL

HISTORISCHE PLATTEGRONDEN VAN NEDERLANDSE STEDEN DEEL 1, AMSTERDAM, INLEIDING DOOR W. HOFMAN, MEDEWERKER VAN DE GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST, UITGEVERIJ "CANALETTO" ALPHEN AAN DEN RIJN 1978, BEPERKTE OPLAGE, f 160.—.

Deze uitgave bestaat uit een map met 19 stadsplattegronden van 1544 tot 1977, die verdeeld zijn over 70 kaartbladen. De oudste is de houtsneede van Cornelis Anthonisz uit 1544, de nieuwste de kaart van de Dienst der Publieke Werken uit 1977. In het begeleidend boek van 40 bladzijden

legt de heer Hofman verantwoording af van zijn keuze van de plattegronden en geeft hij een overzicht van de uitbreidingen van Amsterdam. Bij dit relaas is bijzonder kaartmateriaal uit de archieven opgenomen, zoals dat uit 1589 betreffende een geschil over gronden buiten de Sint Antoniespoort, waarop de enige bekende afbeelding van het bolwerk Swaenenburgh voorkomt, en opmetingen van voor stadsuitbreiding nodige terreinen uit 1586 (Joost Jansz.), 1591 en rond 1660 (Cornelis Danckerts de Rij). Per plattegrond geeft de auteur verder biografische feiten over de kaartmaker en een karakteristiek van de kartografische inhoud.

De meeste kaarten zijn iets verkleind gereproduceerd. Om een indruk te geven van de originele prent werd van een aantal vroege plattegronden een gedeelte met de Dam als middelpunt in het boek gereproduceerd op ware grootte.

Het is verheugend, dat Amsterdam, dat omstreeks 1700 met Londen, Parijs en Napels het kwartet der Europese steden met meer dan 200.000 inwoners vormde en waar velen van de groten die we kennen uit de geschiedenis van de kartografie woonden en werkten, deze serie der Nederlandse stadsplattegronden geopend heeft. Daarvoor komt de bewerkers van dit deel en de commissie, die hem begeleidde, t.w. drs. A. H. Sijmons van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam en de provinciale archiefinspecteur in Noord-Holland dr. A. J. Kölker, alle lof toe. De Amsterdamse kaartenmap doet ons alle belangrijke stadia in de ontwikkeling van de stad kennen. Ieder die zich met de geschiedenis van Amsterdam bezig houdt vindt er wel een kaart, die voor zijn periode of zijn thema van groot belang is. Persoonlijk grijp ik vaak naar de kaart van Mortier, Covens en Zoon uit 1795 om de vele molens, die daarop met vermelding van hun naam staan aangegeven.

J. H. v. D. HO

G. HARMSSEN, HAMER OF AAMBEELD?, EEN EN ANDER UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE AMSTERDAMSE ARBEIDERSBEWEGING, 112 BLZ. EN 16 ILLUSTRATIES, EN J. KROES, HET PALEIS AAN DE LAAN, DE GESCHIEDENIS VAN HET BONDSGEBOUW VAN DE ANDB, 112 BLZ., WAARVAN 43 ILLUSTRATIES.

BEIDE BOEKJES VERSCHENEN BIJ DE INDUSTRIEBOND NVV TER GELEGENHEID VAN HET 90-JARIG BESTAAN VAN DE AFDELING AMSTERDAM VAN DEZE BOND, WAAR ZE VOOR f 5,— PER STUK ZIJN TE BESTELLEN VIA POSTGIRO 483182.

De leden van genoemde afdeling kregen deze werken ten geschenke tezamen met een doorlopende toegangskaart voor de bij dezelfde gelegenheid in het Amsterdams Historisch Museum ingerichte tentoonstelling 90 jaar strijd.

Harmsen bewerkte de tekst van zijn op 31 maart 1979 gehouden jubileumrede en voorzag haar van 7.2 noten en een literaturopgave van 71 titels. Met behulp van 80 kopjes is de omvangrijke stof onderverdeeld, maar toch is het geen boeiend relaas geworden. Er lopen ook zoveel lijnen door elkaar, dat het geheel wel enigszins verwarrend op de lezer moet overkomen. Het 90-jarig bestaan van de afdeling Amsterdam van de Industriebond NVV in 1979, terwijl het NVV in 1955 pas vijftig jaar bestond. Het jubileum is vastgeknoopt aan de oprichting in 1889 van de Amsterdamse metaalbewerkersvereniging 'Verbetering zij ons streven', de oudste vakvereniging waarmee het NVV een ononderbroken organisatorische band heeft, doch eigenlijk was, zoals Harmsen ons niet onthoudt, in 1886 eveneens te Amsterdam een vereniging van sigarenmakers opgericht, die zich ook bij het NVV aansloot. Wie zich ernstig in het gebodene verdiept en nu en dan terug bladert kan heel wat uit dit boekje halen en zal soms verbaasd opkijken. Zo is op blz. 23 sprake van de chips-staking van 1894; chip betekende in dit verband diamantafval. Op blz. 51 leest men: 'Typerend voor de geest van de socialistiese beweging is het vrijwel ontbreken van kerken en kroegen in de nieuwe arbeiderswijken en tuindorpen'. Dat lijkt me wel wat overdreven. De tuindorpen in Noord liggen dicht bij de oude dorpskerken van Buiksloot, Nieuwendam en Schellingwoude, maar toch kwamen daar Bethlehemkerk, Saronkapel (beide Hervormd) en H. Ritakerk tot stand om er maar enige te noemen en zojuist vierden we het 50-jarig jubileum van de Hervormde Jeruzalemkerk in West, niet ver van de Gereformeerde Bethelkerk, terwijl de H. Augustinus aan de Postjesweg al weer afgebroken is. In Zuid noem ik alleen de Vredeskerk en in Oost de Elteterk. Bleef kerkbouw

achter dan lag het aan de beperkte financiële middelen der kerkgenootschappen. Wat kroegen betreft, die komen in de buurten van tussen de wereldoorlogen toch nog op menige straathoek voor.

De bijschriften bij de afbeeldingen in Hamer of aambeeld zijn zeer ongelijk in hun informatieve waarde.

Het hoekje van Kroes is aantrekkelijker uitgevoerd en de illustraties vormen één geheel met de tekst. De stof is uiteraard overzichtelijker dan die van Harmen; de geschiedenis van Berlages schepping uit 1900 aan de toenmalige Plantage Franschelaan, de huidige Henri Polaklaan. Rond dit gebouw komen aan de orde Amsterdam als diamantstad, de diamantbewerking, de vakorganisatie van de diamantbewerkers en de teruggang van al deze bedrijvigheid na 1919. Bij vele jubilea werd het Bondsgebouw verfraaid en aan de daarbij aangebrachte kunstwerken en hun makers als prof. R. N. Roland Holst, Jan Eisenloeffel, Jac. van den Bosch, Elie Smalhout en J. Kops wordt ruimschoots aandacht besteed. De afbeeldingen stellen de lezer in de gelegenheid de verloren gegane schilderijen van Roland Holst uit 1907 met die uit 1937 te vergelijken.

In 1958 hield de in 1894 opgerichte Algemene Nederlandse Diamantbewerkers Bond op te bestaan. Het Bondsgebouw kwam aan de Algemene Nederlandse Metaalbedrijfsbond, die het liet verbouwen, waarbij de werkelijk monumentale delen werden ontzien, maar die toch veel deed verdwijnen. Gelukkig dat hier zoveel nog eens is vastgelegd, ook van het ontwerp dat in 1898 aan het uitgevoerde voorafging.

J. H. v. D. HO

R. M. DEKKER, OPROEREN IN HOLLAND GEZIEN DOOR TIJDGENOTEN, VAN GORCUM ASSEN, 1979. f22.50.

De heer Dekker heeft getracht voor dit boekje, dat de ondertitel heeft: 'Ooggetuigenverslagen van oproeren in de provincie Holland ten tijde van de Republiek (1690-1750)' zoveel mogelijk eenvoudige ooggetuigen aan het woord te laten komen. Geheel daarin geslaagd is hij niet, wat min of meer vanzelfsprekend is. We krijgen twee verslagen van het tabaksoproer te Haarlem van 1690, drie van het aansprekersoproer te Amsterdam van

1696, een van het hongeroproer te Rotterdam in 1740 en twee van de oproeren naar aanleiding van de verpachte belastingen te Haarlem in 1750.

Wat de laatste betreft had ik gaarne een verwijzing gezien naar de Jiddische kroniek van Braatbard, die door Dr. L. Fuks in 1960 is uitgegeven onder de titel 'De zeven provinciën in beroering'. In wezen was Braatbard evenmin een heel eenvoudig man, maar toch toont hij wat meer medeleven met het volk dan de meeste andere kroniekers.

De heer Dekker heeft overigens maar één korte inleiding, waaruit ik vermeld, dat hij speciaal wijst op de 17de eeuwse visie van de sociale structuur van de stad uit het ooggetuigeverslag van Joris Craffurd.

Amsterdam is maar met drie verhalen vertegenwoordigd, maar die beslaan de pagina's 37-117, de helft van de teksten. Ook de afbeeldingen zijn grotendeels aan Amsterdamse gebeurtenissen ontleend. Wat dat betreft komen onze lezers dus niet te kort. Behalve het verslag van Joris Craffurd, is er een veel korter van een anonieme schutter en ook nog twee brieven van Lysbet Heere aan haar schoonzoon, de kunstschilder Laurens van der Vinne te Haarlem.

De heer Dekker geeft steeds een korte uiteenzetting over de schrijver. Van Joris Craffurd deelt hij niet méér mede dan dat hij in 1704 makelaar werd, gespecialiseerd in obligaties, en dat hij in 1733 stierf en toen f10000.— naliet. De gegevens ontleende hij aan een artikel van de archivaris Oldewelt van 1955. Men moet echter altijd op zijn hoede zijn met oude gegevens, daar er nu door de voortreffelijke indices veel meer te vinden is. Het lijkt mij nuttig om hier iets meer van Joris Craffurd te vertellen.

Hij moet, gezien zijn naam, van Engelse afkomst zijn geweest, maar daarover kan ik niets vertellen, want toen hij op 27 december 1681 in ondertrouw ging, gaf hij op 29 jaar oud te zijn en geboortig van Breda, waar zijn moeder nog woonde. Hij woonde op de Herengracht en werd vergezeld door de Herengracht en werd vergezeld door Hendrik Brouwer. De bruid was Anna Stedingh, 28 jaar oud en geboortig van Ootmarsum. Het echtpaar woonde in 1694 in ieder geval al in de Oude Hoogstraat, want toen werd op 7 oktober zijn neef Joannes Craffurd uit hun huis daar, dat de Koning David heette, in de Zuiderkerk begraven. Op

12 september 1704 werd Joris Craffurd door burgemeester Corver tot makelaar benoemd. Inderdaad zijn er dan akten, die vertellen, dat hij speciaal in obligatiën en rentebrieven deed. Op 29 maart 1710 werd Anna Sophia Stedingh in de Zuiderkerk begraven; voor de belasting werd ze in de vierde klasse ingedeeld. Uiteraard betaalde men liever niet meer dan nodig was en wist Joris Craffurd zich misschien minder welgesteld voor te doen dan hij was. Zeker is, dat, toen hij zelf op 27 juli 1733 stierf, hij in de eerste klasse werd aangegeven en voor de belasting op de collateralen successie op bijna f 11000.— aan effecten werd aangeslagen. Hij woonde nog steeds in de Oude Hoogstraat.

Er kwamen veel gedrukte boekjes over het oproer uit. Er deden geschreven manuscripten de ronde. Zo was er ook een exemplaar van het verslag van Craffurd in het archief Huydecoper. Ik vertelde op pag. 12 van het maandblad van 1976, hoe dat met nog twee andere stukken over het oproer, op merkwaardige wijze op het gemeente-archief terecht kwam. Er zijn de verhalen van de plunderaars, die overigens alleen direct over hun wandaden ondervraagd werden. Daarom kan ik dan ook de lezers de lectuur van dit thans gemakkelijk te raadplegen verhaal, waarin ook meer algemeen beschouwend wordt gesproken, zeer aanraden.

I. H. V. E.

CAREL CLEMENS ELIAS D'ENGELBRONNER 1816-1897 (1979)

In 1973, 1974 en 1978 trof men reeds verhalen of vermeldingen van de interessante geschiedenis van de familie d'Engelbronner in dit maandblad aan. Een nakomeling, E. R. d'Engelbronner, publiceerde boeiende overzichten, ontleend aan het familiearchief. Thans is weer zo'n verhaal in stencilvorm voor de familie in het licht gekomen. Een exemplaar krust bij de Gemeentelijke Archiefdienst te Amsterdam.

Het is ditmaal de zoon van de man, die zijn carrière op droevige wijze in Goes beëindigde, en zijn laatste jaren weer in zijn geboortestad sleet (zie 1978). De hiervoren genoemde Carel Clemens Elias d'Engelbronner kwam omstreeks 1827 naar Amsterdam, bezocht hier nog het

gymnasium en ging daarna studeren aan het Athenaeum. Het familiearchief bevat weer tal van aardige stukken uit die tijd. Er is een tijdschriftje van de jonge d'Engelbronners, dan heel toepasselijk 'De Engelen Bron' heette en waarop familieleden en vrienden des huizes intendenden. Bij die vrienden was o.a. Jacob Willem van den Biesen, die in 1828 het Algemeen Handelsblad had opgericht.

Na het voltooien van zijn studie, wat in Leiden moest gebeuren, verliet de jonge d'Engelbronner Amsterdam. De loopbaan lijkt eerst zeer voorspoedig. De bekroning is de benoeming in 1853 tot secretaris-generaal van Justitie. Slechts ruim drie jaar zetelt d'Engelbronner op deze plaats. Dan volgt het ongemotiveerd eervol ontslag, met wachtgeld. Dit laatste wordt door d'Engelbronner geweigerd, wat hem in grote financiële moeilijkheden brengt. Pas in 1857 wordt dank zij een nieuwe minister weer de mogelijkheid een toelage uit de rijkskas te ontvangen een realiteit.

De zaak blijft nog steeds duister. D'Engelbronner was in zijn functie op het departement van Justitie zeer kwetsbaar. Uiteraard speelt zich dan het meeste betreffende de geheime politie buiten Amsterdam af. Toch vindt men in deze publicatie nog tal van Amsterdamse bijzonderheden, o.a. over het dramatische overlijden van de bovengenoemde Van den Biesen en van zijn echtgenote. D'Engelbronner bleef tal van verdedigers houden, ook in Amsterdam. Uit de bewaarde correspondentie leert men velen van hen kennen. Ook dit werk van zijn nazaat levert ons dus weer heel wat bijzonderheden over de Amsterdamse geschiedenis.

I. H. V. E.

J. H. KRUIZINGA, 350 JAAR WATERGRAAFSMEER, BUIJTEN EN SCHIPPERHEIJN / REPRO-HOLLAND, AMSTERDAM/ALPIEN AAN DEN RIJN 1979, 303 BLZ. MET 373 ILL., PRIJS f 59,50.

De heer Kruizinga heeft aan zijn oeuvre over de Watergraafsmeer, dat ik bij de bespreking van een ander werk van zijn hand kortelijks releveerde in dit maandblad van 1978 op blz. 70, een zeer belangrijke prestatie toegevoegd. Op de verschijning ervan is de laatste zin van

zijn tekst zonder meer van toepassing: 'er is dus echt wel reden voor dankbaarheid!' Behalve voor tekst en afbeeldingen in het bijzonder voor de uitvoerige index, die naast de titels der vijftien hoofdstukken, waarvan de beginletters naar rederijkerstrant het woord *Watergraafsmeer* vormen, de mogelijkheid biedt snel iets re vinden in deze mijn van gegevens. Bovendien blijkt daarbij duidelijk dat Koning Willem II in 1869 niet meer dan een drukfout is.

Willem III bezocht blijkens het bezoekersboek van de Tuinbouwschool Linnaeus deze instelling op 17 april 1869 in gezelschap van de prins van Oranje. Koningin Sophie kwam op 24 september 1868 en 's konings broeder prins Hendrik op 9 oktober 1877. Weliswaar is de chronologische volgorde in het boek, als archief nr. 422 te vinden in het Gemeente-archief, niet steeds duidelijk en zijn sommige data later met de pen opgehaald, zoals afb. 130 bij Kruizinga laat zien, maar men heeft de pagina's waarop de vorstelijke handtekeningen prijken van een speciaal strookje voorzien. De groepering der bezoekers, die Kruizinga neerschrijft op blz. 125, wordt trouwens al weerlegd door de genoemde afb. 130, waar met de koningin alleen enige leden van haar gevolg getekend hebben. Het gastenboek leert ons verder, dat één dag na Willem III een zekere A. H. Kwikstaart, nagelbijter van beroep, Frankendael bezocht. Kennelijk een grapjas, zoals men ook nu nog in bezoekersregisters van openbare instellingen kan tegenkomen.

In het laatste en langste hoofdstuk, Ruimtelijke ordening en recreatie, heeft de auteur een wandeling ingelast langs de meest bekende graven op de Nieuwe Oosterbegraafplaats. Dat acht ik een goede gedachte in een tijd waarin de recreatieve waarde van begraafplaatsen naar voren wordt gebracht. Voor onze leden is het aardig op blz. 278 kennis te maken met de korfbalvereniging Amsteldamum. De foto's van de bevrijdingsfeesten, 35 jaar geleden, trekken in dit jubileumjaar wellicht extra aandacht.

Maar dan zal ook opvallen, dat niet juist kan zijn, dat burgemeester F. de Boer op 19 januari 1945 dr. J. H. Wage naar een dankbetuiging schreef voor diens optreden als 'burgemeester' van Betondorp (blz. 166). Onbegrijpelijk is mij, hoe Gerardus Frederik Westerman

(1866-1946) in 1838 oprichter van Artis kon zijn (blz. 240). De G. F. Westerman die dat deed leeft van 1807 tot 1890. liet is jammer, dat de heer Kruizinga niet nauwkeurig overgenomen heeft wat ik schreef op blz. 68 van dit maandblad van 1972. Dat het gemeentebestuur de gemeentesecretarie van de gemeente kocht is toch wel een vreemde voorstelling van zaken (blz. 147). Dat burgemeester J. W. de Wit op 1 januari 1920 afscheid nam en op 31 december van datzelfde jaar de laatste raadszitting voorzat (afb. 159 en 160) is evenmin logisch. Op afb. 251 is de niet genoemde door wind gedreven cementmolen van J. A. Smits wel te zien en de wel genoemde kalkovens van dezelfde firma niet. Het gaat om een foto van Jacob Olie en die kan niet uit 1900 zijn, want blijkens afb. 153 uit het Olieboek van 1960 werd de molen in juli 1893 afgebroken. De foto is dan ook van begin 1893. Bij de herkomst der illustraties hadden de foto's van Olie trouwens beter met een onderkopje onder die van de Gemeentelijke Archiefdienst vermeld kunnen worden en niet afzonderlijk. Met een vergrootglas is te zien dat de molentekening (afb. 8) niet door J. Klapwijk Jzn., maar door J. Kaptijn Jzn. in 1845 is gemaakt.

Nu ben ik toch weer op details ingegaan en ik had me nog wel zo voorgenomen te denken aan Staring, die zekere schrijver voorhiel, dat kaneel weliswaar hij het lood gewogen wordt, maar men bij cikschors met het pond volstaan kan.

J. H. v. D. HO.

HENRY-RUSSELL HITCHCOCK, NETHERLANDISH SCROLLED GABLES OF THE SIXTEENTH AND EARLY SEVENTEENTH CENTURIES, NEW YORK UNIVERSITY PRESS FOR THE COLLEGE ART ASSOCIATION OF AMERICA, NEW YORK 1978, XVI + 112 p., 109 ILL., INDEX, \$ 22,50.

De gevel met rolwerk heeft in de Nederlandse architectuur een belangrijke rol gespeeld, beginnende bij de voorgevel van het Paleis van Savoie in Mechelen rond 1520 en eindigende toen met de Haarlemse Waag een strakkere bouwwijze zonder topgevels haar intrede deed. De Amerikaanse kunsthistoricus, wiens voorouders in 1620 met de Pilgrim Fathers uit

Europa kwamen, beschrijft hoe het rolmotief uit Italië naar het noorden kwam en verder doordrong tot in Londen, Kopenhagen en Dantzig.

Uiteraard komt Amsterdam in deze geschiedenis herhaaldelijk voor en slechts daarop kan in het kader van dit tijdschrift worden ingegaan. Hitchcock begint met het beeld te schilderen, dat Maria de Medicis hier zag bij haar intocht in 1638 en dat hij vergelijkt met de huidige Grande Place in Atrecht. Hij illustreert zijn betoog met A. W. Weissmans tekeningen van het Amsterdamse woonhuis uit 1885 en noemt onder meer Beurs, Burgerweeshuis, Bushuis, Huis Bartholotti, Kistenmakerspand, Oost-Indisch Huis en Paalhuis. Het is jammer, dat daarbij wel eens iets door elkaar gehaald wordt. De index onderscheidt de Beurs van Hendrick de Keyser niet van die van Berlage. Het Burgerweeshuis waarvan de gevel in 1568 werd opgetrokken op de plaats van het huidige Kalverstraat 71 is een ander dan dat achter de poort uit 1581 aan de overkant van dezelfde straat. Erger is, dat het oude Stadsbushuis, het latere Vleeshuis van de Oost-Indische Compagnie op de hoek van de Oude Hoogstraat en de

Kloveniersburgwal en het Stadsbushuis aan het Singel bij het Koningsplein, beide met afbeelding, gelijk gesteld worden. Bij het Huis Bartholotti is een foto gebruikt van vóór de in 1971 gereed gekomen restauratie en de afbeelding van het Kistenmakerspand is verwisseld met Westersstraat 158 uit Enkhuizen.

De Key's Westerkerk op blz. 92 is blijkens het niet voorkomen in de index niet meer dan een (storende) drukfout.

Mij trof het dat Herengracht 72 (dubbelhuis met 70) een variant van de Cooymanshuizen wordt genoemd. Jammer is dat van De Keyzers Rasphuisgevel uit 1603, door de auteur 'a clumsy confection' genoemd, welbewust geen afbeelding is opgenomen. Tenslotte is mij niet duidelijk geworden welk pand Hitchcock aanduidt als het Huis St. Rochelle.

J. H. v. D. HO.

¹ Dit is ook het geval in het door medewerkers van de Rijksdienst voor de monumentenzorg samengesteld boek Kijken naar monumenten in Nederland, Baarn 1979.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Nieuwe leden van januari 1979 t/m oktober 1979.

de dames :

M. Drijver te Amstelveen, H. van Beek-Schiltman, V. Beets, Mr. A. J. van Erk, M. G. W. A. Kouwenberg, G. Theunisz-Wentzel, M. U. P. Westermann, allen te Amsterdam, Mevrouw R. Wijnen te Eindhoven en Mevrouw V. M. G. van Asch van Wijk-von Papen te Laren NH.

de heren :

Th. van Bakergem, R. A., C. J. Bakker, G. Izeboud, H. Putto, Prof. drs.

J. W. Schoonderbeek, J. Weymarshausen, allen te Amstelveen. Abma, Hazewinkel en Dirks, architecten, J. Allema, Martin Bakker, Bankgirocentrale B.V., Benzine en Petroleum Handel Mij B.V., W. F. van Beuningen, C. E. Boelhouwer, W. Boon, C. H. Bosboom, P. Bouman, L. K. Breemer, L. G. Brouwer, A. J. Bruggeman, W. P. de Bruyne, W. de la Court, R. M. Dekker, H. J. J. M. Dunselman, G. C. Elte, S. Emmering, Ph. A. Engelen, A. Evers, J. J. van der Eijk, W. Fasten, W. A. Flissebaalje, Prof. A. B. Frielink, M. Franso, H. F. Galman, Drs. F. Groothoff, M. H. Haentjens, Heybroek en Co's Handel Mij N.V., D. Hoen, A. Hogenes, P. J. van Houten, Mij tot beheer v 't Administratickantoor Hubrecht, J. Kamphuis, Kempen en Co N.V., C. A. Klaufus, G. de Klerk, D. J. de Kok, Mr. A. J. A. Labouchere, H. J. van Laer, J. L. Lang, F. Lauxstermann, Joh. Licht, H. Michaelis, P. H. Michel, Nederlandse Middenstands Bank N.V., J. Ch. de Nieuwe, Firma Padt en Postmaa, Ir. H. X4. Penning, Prad B.V., Rabobank Amsterdam, J. Rathuizen, Ing. W. Raue, H. Riethof, Mr. F. Salomonson, A. J. A. van Sas, W. Schuylenburg, G. J. M. Siegers, Mr. W. Siewertsz van Reesema, C. C. Singels, G. Smit, H. C. Steffelaar, Mr. H. J. W. Stegeman, Dr. H. C. van Straaten, A. C. Sweys, J. H. Tick, F. Tiebout, Eug. J. M. Trautwein, J. W. Veluwenkamp, Mr. P. J. P. Verloop, Westland-Utrecht Hypotheekbank N.V., F. Witzzen, Drs. J. A. F. de Wolf, en J. W. Zelle allen te Amsterdam. A. M. Holl te Arnhem. Drs. J. J. Mulder en B. Stevens te Badhoevedorp. A. Q. de Flines, J. H. van Oostveen en J. W. Schalekamp te Bussum. F. J. A. Jansen te Castricum. J. Krediet te Duivendrecht, J. B. Jonasse te Eefde. J. Stellingwerff, te Ermelo. Mr. H. Baron Collot d'Escury en S. Nystad te 's Gravenhage, O. ter Haar te Haarlem. R. Jansen, R. J. L. Leroy en M. B. M. J. van Vlijmen te Heemstede. P. Kuijper Fzn en Mr. C. van Lookeren Campagne te Hilversum. A. Smit te Kortzenhoef. J. L. F. de Meyere en S. Schaap te Laren NH. A. van der Tang te Leidschendam. M. H. Th. Steunebrink te hlijdrecht. W. J. van der Ploeg en H. Worst te Naarden. J. H. Verleut te Nieuw Vennep. F. Braches te Overveen. S. K. Drillingte Uithoorn. Mr. J. S. Rijkels te Voorschoten. R. C. Nicuwenhuis te Warmenhuizen. P. W. Meijer te IJmuiden. F. Schachtschahel te Zoetermeer. Arabis Books Ltd, The Metropolitan Museum of Art en Walter L. Strauss te New York USA en C. E. Fritzes Kön. Hofbuchhandlung te Stockholm Sweden.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum; Secretariaat Mr. M. G. B. Evers, Singel 436h, Amsterdam-C. (tel. 224625). Penningmeester Mevr. M. van Dijk-Lely, Sophialaan 18, Amsterdam-Z., contributie leden minimum f 35,— (gem. giro A65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), Redactie maandblad Mej. Dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, Amsterdam-C. Ledenadministratie en verkoop uitgaven bij Mevrouw T. M. Jaggerman-Stellingwerff, p/a Gemeentelijke Archiefdienst Amstedijk 67 1074 H Z Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

67e JAARGANG - NUMMER 2 - MAART/APRIL 1980

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

67e JAARGANG

MAART/APRIL 1980

HET NEDERLANDS THEATER INSTITUUT

Dit keer mogen we onze jaarvergadering houden in het mooie huis Herengracht 168, waarvan men de geschiedenis gemakkelijk kan naslaan in het standaardwerk van ons helaas gestorven lid H. F. Wijnman. Ik kan onze leden alleen al daarom aanmoedigen ditmaal de vergadering te bezoeken. De bezichtiging van dit huis is altijd weer de moeite waard. Voor mij is dat ditmaal in het bijzonder het geval, omdat het eens de suikerbakkerij was van Gilles van Kessel en ik mij juist intens heb bezig gehouden met de levensgeschiedenis van zijn weduwe Mayke Wijs. Zo'n suikerbakkerij op dit fraaie gedeelte van de belangrijkste gracht kon niet lang in stand blijven. In 1637 werd de 'Vergulde Molen', een woonhuis met bedrijf erachter gelegen, verkocht. De koper, Michiel Pauw gaf opdracht aan de bekende architect Philips Vingboons om een huis hier te bouwen. Dank zij het boek, dat uitgegeven werd, met tekeningen van de door hem ontworpen gevels, weten we nadere bijzonderheden over dit huis, dat in wezen nog bestaat. Het werd echter in het begin van de 18de eeuw uit- en inwendig grondig gewijzigd. In 1710 was het eigendom geworden van Rnoldus Dix en diens weduwe, Maria Luyken, liet het huis van 1728 tot 1734 geheel moderniseren. Zij had blijkbaar een bijzonder goede smaak en koos daarvoor stuk voor stuk de thans nog meest bekende kunstenaars van haar tijd. Ik noem hier alleen maar drie namen om onze leden te tonen, wat ze op 26 maart kunnen bewonderen. Van Logteren maakte het beeldhouwwerk in de gang en Jacob de Wit de muurschilderingen en plafonds. Daarnaast was er werk van Isaac de Moucheron.

Maria Luyken nam nog een ander besluit, dat van vergaande strekking was. Ze had geen kinderen en benoemde de Diaconieën van de Hervormde kerk in Amsterdam en in Leiden tot haar erfgenamen. Ik denk niet, dat het huis, wanneer het verkocht was aan een willekeurig particulier, zo mooi in stand zou zijn gebleven als dat nu het geval is. Een nieuwe eigenaar wil allicht iets van zich zelf aanbrengen en hoe meer geld hij tot zijn beschikking heeft, hoe meer er meestal veranderd wordt. De Diaconie van Amsterdam, die het huis in tegenstelling tot de andere huizen, die door erfenis in haar bezit kwamen, altijd in eigendom is blijven houden, liet het huis van Maria Luyken ongerept!

I. H. v. E.

IN MEMORIAM J. Z. KANNEGIETER

9 MEI 1892-29 DECEMBER 1979

Van 24 september 1924 dateert het eerste stuk, dat ons gestorvenlid Kannegieter in het maandblad van 1925 publiceerde. Met recht kunnen we dus spreken van 55 jaar intens meeleven met en bijdragen aan de werkzaamheden van ons Genootschap.

Geboren op het Rusland in 1892, bleef hij ook in zijn Haarlemse kweek-schooljaren 'De Bak' daar was toen een begrip van hart en ziel Amsterdammer. In 1911, na de verkrijging van zijn akte van bekwaamheid, kreeg hij een aanstelling in Nieuwendam, later in Zaandam. In 1914 volgde de akte van hoofdonderwijzer en in de eerste wereldoorlog keerde hij terug naar Amsterdam, waar zijn eerste school op het Karthuizer Kerkhof lag. Daaraan danken we zijn belangstelling voor en zijn enorme kennis van deze bijzondere wijk. Later werden het andere scholen, die van zijn kennis profiteerden: de Claudius Civilisschool en de Spiegelschool, van welke laatste hij met pensioen ging, maar dat om nog harder te werken dan voorheen.

In 1922 had hij zijn akte M.O. geschiedenis en in 1925 zijn akte M.O. staatsinrichting gehaald. Wat later was hij jarenlang een ijverig lid en ook secretaris van de commissie tot wering van schoolverzuim. Daarnaast bleef er echter steeds tijd over voor wetenschappelijke studies. Zijn eerste bijdragen aan de publicaties van ons Genootschap waren gewijd aan de oudste geschiedenis van Amsterdam, in 1925 in het maandblad, in 1926 in het jaarboek. Maar de heer Kannegieter was een zeer veelzijdig mens en beperkte zich niet tot één periode of tot één tijdschrift. Al van 1927 dateren publicaties in het Tijdschrift voor Geschiedenis en in de Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Daarnaast vinden we hem al van die zelfde tijd af telkens als medewerker aan het Algemeen Handelsblad. Aan Amstelodamum's twee uitgaven zou hij echter het meeste blijven bijdragen, zo nog in 1978 een interessant stuk over de 18de eeuw, die hem ook na aan het hart lag. Steeds wist hij zijn grondige kennis van archieven te combineren met een verbluffende kennis van de literatuur.

Enkele aparte publicaties zagen het licht. In 1930 verscheen bij de uitgever Joost van den Vondel 'Uit de geschiedenis van Amsterdam' en wel ten dienste van het lager en voortgezet onderwijs. In 1959 kwam zijn bekende boekje over de Jordaan uit. Zijn grote manuscript daaromtrent, dat hij zelf nog niet geschikt voor publicatie achtte, schonk hij aan het Gemeente-Archief. Daar wordt er dankbaar gebruik van gemaakt, wanneer er problemen over deze ingewikkelde wijk zijn.

Tenslotte kwam zijn grote werk over de Quakers. Ik ken de voorgeschiedenis daarvan bijzonder goed. Ik herinner mij een zomermiddag, dat ik na afloop van de archiefuren, een kort stuk van de heer Kannegieter in de tuin ging zitten lezen. Uit oude Quakerliteratuur had hij een bijzonder aardig stuk geschreven over de Quakers in Amsterdam, zonder direct verband te leggen met de archieven zelf. Mijn broer, groot kenner van het

doopsgezinde Amsterdam, was niet lang tevoren gestorven. Ik herinnerde mij bepaalde namen uit zijn genealogieën. Ik wees hier de heer Kannegieter op, Die zette zich met zijn gewone voortvarendheid aan het werk en nog geen drie jaar later was er zijn voortreffelijke en zeer gedetailleerde 'Geschiedenis van de vroegere Quakergemeenschap te Amsterdam' (1971), een uitgaaf van de Stichting H. J. Duyvis Fonds van de Gemeentelijke Archiefdienst te Amsterdam, waar hij archief en literatuur op de aan hem gebruikelijke wijze samenbracht.

Daarna stopten de vele langere publicaties van ons lid enige tijd, want op 29 maart 1974 legde hij zijn candidaatsexamen en op 20 maart 1975 zijn doctoraalexamen in de geschiedenis af. Een aardige bijzonderheid om hier te vermelden, is dat veel van zijn werk in Amstelodamum bijdroeg tot deze voltooiing van zijn historische loopbaan.

Tot het allerlaatste bleef hij een trouwe bezoeker van het Gemeente-Archief en zijn nagelaten werken, gedrukt en in manuscript, zullendaarde herinnering aan zijn kennis en zijn hulpvaardigheid om ook anderen daaruit te helpen, bewaren.

I. H. VAN EEGHEN

HOUTZAAGMOLEN HET KLAVERBLAD

In 1841 werd in de Overbrakerbuitenpolder, ongeveer waar van 1687 tot 1783 een der stadsvuilwatermolensl stond en nu de Roggeveenstraat bij de Van Neckstraat is, de laatst gebouwde der Amsterdamse houtzaagmolensbovenkruiers opgericht². Bouwheer was de houthandelaar J. Bondix van het Bickerseiland. De molen, die de naam Het Klaverblad kreeg, werd gebouwd op door F. H. Gerritsz tot 1 februari 1848 van de stad gehuurd warmezeniersland, waarvan J. Beugel onderhuurder was³. Bondix betaalde voor het stuk grond, waarop de molen stond, tot en met 31 januari 1848 f 180,— 'sjaars aan Gerritsz. De zaagmolenaars in de Rietlanden tussen de Zeeburgerdijk en de Oostelijke afsluitdijk betaalden slechts f 100,— per

---

Schrijver dezes, Stadsvuilwatermolens, Maandblad Amstelodamum 1978, blz. 5-11. In 1848 kwam aan de Mennonietensloot de laatste paltrok-houtzaagmolen tot stand. De Houthandel, die de plaats innam van de in dat jaar verbrande korenmolen De Swaan, (Molennieuws 54, 1971, blz. 19). In 1863 bouwde de meester molenmaker T. Peppink voor B. Zalm en I. Muusse op een loods van de houtzaagmolen Het Anker buiten de Zaagbarriere het molentje De Vliet met een vlucht van elf meter voor het zagen van richels, latten en veren. (arch. secr. afd. P.W. 1863 nrs. 577 en 770 en arch. secr. afd. A.Z. 1863 nr. 4345). Besluit van B. en W. van 29 januari 1841, arch. secr. afd. Fin. 1841 nrs. 141 en 194: arch. secr. afd. A.Z. 1841 nr 988.

Houtzaagmolen Het Klaverblad in 1853, gewassen tekening door H.A. Klinkhamer in het Rijksprentenkabinet.

jaar aan de stad voor een groter terrein en daarom werd Bondix na 1 februari 1848, toen hij rechtstreeks van de stad kon gaan huren, f109,— 's jaars aan huur in rekening gebracht. Van dat tijdstip af vinden we Het Klaverblad in het verhuurboek der molenwerven van het Amortisatiefonds⁴.

G. J. Honig noteerde in zijn bekende artikel over De molens van Amsterdam⁵, dat Het Klaverblad in de plaats kwam voor de zaagmolen De Roterton. Dat is evenwel een misverstand, voortvloeiende uit het feit, dat Honig de stichting van Het Klaverblad, afgaande op het genoemde verhuurboek, zes jaar te laat stelde. De Boterton was een paltrok op het Kwakerseiland, die in 1846 werd geamoveerd⁶. Hij was door een windhoos en zware storm onherstelbaar beschadigd. Stadsrooimeesters berichtten daaromtrent op 27 februari 1846 aan de commissaris over de Publieke Werken, dat de molen door een geweldige schok zodanig was aangetast, dat de kap, het gaande werk in dezelve, benevens de gebinten en karbeels aan stukken waren geslagen of van deszelfs plaats verzet, hetgeen mede een sterke invloed op de stenen voeting had uitgeoefend, daar deze op niet minder dan acht plaatsen van een was gereten, terwijl de molen roedeloos in een gevaarlijke toestand was blijven staan. Op 21 april gaven burgemeester en wethouders aan de eigenaren Craandijk en Glasbergen vergunning De Boterton te slopen⁷.

⁴ Arch. Amortisatiefonds nr. 275.

⁵ Jaarboek Amstelodamum 1930, blz. 79-159. De bedoelde opmerking staat op blz. 159.

⁶ Honig, a.w., blz. 149.

⁷ Arch. secr. afd. AZ. 1846 nr. 3522 en arch. secr. afd. PW 1846 nr. 344.

Houtzaagmolen Het Klaverblad gefotografeerd door Jacob Olie omstreeks 1865.

Het Klaverblad mat 34 x 12 meter en de as bevond zich 19,30 meter boven het maaiveld. Aan beide zijden waren uitsteken voor de zaagslede en sleephellingen. Bij de molen was een havenkom gemaakt, waarheen de te zagen stammen uit het Westerdok werden aangevoerd. Te land was er een verbinding met de Spaarndammerdijks. Via een voetbrug kwam in 1857 een afsluitbare verbinding met het plantsoen bij het Blauw hoofd tot stand.

J. Bondix werd als eigenaar van Het Klaverblad opgevolgd door J. R. Bondix en in diens plaats kwam per 1 februari 1859 F. Haverkamp. De huur van de grond was toen gesteld op f 130,— 's jaars⁹. In 1868 werd het f 200,—. Op 1 januari 1871 werd Weyert Bakker Barendszoon eigenaar van de molen en deze moest sedert 1 januari 1873 voor de ondergrond f 220,— huur per jaar betalen. In 1876 werd het f 250,—. Bij besluit van burgemeester en wethouders van 7 juni 1877 werd deze huur opgezegd tegen 31 december van dat jaar¹⁰.

Toen werd tevens besloten tot het leggen van een dam tussen het voormalige bolwerk Blauw hoofd en de Westerdoksdijk¹¹. Tot dan toe was er alleen een pontveer over de vaarsloot tussen het Blauw hoofd en de Westerdoksdijk geweest. Door de aanleg van de dam werd de gemeenschap te

⁸ Arch. secr. afd. Pw nr 341 6.213 en 655.

⁹ Arch. Commissie Eigendommen, Register A1, fol. 6.

¹⁰ Arch. Commissie Eigendommen 18 nr 5.507, 52 en 541.

¹¹ Arch. secr. afd. Pw 1877 2941, 3119, 3531, 3564 en 728: bestek nr. 19 van 1877.

De paardenloop van lijnbaan De Grootte Zeevaart en het zomerhuis van F. Haverkamp op het bolwerk Blauwboofd gefotografeerd van de Bokkinghangen af door Jacobs Olie omstreeks 1865.

water tussen het Westerdok en de molen Het Klaverblad verbroken. Weyert Bakker zou het benodigde hout alleen nog via Brouwersgracht en Westerkanaal kunnen aanvoeren. De houtzaagmolen kon dus vrijwel niet gehandhaafd blijven en bovendien zou als hij verdwenen was het gehele bouwterrein 'tussen Westerkanaal, Westerdoksdijk en plantsoen in exploitatie gebracht kunnen worden. Zo kwam reeds na 36 jaar een einde aan het bestaan van de kapitale houtzaagmolen Het Klaverblad. Gelukkig is

hij door H. A. Klinkhamer in tekening en door Jacob Olie in foto's vastgelegd¹².

Over nog een andere kwestie gaf Olie opheldering. In de bestektekening betreffende de aanleg van de hierboven genoemde dam vond ik even ten zuid-oosten van molen De Bok vlak bij het Westerdok in plattegrond een achthoekig bouwwerk aangegeven, weinig kleiner dan een molen. Dat kon het echter beslist niet zijn, maar wat dan wel? Op de atlas van Loman kwam het bouwsel ook voor, maar zondere verdere aanduiding. Een kaartje in het archief van het Amortisatiefonds¹³ bracht de oplossing, het ging om de paardenloop van de Lijnbaan de Groote Zeevaart. Hier liepen paarden rond op de manier van een rosmolen om de zware scheepskabels ineen te draaien. Op een foto van Olie, genomen van de Bokkinghangen af, kunnen we gewaar worden, hoe deze paardenloop eruit zag. Met molen De Bok, de molenaarswoningen en de tuin IJzigt verdwenen ook de lijnbaan en dit typische gebouwtje in 1879-1880¹⁴.

MR. J.H. VAN DEN HOEK OSTENDE

¹² Behalve de hierbij opgenomen foto ook Jacob Olie, Amsterdam in de tweede helft der XIXe eeuw, Amsterdam 1960. nr. 33.

¹³ Arch. Amortisatiefonds 1844 nr. 63.

¹⁴ Cf. mijn artikel Het einde van de korenmolens op de Amsterdamse bolwerken, Jaarboek Amstelodamum 1972. blz. 163-181, i.h.b. blz. 175.

DIRCK HENDRICKSZ CENTEN IN "DE TIBER VAN ROME" EN ABRAHAM VINCK IN "LIMBORCH"

Teodoro d'Enrico Fiammingo ofwel Dirck Hendricksz Centen was een bekend schilder in Napels, die daar al in 1574 woonde en er werken gedateerd van 1576-1592 en 1602 in vijf verschillende kerken achterliet. Abraham Vinck was daar van 1600-1606 gevestigd. Bij hem is er geen sprake van werken, die daar bewaard bleven, maar wel zijn die uit zijn latere Hollandse periode bekend. Deze twee noorderlingen moeten elkaar in Napels hebben leren kennen en sleten hun laatste decennium vrijwel geheel samen en blijkbaar in nauw contact in Amsterdam.

Dirck was een Amsterdammer van geboorte en zijn vader, Henrick Centen, komen we als houtzager tegen, wanneer hij op 30 december 1553 ten behoeve van het Bethaniënconvent een losrente van f 2.10,— op zijn huis in de Bethaniënkerkstraat vestigt. Borg voor hem was Hendrick

Dirksz metselaar. De akte bleef bewaard in het archief van het Aalmoezenersweeshuis. Latere stukken spreken van een aankoop van het huis in 1554. Henrick hoorde tot een familie van metselaars, waarvan verderop nog leden ter sprake komen. Zelf zegde hij de houtzagerij vaarwel, werd fruitenier en huurde daartoe sinds mei 1552 een huis van de stad op de Appelmarkt. Daar moet eerst hijzelf gestorven zijn en daarna zijn weduwe, Mary Dircksdr., die op 11 november 1567 van de bovengenoemde Appelmarkt begraven werd.

Op 13 januari 1568 werd aan de nagelaten kinderen bewijs gedaan. Dirck was 25 en al uitlandig volgens de kunsthistorische handboeken vertoefde hij toen in Frankrijk —, Gijsbert was 14 en Jacob II. Heer Roelof Gijsbertsz, een neef, en Griete Centen, de moei, brachten de goederen ter weeskamer, maar een andere neef, van vaders zijde, Cent Cornelisz de metselaar, werd op 3 augustus 1568 tot voogd aangewezen en zorgde daarna verder voor het beheer van de ingebrachte goederen. Dat waren het huis en erf in de Bethaniënkerkstraat, waarvan de overdracht van 20 juni 1554 dateerde, twee rentebrieven van resp. 8 en 9 gulden van 20 augustus 1566 op Hans Pietersz van Baesrode en nog wat losse gelden en goederen. De inboedel bracht op 24 april 1568 f 100.16.— op, waarnaast er uiteraard ook enkele schulden waren.

Ik zal niet alle transacties opnoemen, die aangetekend werden in het inbrengregister van de weeskamer, maar begin pas met het optreden van de jongste van de broers, Jacob. Allereerst ontving hij op 20 februari 1582 cedulen om schulden te innen; zijn oudere broer Gijsbert was al vóór 1580 gestorven. Op 11 maart 1593 nam hij voor zijn portie de rentebrief van f 9.— op de weeskamer in ontvangst en blijkt een akte voor not. Jan Coenensz, bewaard in la 61 van de weeskamer, kocht hij daartegenover op 2 mei 1595 een rentebrief, rustend op het huis van zijn vader in de Bethaniënkerkstraat, van 4 januari 1554 van f 3.—, aan.

In de herfst van 1596 was zijn broer Dirck de schilder uit Napels tijdelijk in Amsterdam. Bredius publiceerde in Oud Holland in 1885 verschillende akten uit het protocol van not. Salomon Henricx, die toen opgemaakt werden. Helaas moeten we het nu met de verkorte akten van Bredius doen, daar dit gedeelte van het protocol intussen verloren is gegaan. Op 26 oktober 1596 droegen Dirck Hendricksz, schilder te Napels, en zijn broer Jacob, droogscheerder, aan Pieter Coenensz de bovengenoemde rentebrief van f 8.— op Hans van Baesrode over, in tegenwoordigheid van Cent Cornelisz, metselaar. Uit de weeskamer lade 61 blijkt, dat op 30 oktober Dirck Hendricksz, de Napelse schilder, procuratie gaf voor dezelfde notaris aan zijn broer Jacob en aan zijn zoon Lucas Hendricksz om de helft, die hem toekwam, van het huis in de Bethaniënsteeg, dat 'De Roomsche Tiber' genaamd was, te verkopen, zodra hij daartoe opdracht stuurde. Op 3 november verklaarde Jacob, dat hij aan Dirck f 114.— schuldig was en op 4 november 1596 werd een algemene afrekening gemaakt, nu ook weer bewaard in la 61 van de weeskamer: Jacob bleef aan Dirck f 174.— schuldig, waarin de huur van het bovengenoemde huis, dat niet verkocht werd, tot 1600 werd verrekend. Tien jaar later was Dirck weer in

Amsterdam. Op 21 november 1606 werd althans in het inbrenregister van de weeskamer aangetekend, dat de kwijtschelding of overdracht van het huis aan de broers Dirck en Jacob werd afgegeven.

Die naam 'De roomsche Tiber' doet merkwaardig aan. Men zou haast zeggen, dat of Dirck zelf of misschien zijn bovengenoemde zoon Lucas, die blijkbaar in Amsterdam bleef, toen zijn vader terugkeerde naar Napels, er een van beiden gewoond moeten hebben. De verkoop in of kort na 1606 vond ik niet terug en het is daarom niet mogelijk nadere bijzonderheden te geven.

Van Jacob horen we niet meer, maar in 1610 begon een laatste Amsterdamse periode voor Dirck. Toen hij op 16 april 1611 hier in ondertrouwing voor de kerk met de 31-jarige Susanne Coenraets van Deuren, van Delft, woonde hij op de O.2. Voorburgwal als schilder en weduwnaar van Magdalena de Medina. Hij gaf als herkomst Napels op en ook, dat hij al een jaar in Amsterdam was. Uit dit huwelijk werd een zoon geboren, die op 4 september 1612 in de Nieuwe Kerk werd gedoopt als Henrick. De vader werd op 20 november 1618 in de Nieuwezijds Kapel begraven, van uit zijn huis 'De Tyber van Rome' op de Beschuitmarkt, d.w.z. de oostzijde van de Voorburgwal bij de Grimburgwal. De weduwe hertrouwde al in 1622 met de makelaar Henrick Jansen van Antwerpen en op 25 oktober van dat jaar bewees ze haar 10 jarige zoon Heyndrick als vaderlijk erfdeel f 150.—, een zilveren beker, die hij als pillegift van zijn peetvader had gekregen, en de helft van een actie, die uitstond te Napels in Italië. Heyndrick Dircksz Leuven – achtereenvolgens metselaar, stadsstratenmaker en rooimeester – en Aert de Haze of de Haes, de neven van het jongetje, betuigden hun instemming.

Heyndrick nam op 20 april 1639 de f 150.— in ontvangst. Een jaar na zijn huwelijk met Marritie Lodewijx had hij zich op 25 oktober 1640 als Heyndrick Dircksz (Cent) gevestigd als boekbinder. Later verhuisde het gezin naar Delft, de geboorteplaats van zijn moeder. Een zoon Dirck Hendricxse Cent, gedoopt 27 oktober 1639 in de Oude Kerk, werd kaartafzetter en keerde terug naar Amsterdam, waar hij voor de eerste maal in 1665 en voor de tweede maal in 1673 trouwde. Later moet hij als ziekenbezoeker naar Indië zijn gegaan, wat blijkt als een dochter – Wijna Cendt – in 1698 trouwt met 23jarige Utrechtse plaatsnijder Pieter Verbrugge, die op grond van zijn schoonvaders poorterschap op 7 juli 1699 als behuwd poorter werd ingeschreven.

Na de neergang in anderhalve eeuw van de nakomelingen van de welgestelde zestiende eeuwse fruitenier te hebben beschreven, wil ik nog trachten de vraag te beantwoorden: Wat schilderde Dirck in zijn Amsterdamse jaren als -68-76 jarige? Hoewel ik geen zekerheid heb, kan ik met een veronderstelling komen. De pillegift voor de dopeling van 1612 bracht mij op een spoor. De peetvader bleek namelijk de schilder Abraham Vinck te zijn geweest. Over hem is uitgebreid gepubliceerd in Oud Holland van 1885, maar daaraan is nog wel wat toe te voegen.

Abraham moet ± 1580 te Hamburg zijn geboren als zoon van Willem Vinck, maar die zal van Antwerpse afkomst zijn geweest. Van 1600 tot

1606 werkte Abraham in Napels en daar werd in 1601/02 een dochter Margriet uit zijn huwelijk met Victoria Obekink, dochter van Albert Obekink, geboren. Net als bij Dirck Hendricksz Centen horen we ook bij Abraham Vinck voor het eerst in 1610 van een verblijf in Amsterdam. Dan wordt een Abraham Jr. op 30 mei in de Oude Kerk gedoopt. Getuige is Anna de Morimont, Antwerpse van geboorte.

In tegenstelling tot Dirck komt Abraham in deze laatste periode van zijn leven in vele akten voor. Hij is bovendien een gezocht portretschilder. In 1612 b.v. maakt hij de portretten van Hans Martens met jongste zoon en diens huisvrouw Mayken Baccher, zoals blijkt uit het artikel van Van Kretschmar in het Jaarboek van het Centraal Bureau van Genealogie van 1978. Het Lexicon van Thieme-Becker noemt ook nog het door hem coëpiëren van schilderijen.

Uit verschillende notariële akten blijkt, dat hij in 1614 samen met de kousenmaker Joost Felbier betrokken was bij transacties met de bekende bank- van- leninghouders Buissonet en Luz. Bij akte voor not. Salomon Henrix van 17 april ontvangt hij o.a. de gehele inhoud van de Bank van Lening in Den Haag. Op 28 oktober 1619 wordt hij in de Oude Kerk begraven, komende van de O.2. Voorburgwal bij de Varkenssluis in 'Limborch'. Zijn weduwe ,Victoria Obekink, wordt op 8 juli 1621 begraven in de N.Z.Kapel, komende van het Singel.

De dochter Margriet was enige maanden voor de dood van haar vader met de goudsmid Simon Glauwe getrouwd. Die trok zich na de dood van de moeder het lot van haar zusje Cathalina en broertje Abraham aan. Wel werd de weeskamer ingeschakeld. Interessanter nog dan de inbrengdaar op 28 maart 1624 ~ deel 19, fol. 112vo -, de papieren in la 301 en de uiteindelijke afrekening van de voogd Koert Coper no. 42 van 1645 is de verklaring van 6 september 1645 voor notaris Schaaff ten verzoeken van Mayke Vincks en Janneke van Mentzele, huisvrouw van Pieter Vinck te Antwerpen, door resp. de 46-jarige schilder Thijs Pietersz Croock over de vijf jaren, dat hij bij Vinck heeft gewoond, de 40jarige zuster Maria van Louis Vinçon, die drie maanden bezig is geweest met de afwikkeling van de nalatenschap van Vinck, en tenslotte de vrouw van de schilder Jacob Lion, die toen het onafgemaakte werk van Vinck heeft helpen opmaken. Ik zal niet nader ingaan op de veiling van de schilderijen van 24 augustus 1621 of op de schilderijen - een ervan een copie -, die in de inbreng van 1624 worden genoemd en die in Rome, Antwerpen en Den Bosch zijn. Slechts wil ik een rentebrief op een huis in Zutphen noemen. Het lijkt mij, dat die misschien uit de familie Obekink afkomstig was.

De bovengenoemde Mayke Vinck, die blijkens alle verklaringen de dochter was van Abraham Vinck's broer Pieter en in 1601 in Antwerpen was geboren, had als meisje altijd gewoond bij haar oom Abraham op de hoek van de Oude Doelenstraat over de Varkenssluis. Daar de kinderen van die oom naar Zweden waren gegaan en daar allen kinderloos waren gestorven, werden Mayke en haar broer Pieter te Antwerpen in 1645 in het bezit gesteld van de nalatenschap van hun oom Abraham.

Ik zou nog veel interessante details kunnen vermelden, maar voor

de beantwoording van mijn vraag is dat niet nodig. Het is duidelijk, dat Abraham Vinck zich naast het schilderen zelf met veel andere zaken ophield: met schilderijenhandel, met copiëren en laten copiëren en ook met banken van lening. Het ligt dus voor de hand, dat Dirck Hendricksz Centen zijn Amsterdamse jaren doorbracht met copiëren voor zijn jongere vriend Abraham Vinck. Wat de Italiaanse schilderijen betreft, die ook worden vermeld, zal hem dat zeker bijzonder gemakkelijk zijn afgegaan.

1. H. v. E.

DE VROUWENBRUG OVER DE LINDENGRACHT

De hnanciale toestand van de gemeente Amsterdam was in het midden van de vorige eeuw niet rooskleurig. Een van de middelen om de lasten te verlichten zochten B & W in het verminderen van het grote aantal bruggen dat de stad rijk was. Met het doel twee bruggen over de Lindengracht te kunnen afbreken, lieten B & W in 1858 de middelste brug geheel vernieuwen¹. Nu in 1856 de Goudsbloemgracht was gedempt, achtten zij deze twee bruggen, brug 135 voor de Noorderkerkstraat en brug 137 voor de 3de Goudsbloemdwardsstraat, voor het verkeer overbodig geworden. De buurtbewoners zijn het daar echter absoluut niet mee eens. Van oudsher waren er juist op deze twee kruispunten van wegen winkeltjes gevestigd en was er een bloeiend buurtje ontstaan. Meer dan 200 jaar hadden de mensen hier de gracht kunnen overstreken. Al eerder, toen de bruggen aan een opknapbeurt toe waren, waren er plannen geweest uit zuinigheidsoverwegingen brug 137 te vervangen door een houten voetgangersbrug. Toen, in 1835, was het echter de gemeenteraad geweest, die op bezuiniging aandrong, maar na protesten van bewoners – het verkeer over deze brug was extra druk vanwege het erachter gelegen Karthuizerkerkhof – zetten B & W hun plannen door.

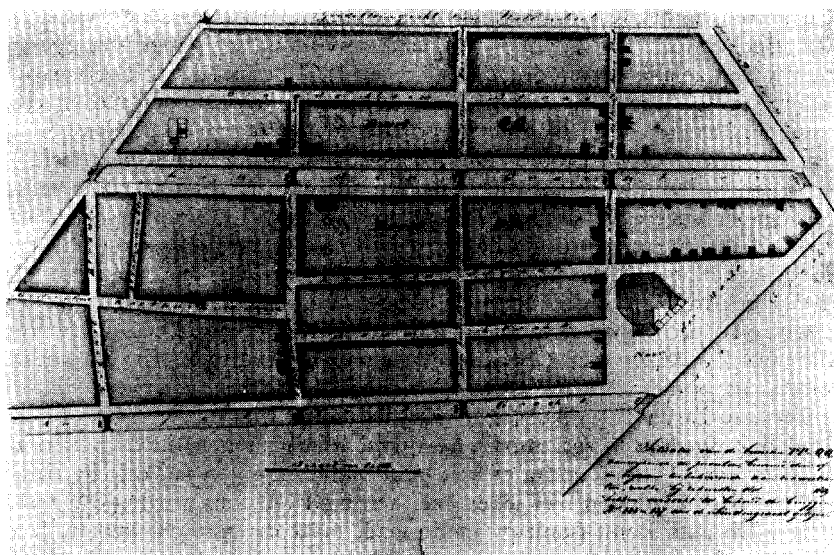
Ook deze keer leggen de bewoners zich er niet bij neer. Na afbraak van de bruggen zullen de winkels stellig vele klanten verliezen, door de achteruitgang van de nering zullen de huizen sterk in waarde dalen, wel 50% volgens de eigenaren, en de hele buurt zal verlopen. En passant merken de

---

¹ De gegevens over de bruggen werden voornamelijk gevonden in de notulen van de gemeenteraad en de daarbij behorende munimenten en in de ingekomen stukken in deze kwestie, vermeld in de generale indicateur onder het hoofd bruggen en wegen en bewaard in het archief van Publieke Werken. De middelste brug heette de Zaterdagse brug en dankte die naam waarschijnlijk aan het hoekhuis ter plaatse, het zgn. Saterdagshuys, waarin vanouds een bakkerij gevestigd was.

verontruste bewoners nog op dat de gemeente daardoor een redelijk bedrag aan personele- en patentbelasting zal derven. Ook kleine huiseigenaren, die elders in de stad wonen, maar van de huuropbrengst van een of enkele panden moeten leven, protesteren. Brug 135, die afgesloten is voor rytuigen is daardoor een uitermate aantrekkelijke en veilige weg voor voetgangers en kinderen. Blijft over de gracht nog maar één brug over, dan is deze door het drukke verkeer juist zeer onveilig voor deze categorie verkeersdeelnemers. Ook de brandweer, die nog wel van de afgesloten brug gebruik mag maken, zal een omweg moeten maken. Maar het ongemak geldt vooral voor de gewone huisvrouwen, die dagelijks boodschappen gaan doen en daarmee veel verder moeten sjouwen. 'En zullen wij wat nog geene onzer stadgenoten, in die mate overkomen is, genoodzaakt zijn onze kerkgangen in omwandelingen te veranderen?', schrijft een teurgestelde buurtgenoot in een van de vele protesten, die bij het gemeentebestuur zijn binnengekomen. Zelfs betogen de gedupeerden dat het weghalen van de beide bruggen een aanslag is op de toch al zo schaarse vrije tijd van de werkman, nu de gang van en naar het werk onnodig langer gemaakt wordt.

Een van de mensen, die zich er niet bij neerleggen, dat hun zo moeizaam opgebouwde bestaan zomaar wordt teniet gedaan, is de vrouw van de Duitse bakker von Ronnen op het hoekje van de 3de Goudsbloemdwarstraat (Lindengracht 250). Beide zijn Duitse emigranten en zeker voor hen als vreemdelingen, wie het gelukt was zich hier door hard werken een redelijk bestaan op te bouwen, moet het voorstel van B & W zijn aangekomen alsof hun de grond onder de voeten ontnomen werd. Christiaan Friedrich von Ronnen was in 1830 als 14/15 jarige jongen naar Amsterdam gekomen en hij is nog knecht in de bakkerij op de Lindengracht als hij zich in 1841 aanmeldt voor ondertrouw. Na zijn huwelijk is hij bakker en ± 1852 weet hij de bakkerij te kopen. Zijn vrouw Elisabeth Jessing, dochter van de kolonist Rudolf Jessing, is eveneens als 14/15 jarige naar Amsterdam gekomen en ze zal wel een van de vele Duitse dienstboden zijn, die in de negentiende eeuw zo in trek waren bij de Amsterdamse burgers. Zij kregen zes kinderen, waarvan drie volwassen werden: Christina Lucia, Jan Rudolf en Christiaan Frederik. Christina Lucia was al bijna volwassen, toen haar moeder de actie startte voor het behoud van de brug voor hun huis. Spandoeken en bezettingen waren er toen nog niet bij; als Duitsers konden zij zelf niet eens requesten sturen aan het gemeentebestuur. Maar anderen, even gedupeerd als zij, konden dat wel, en Elisabeth von Ronnen wist ze aan te sporen en de moed erin te houden. Dat is wel nodig, want als het voorstel tot amotie van de bruggen in 1859 in de gemeenteraad aan de orde komt, adviseren B & W niet in te gaan op de verlangens van de bewoners en de bezuinigingsplannen te laten prevaleren. De raad geeft hieraan gevolg en besluit tot afbraak van de bruggen. De bewoners leggen zich er nog niet bij neer. Hadden B & W beweerd dat de bruggen hun waarde voor het verkeer na de demping van de Goudsbloemgracht hadden verloren, de omwonenden hebben juist geconstateerd dat het verkeer sindsdien drukker is geworden. Om hun bewering kracht bij te zetten heb-

Kaartje van de Lindengracht en omgeving, waarop de woonhuizen van de requestanten eigenaren. Links brug 137 voor de 3de Goudsbloemdwarstraat, in het midden de Zaterdagsebrug, rechts brug 135 voor de Noorderkerkstraat. Links tussen de Lindengracht en de Karthuizerstraat lag het Karthuizerkerkhof. Helemaal bovenaan de gedempte Goudsbloemgracht, nu Willemstraat.

Foto Gemeentelijke Archiefdienst

ben ze van 's morgens zes tot 's avonds zeven, van uur tot uur het aantal personen geteld dat brug 135 passeerde: het waren er meer dan 7000. B & W komen hierop met twee situatiekaartjes, waarop de huizen van de requestanten/eigenaren staan aangegeven en een waarop de winkelpanden zijn ingekleurd (de winkels voor 'gewone boodschappen' onderscheiden van die voor 'speciale boodschappen' aangezien men voor gewone boodschappen niet, maar voor speciale dingen wel geneigd is een eind om te lopen) (PW 2941-1859). Op papier lijken de afstanden inderdaad niet zo groot en het is dan ook niet verwonderlijk dat de raad in januari 1860 opnieuw besluit om de bruggen af te breken. Maar de gewoonte van de mensen om speciaal door de smalle (winkel)straten van de Jordaan naar het Centraal station te lopen, is moeilijk op zo'n kaart uit te drukken, evenals de inkopen die ze onderweg doen. Opnieuw protesteren de bewoners, maar voorlopig maakt de gemeente geen aanstalten om de bruggen af te breken en alles blijft bij het oude.

Het is de stadsarchitect, die B & W er meer dan twee jaar later aan herinnert dat de raad besloten heeft de bruggen af te breken. De brug voor de 3de Goudsbloemdwarstraat is nu zo bouwvallig geworden, dat deze ook voor rijtuigen wordt afgesloten (het Karthuizerkerkhof was sinds 1860 niet meer in gebruik). Maar het zal nog twee jaar duren, voor de zaak opnieuw in de raad besproken wordt. De bewoners houden niet op met

het sturen van protesten, afhankelijk als ze zijn van een oversteek ter plaatse. Ze smeken om het behoud van een eenvoudig voetgangersbruggetje, zelf willen ze alle kosten dragen. 30 maart 1864 besluit de raad echter opnieuw, met 17 tegen 15 stemmen, om de af te breken bruggen niet te vervangen. Een reuze teleurstelling voor de bewoners van de Lindengracht en omgeving, die in grote getale naar de raadszitting waren gekomen. Ontmoedigd zijn ze echter niet, onverstoord gaan ze door met hun actie. Ze hebben succes, op 27 april besluit de raad brug 135 voor de Noorderkerkstraat te vervangen door een houten voetgangersbrug, kostenf 1464.00. Hoe blij de bewoners van het oostelijke stuk van de gracht ook zijn, de bewoners van het westelijke stuk hebben nog niets bereikt. Ook zij eisen een loopbrug op de plaats van de af te breken brug. Op 1 juli wordt dit voorstel echter met 12 tegen 10 stemmen verworpen. En hoewel de bewoners opnieuw protesteren, worden nu beide bruggen werkelijk afgebroken. Zoals de winkeliers al vreesden, loopt hun omzet enorm terug. In deze buurt wonen veel minder draagkrachtige gezinnen, die de gewoonte hebben iets te kopen zodra er wat geld binnen komt, vaak enkele malen op een dag. Zij lopen niet ieder keer een eind om, om een boodschap te doen. De zaak komt opnieuw in de raad, maar de stemmen staken. Ten einde raad hebben de bewoners tenslotte een laatste request in druk laten verschijnen, zodat voor ieder raadslid persoonlijk een exemplaar beschikbaar is. Als in de volgende vergadering, op 6 juli, opnieuw gestemd zal worden, verklaart de voorzitter dat door het laatste request de raad beter is ingelicht en dat er alle rede is op het eerder genomen besluit terug te komen. Was dit vorige besluit maar met een meerderheid van twee stemmen aangenomen, dit keer valt de stemming volledig uit ten gunste van de bewoners: met 25 tegen 5 stemmen wordt het voorstel aangenomen ook op de plaats van de weggebroken brug 137 eenzelfde houten loopbrug te bouwen.

Hoewel we niet precies weten welke rol Elisabeth von Ronnen achter de schermen gespeeld heeft om deze brug te behouden, ongetwijfeld wist ze van doorzetten. De buurtbewoners waren haar zo dankbaar, dat ze haar een kristallen schaalpje gaven met een zilveren hengel, waarin in sierlijke letters de volgende inscriptie was gegraveerd:

Ter herinnering voor Uwe onvermoeide pogingen tot verkrijging der Vrouwenbrug aan Elisabeth von Ronnen den 6de July 1864

Het was dit schaalpje, dat mij op het spoor zette van deze geschiedenis en daarom wil ik dit verhaal besluiten met de verdere geschiedenis van het schaalpje. De naam Vrouwenbrug – waarschijnlijk werd hiermee geduid op de vrouwen die door deze brug minder ver met hun boodschappen hoefden te sjouwen – is niet ingeburgerd; ik vond hem tenminste nergens in de literatuur vermeld. Elisabeth von Ronnen gaf het schaalpje aan haar dochter. Die had het ouderlijk huis al verlaten, toen de zaak van de brug eindelijk zijn beslag kreeg. 19 Januari 1862 was ze getrouwd met Frederik Wilhelm Mann, slager op de Haarlemmerdijk en net als zij een kind van Duitse emigranten. Ook zijn vader was bakker.

Haar jongste broer Christiaan Frederik von Ronnen nam, net getrouwd, deze slagerij over, toen Frederik Mann zich in 1879 terugtrok. Hij had er een goed bestaan in gevonden en kon zich al vroeg terugtrekken. Zijn dochter Elisabeth Elsing gunde hij alles wat een jong meisje in die tijd maar kon wensen, of het nu zangles was of paardrijden, de kosten konden hem niet schelen. Elisabeth Mann wou echter dolgraag naar de H.B.S. en dat nu vond haar vader voor een meisje niet te pas komen. Met zijn zwager, die z'n zaak had overgenomen onderhield hij nauwelijks contact; waarschijnlijk was hij het niet eens met de wijze waarop Christiaan von Ronnen de zaak bestierde, die hijzelf eigenhandig had opgebouwd tot een bloeiend bedrijf en kon hij het moeilijk verkroppen, dat de zaak achteruit ging. De andere broer Jan Rudolf von Ronnen, was telegrafist bij de posterijen, maar werd om gezondheidsredenen vroeg afgekeurd. Hij was niet getrouwd en hij heeft wel geprobeerd de band tussen zijn broer en zuster te behouden, maar het is hem niet gelukt; het contact tussen de familie von Ronnen en de familie Mann ging verloren.

Christina Lucia gaf het schaalje op haar beurt aan haar dochter Elisabeth Elsing Mann, die 14 april 1887 was getrouwd met Jean Bonnet, net als haar grootvader bakker. Was zij de kleindochter van Duitse emigranten, de vader van Jean Bonnet was eveneens afkomstig uit Duitsland, maar was van Hugenenafkomst. Zij onderhielden nog contacten met hun geloofsgenoten te Kelze.²) Ook zij hadden zich hier door hard werken een bestaan weten op te bouwen. Jean, die eigenlijk boekhouder was, had kort voor z'n trouwen een half failliet bakkerijtje gekocht op het hoekje van de Jodenbreestraat en de St. Anthoniesluis. Langzamerhand had hij dit opgebouwd tot een gerenommeerde bakkerij onder rabbinaal toezicht. Tijd om 's nacht naar bed te gaan nam hij niet, hij sliep op een plank op het deeg en als dit gerezen was, gooide het hem er wel af. In de Jodenbuurt was hij een geziene figuur, de 'bakker van de Sluis' werd genodigd bij vele belangrijke Joodse gebeurtenissen. Maar, onafhankelijk denkend als hij was, had hij toch ook zijn vrienden in de deftige huizen aan de grachten. Nooit was hij te beroerd om een ander, die (financieel) in moeilijkheden zat, ook werkelijk te helpen. Hun levenswijze verschilde veel van die van de familie Mann. Hoewel in huis een zeer strikte discipline heerste, hielden zij er een veel vrijere levensopvatting op na en was er voor de kinderen veel meer mogelijk. Het kwam voor dat de kinderen, ook de meisjes, al jong alleen naar Kelze reisden; ze kregen dan eenvoudig een kaartje om hun hals met de plaats van bestemming. Kort voor zijn dood maakte Jean voor zijn kinderen een overzicht van zijn leven: in chronologische volgorde schreef hij de belangrijkste gebeurtenissen daaruit onder elkaar: de geboorten van zijn kinderen (hij kreeg er negen, waarvan er twee jong stierven, maar hij had er eigenlijk twaalf willen hebben), hun ziektes, logeertijd en later hun afstuderen (zijn oudste dochter Geertruy deed conservatorium, de oudste zoon Jean werd tandarts, z'n jongste dochter Christina Lucia werd, nadat ze jarenlang haar moeder in het huishouden had moeten

---

² A. Homber. **Die französische Kolonie Kelze. Hofgeismar, [na 1893.]**

helpen, arts, evenals zijn jongste zoon Wilhelm) of de tentoonstellingen van zijn zoon Rudolf (de twee jaar geleden overleden kunstschilder Rudolf Bonnet, genoemd naar zijn oom von Ronnen); het bouwen van een nieuwe oven in de bakkerij, het betrekken van de woning boven de bakkerij (wel nodig, want Elisabeth huisde met drie kleine kinderen in het kamer/keukentje tussen de winkel en de bakkerij); de reizen die hij maakte, de huizen die hij kocht en later verkocht met hun aan- en verkoopprijzen, en nog veel meer dat hij belangrijk vond. Hij leidde een druk leven; verhuizing naar Hilversum, waardoor hij erg veel op en neer moest reizen, heeft zijn einde nog versneld; in 1933 stief hij, 73 jaar oud.

Elisabeth Elisina gaf het schaalte ook aan haar oudste dochter Geertruy en deze schonk het bij diens 25-jarige bruiloft aan haar broer Frederik Wilhelm (Frits). Daarmee kunnen we de geschiedenis van de bakkerij vervolgen, want het was deze zoon, die Jean Bonnet in de bakkerij opvolgde. Jean was erg verknocht aan de bakkerij, die hij met zoveel gevoel tot een bloeiend bedrijf had gemaakt en hij zag graag, dat een van zijn kinderen de zaak voortzette. Frits voelde niets voor het bakkersvak, veel liever wilde hij bioloog worden, maar nog liever wilde hij trouwen en dit bood hem een bestaan; studentenhuwelijken waren in die tijd nog niet gebruikelijk. 28 mei 1914 trouwde hij met Grietje Boersma, afkomstig uit Friesland, die hij in Hilversum op de H.B.S. had leren kennen. Echt plezier in het bakkersvak, zoals zijn vader, heeft hij nooit gehad. Na 7 jaar had hij er dan ook genoeg van en weemoedig meldt de oude Jean de verkoop van de bakkerij in z'n levensoverzicht. Frits verhuisde met zijn vrouw en vier kinderen naar Noordwijk, liet zich inschrijven aan de universiteit van Leiden, studeerde biologie en scheikunde, promoveerde en, hoewel hij toen eigenlijk natuurkunde wilde gaan doen, kon hij een baan krijgen als docent aan de rijks H.B.S. te Zierikzee. Toen z'n kinderen de leeftijd bereikten voor voortgezette studie, werd hij docent te Utrecht, waar zijn oudste zoon Jean en zijn dochter Hiltje medicijnen gingen studeren. Het was de oude Jean, die z'n kleindochter van Schoevers haalde en midden in het cursusjaar naar de universiteit stuurde omdat hij vond dat ze een veel te goed verstand had om achter de typemachine te zitten; zelf betaalde hij een deel van haar studie. Frits heeft na zijn pensionering nog 20 jaar gewoond in de bossen van Oosterbeek. Hij is vier jaar geleden overleden. Zijn vrouw woont er nog altijd en heeft nog steeds het schaalte van Elisabeth von Ronnen in gebruik. Maar de brug waar het een herinnering aan was, heeft niet meer dan 30 jaar dienst gedaan, tot de demping van de Lindengracht in 1895.

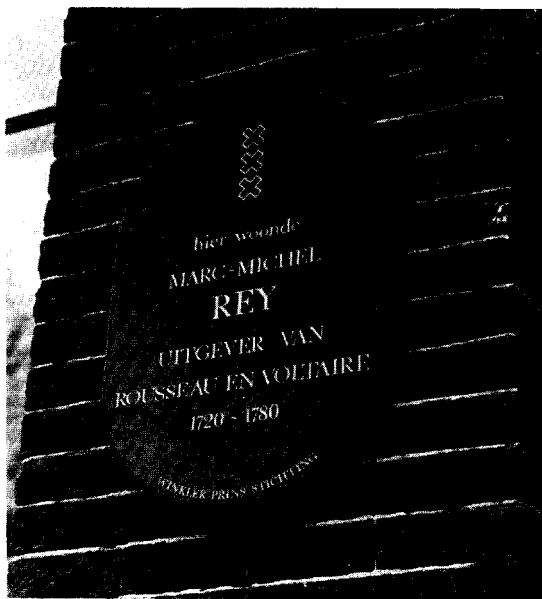
M.B. LOHMANN-DE ROEVER

DE RESTAURATIE VAN NIEUWEZIJD'S VOORBURGWAL 296-298

Toen ik naar aanleiding van het aanbrenge van een plaquette op Damrak 83, wat op 26 oktober 1979 plaats vond, in dit maandblad een stukje over dat huis schreef, deelde ik mee dat ik het volgend jaar zou schrijven over de andere plaquette en het andere huis, dat toen ook aan de beurt was. Het is nu een goede gelegenheid, want de makelaar Jacobus Recourt nam op 28 februari j.l. zijn beide fraai gerestaureerde panden feestelijk in gebruik.

We zijn hier op een gedempte gracht, die eens o.a. in de tijd van Cornelis Anthonisz houtmarkt was. Van Deventer Houtmarkt werd dit stukje Nieuwezijds Voorburgwal Bloemmarkt. Er stonden veel fraaie huizen, die net als de huizen op het Damrak wegens de goede stand dikwijls hoger en hoger werden opgetrokken. Ik zal hier niet, zoals in het geval van het huis op het Damrak de gehele 17de eeuwse geschiedenis gaan vertellen. Slechts wil ik als bijzonderheid uit die tijd meedelen, dat op no. 298 de Engelse predikant John Elison en zijn echtgenote Maria Bockenolle bij hun zoon logeerden en zich in 1634 door Rembrandt lieten portretteren. De schilderijen bleven bewaard en zijn nu in het museum in Boston. Ik bepaal mij tot de 18de eeuw.

De huizen zullen in de 17de eeuw niet veel hoger zijn geweest dan de twee huurhuizen naar de Rosmarijnsteeg toe nu nog zijn. Ze werden althans later niet door de eigenaren bewoond, maar verhuurd: no. 296

*Plaquette voor Marc-Michel
Rey tussen de ramen van de
bel-etage*

foto Y. Bouberg Wilson

voor f 655.— aan de tabakskoper J. Thierens en no. 298 voor f 900.— aan de koopman P. Verrel, en wel blijkens het kohier van 1742.

No. 298 werd op 26 januari 1757 voor f 16000.— eigendom van Isaac van Zaan, een rijke koopman, die het huis gekocht had van de houtzaagmoleenaar Melchior Jacobus de Witt uit de familie van diens echtgenote Anna Elisabeth Kofler. Isaac stierf in 1766 en dank zij de grafpapieren van de Oude Kerk kon ik achterhalen, dat de twee kinderen van zijn vooroverleden zoon Willem, genaamd Isaac en Anna, de erfgenamen waren. Op 11 december 1767 vond een scheiding voor not. J. Ploos van Amstel plaats en Anna kreeg toen in haar portie van bijna f 70000.— ook dit huis voor f 21500.— toebedeeld. Het was blijkbaar aan een opknapbeurt toe. Op de lijst van 1770 staat het als volbouwd 1772: Anna van (de) Zaan een hoger verdieping, voor de Weessluys op de Bloemmarkt, huurceduul f 1050.—. De verpondingsaanslag werd opgetrokken van f 70.— naar f 87.10.—. Weten we dus precies, wanneer no. 298 omhoog ging, voor no. 296 zijn we niet zo gelukkig.

Dit huis was midden 17de eeuw eigendom van Constantia Stalpaert, weduwe van Dirk of Theodorus Hillensbergh. Er waren blijkbaar vele erfgenamen en een van hen, genaamd Jacob Pauw, kocht op 18 december 1708 van andere erfgenamen 6/10 part, welke bij willig decreet werden overgedragen. Na zijn dood kwam het huis aan zijn zoon Pieter Pauw en onder diens beheer moet het huis verhoogd zijn en zijn tegenwoordige gedaante hebben gekregen. Dat deed deze qua financiën wat handiger dan

Nieuwezijds Voorburgwal 298 en 296 vóór en na de restauratie Foto C. P. Schaap 21-4-1962.

zijn buurvrouw. Er vond geen verhoging van de verponding plaats en we kennen dus niet het preciese jaar, maar het moet in het midden van de 18de eeuw liggen. Ook hij verhuurde het huis en na hem deden zijn erfgenamen dit, daar het bij akte van 25 maart 1778 voor not. van Homrigh gemeenschappelijk eigendom bleef. De vier staken, die na de dood van Pieter Pauw erfden, kregen een beroemde huurder. Want juist in deze tijd

Nieuwezijds Voorburgwal 298 en 296 na de restauratie Foto Y. Bouberg Wilson 21.9.1979.

in november 1778 of mei 1779 vestigde zich hier de uitgever Mare-Michel Rey.

Mare-Michel Rey werd in 1720 in Geneve geboren, kwam in 1744 naar Amsterdam, trouwde hier in 1747 met de dochter van de overleden boekverkoper Jean Frédéric Bernard en stierf hier in 1780. Van dit huis werd hij op 13 juni met vier koetsen op het Leidse Kerkhof begraven, voor drie uur. Dat was een deftige begrafenis ondanks dat eenvoudige kerkhof. Het past dan ook geheel in zijn lijn van verlicht denker om zich niet meer te laten begraven in een van de kerken, maar, wat men toen in ieder geval hygiënischer achtte, op een van de kerkhoven van de stad.

Op de plaquette, die ik ditmaal kan afbeelden, ziet men zijn twee beroemdste auteurs: Rousseau en Voltaire. Persoonlijk correspondeerde hij met hen: verschillende van hun boeken kon hij als eerste brengen. Moge hij in ons land minder bekend zijn dan zijn grote 17de eeuwse voorganger Daniel Elsevier, in het buitenland staat zijn naam thans bekend als die van een van de grootste zo niet de allergrootste uitgever van de 18de eeuw. Menig buitenlands historicus zal nu, geleid door de plaquette, het sterfhuis van onze laatste grote internationale uitgever uit de 18de eeuw bewonderen. Ik schreef over de beide personen en de beide huizen, Damrak 83 en Nituwezijds Voorburgwal 296 een klein boekje, dat in de loop van dit jaar zal uitkomen.

Intussen alle hulde aan Jacobus Recourt, die de twee huizen zo fraai restaureerde. Bij no. 298 is dat bijzonder zichtbaar, maar ook bij no. 296 is er bij vergelijking van de twee foto's toch heel wat veranderd. In de tijd van Rey zag die gevel er net zo uit als nu, maar de hogere verdiepingen waren niet voor woon- of kantoorvertrekken in gebruik. Die dienden toen stellig nog als pakzolders voor de boeken. Publicaties van Rousseau en Voltaire zullen er echter niet veel hebben gelegen. Daarop werd zelfs in Amsterdam vaak door de overheid beslag gelegd en Rey zond ze zo snel mogelijk weg naar Frankrijk of andere bestemmingen. Er werd toen historie gemaakt in het huis op de Bloemmarkt!

1. H. v. E.

HET SPROCKELENBURCHSTEECHGEN EN DE BROUWERIJ DE VIJFHOECK

Eduard Jacot van Axele, heer van Dussen, Munsterkerk en Heer Aartswaard, de zoon van Balthasar Jacot, een uit Antwerpen herkomstige koopman, die zich te Amsterdam gevestigd had en van Neeltje Everts, was in 1589 geboren en overleed te Alkmaar in 1656. Hij was behalve bal-

juw van de Zijpe en mede-bestuurder in verschillende dijkcolleges, een man van grote invloed en daarbij zeer rijk, die door zijn vrouw Grietie Coetenburgh aan de Cromhout's en de Pauw's na verwant was.¹

Hij moet na de dood van zijn vader aanvankelijk wel bepaalde Amsterdamse bezittingen — wellicht een ouderlijk huis — hebben aangehouden, maar uit een volmacht van 7 juni 1636, verleden voor de Alkmaarse notaris J. C. van der Heck² vloeit voort, dat hij zich daarvan toch ontdaan heeft. Dat liet hij regelen door tussenkomst van de Amsterdamse notaris Jan Cornelisz. Hoogeboom, die bij de aangehaalde acte een opdracht ontving tot transporteren.

Ofschoon deze handeling op zichzelf niets bijzonders betekent, schijnt het wel van belang om hier te vermelden tot welke overdracht genoemde opdracht strekte, aangezien zij een tot dusverre onbekende plaatselijke situatie te Amsterdam inhoudt. De levering zou namelijk betreffen.

Een huysken staende ende gelegen op de nieuwe sijts achterburchwal achter de huysinge van Flopman Soop bekennt als in de voorwaerden daer van sijnde, noch twee huyskens staende int Sprockelenburch Steechgen nycomende op de voorsz. burchwal bij de brouwerij van de Vijfhoeck binnen der selue stede.'

MR. J. BELONJE

¹ Zie mijn 'Gedenkwaardigheden Noord-Holland 1, Utrecht 1928, blz. 34 sub 52 en bldz. 64

² Notaricel archief gemeente Alkmaar deel 111 (ongefolieerd).

VAN DE BOEKENTAFEL

R. B. EVENHUIS, **OOK DAT WAS AMSTERDAM, V: DE KERK DER HERVORMING IN DE NEGENTIENDE EEUW: BE STRIJD VOOR KERKHERSTEL, BAARN, TEN HAVE, 1978.**

Dit is voorlopig het laatste deel in deze serie van de hand van Evenhuis. Hij vervolgt hiermee de geschiedenis van de hervormde kerk te Amsterdam tot ongeveer 1875, veelal zoals die in het kerkarchief is opgetekend. Het boek handelt voornamelijk over de kerkelijke leer, over de kerkbestuurders en predikanten, hun conflicten en vooral hun geschriften. De op het eerste gezicht niet zo schokkende gebeurtenissen worden zeer boeiend beschreven, het geheel laat zich bijna lezen als een roman. De schrijver voelt zich

bij deze recentere geschiedenis duidelijk meer in zijn element, dan hij de vroege geschiedenis. Wel dringt zijn (duidelijk 20e eeuwse) waardeoordeel overal tussen de 19e eeuwse gebeurtenissen door, b.v. waar hij de houding der predikanten in de Franse tijd vergelijkt met die tijdens de Duitse bezetting in de laatste wereldoorlog. Of in termen als 'ook aan de Noorderkerk is veel verknoeid': de mensen die dat deden waren in hun eigen ogen toch niet bezig de kerk te verknoeien, maar wat hun motieven dan wel waren, komt niet duidelijk naar voren. Ook waar de schrijver afdwaalt van zijn eigenlijke onderwerp en wat meer achtergrondinformatie geeft, is deze soms wat minder gelukkig geformuleerd. Misschien was

een wat strengere selectie van de bronnen op zijn plaats geweest. De eigenlijke kerkgeschiedenis is echter een betrouwbaar en goed doorwrocht werk, waardig om voorlopig deze serie over de geschiedenis der hervormde kerk te Amsterdam af te sluiten.

M. B. LOHMANN-DE ROEVER

WAT GEBEURT ER MET DE KEURBLOKKEN, EEN INVENTARISATIE VAN HET GEBRUIK C.Q. MISBRUIK VAN DE 27 BESCHERMEDE TUINEN - DE KEURBLOKKEN - IN DE 17E EEUWSE AMSTERDAMSE GRACHTEN-GORDEL. SAMENSTELLING VERA AMENDE/ADDY STOEL, 1979. VERKRIJGBAAR VOOR f 15.- BIJ DE STICHTING GOED WONEN, LEIDSESTRAAT 3 AMSTERDAM.

De samenstellers hebben in deze publicatie een grote hoeveelheid interessant materiaal hijsengebracht. Men krijgt er een goed overzicht van de tegenwoordige situatie in de 27 zogenaamde keurblokken, waar officieel van allerlei verboden is, al op grond van de oude verordeningen, die hier voor een groot deel in de vorm van bijlagen zijn afgedrukt. Als voorbeeld heeft men ook een hlok gegeven, dat hier niet onder valt. Daar wordt getoond, hoeveel erger daar de situatie is dan in die 37 keurblokken. Dat wil niet zeggen, dat de situatie in de laatste ook maar enigszins ideaal is. De bouwverordening van de gemeente Amsterdam bepaalt weliswaar, dat de erven als tuin moeten worden aangelegd en onderhouden en dat geen vrijstellingen mogen worden verleend. Niet naleving van die bouwverordening wordt door het gemeentebestuur echter in vele gevallen min of meer oogluikend toegelaten. Voor de parkeerdruk van de vele instellingen, die in de grachtenpanden gevestigd zijn, wijken de officiële instanties nogal eens. In deze publicatie gingen de samenstellers uitvoerig op in een zestal kwesties, die zich in enkele van deze blokken afspeelden. Ze publiceerden de correspondentie van de buurtgenoten, die tegen de niet naleving van de keuren opkwamen, met de officiële instanties. Zo tonen ze -- direct uit de bronnen --, hoe moeilijk de zaken vaak liggen, wat er niet bereikt werd en wat er wel bereikt werd. Men kan zeggen, dat er in de laatste jaren enige

vooruitgang gehoeft is, maar dat het nog steeds voor elke grachtenbewoner oppassen geblazen blijft. Elk ogenblik kan de niet naleving van de keuren op elke plaats weer optreden.

Ik noem hier speciaal de kwesties in blok XII, XIX, XX en XXII. Een overzichtskaart voorin uit de bouwverordening van 15 november 1976 maakt direct duidelijk om welke blokken dit gaat. Ik wil er hier slechts aan toevoegen, dat van de Brouwersgracht tot de Leidse gracht alleen de terreinen tussen Heren- en Keizersgracht hieronder vallen, van Leidse gracht tot over de Amstel de terreinen tussen Heren- en Prinsengracht, resp. Nieuwe Heren- en Prinsengracht. Voor een historicus is die benaming keurblokken eigenaardig, omdat de 17de eeuwse maatstaven eigenlijk van geheel andere principes uitgingen. Maar de tegenwoordige bouwverordening werkt er mee en de samenstellers hebben uiterst nuttig en instructief werk geleverd, dat ik ieder aanbevelen kan.

I. H. v. E.

AMSTERDAMSE SMAI DEI EN 7: JACOB CAMPO WEYERMAN, DEN VROLYKE TUCHTHEER (1729), DEEL 1 TEKST, DEEL 2 KOMMENTAAR DOOR A. J. HANOU, THESPA AMSTERDAM VICTORIEPLEIN 274 1078.

Deze twee deeltjes, gewijd aan de satirische periodiek 'Den Vrolyke Tuchtheer' van Jacob Campo Weyerman, bevatten voor het 18de eeuwse Amsterdam veel belangrijks. De kommentator vermeldt, dat de uitgave voortgekomen is uit de werkzaamheden van een groep studenten van de afdeling Verlichting Instituut voor Neerlandistiek Amsterdam, gedurende het jaar 1.976. Ook vermeldt hij, dat het heel goed mogelijk is, dat hij sommige lezers over bepaalde passages, zaken, begrippen in de Tuchtheer voorkomend kennis aanwezig is die de editeur niet langs reguliere weg kon hereiken, en roept deze op die hij zijn instituut, Herenpracht 330-336, te melden. Het lijkt mij echter nuttig enkele daarvan hier te melden.

De heer Hanou vervolgt dan met beschouwingen over 1. auteur, 2. waardering, 3. de periodieke pers, 4. de satirische tijdschriften en Weyerman, 5. verantwoordig tekst. In een Bijlage geeft hij levensbeschrijvingen van twee figuren, die het

hier bijzonder moesten ontgelden : Johannes Gousset, schout van Abcoude, en Johannes de la Croix, huisheer van Weyerman aldaar. De Tuchtheer noemt hen onder schuilnamen. Rij een later proces erkend: Weyerman echter hen bedoeld te hebben. Zo'n schuilnaam koos hij niet voor iedereen; de toneelspeler Lalause b.v. wordt openlijk genoemd, maar hij hoorde tot een klasse, waarvan Weyerman niet veel te duchten had. Komt men hoger, dan moet men rekening houden met schuilnamen.

Ik las tekst en commentaar, waarvoor ik veel bewondering had, met meer dan gewone belangstelling. Zelf publiceerds ik in 1977 in 'Ondernemende geschiedenis', een bundel opgedragen aan Mr. H. van Riel, een artikel over het bedrog in de 18de eeuwse boekhandel. Daarin komt Jacobus Lindenberg, een Amsterdamse boekverkoper, voor, die in twee eerdere periodieken van Weyerman over de hckel ging. De boekhandel komt ook in de Tuchtherr veel voor - helaas niet zo zeer de Amsterdamse -, maar daarover wil ik toch iets vertellen, omdat ik daar van wat meer weet.

Jan Hopsak of Hr en Mr. Hoppesteyn, die vaak wordt genoemd, heette uiteraard niet zo. Alle personen van die naam, genoemd in de annotatie op 223,336, zijn dan ook fout. De vermelding van zijn vertaling van Rapin Thoiras' Historie van Groot Brittanje maakt identificatie door middel van Kossmann's werk over de Haagse boekhandel - dat hier op andere plaatsen wel veel gebruikt is - vrij gemakkelijk. Onder Rogissart vindt men daar Johannes Duncan als vertaler genoemd. Deze werd in Leiden ingeschreven als Johannes Doncan op 5 sept. 1703 en promoveerde op 15 dec. 3712. Hij was geboortig uit Rotterdam, maar was in de tijd van de Tuchtheer stedehouder en schout van Muiden, Naarden, Goiland en Weesp. Het NNBW geeft een korte levensbeschrijving. De betekenis van de schuilnaam Hoppesteyn of Hopsak kan ik van Amsterdam uit niet verklaren, maar zal misschien ter plaatse te vinden zijn. Duncan gaf zelf in 1718 een wekelijkse publicatie 'De mensch onmaskert' uit.

Een mismaakte en blijkbaar kleine 'kurkgehelde' boekverkoper deed mij een ogenblik denken aan de bovengenoemde Jacobus Lindenberg, maar die was al dood in 1729 en bovendien plaatst de

heer Hanou m.i. deze 'boekworm' terecht in Den Haag. Hij noemt enkele namen van boekverkopers daar, die met 'Fransche bladschrijvers' in verbinding stonden. Het lijkt mij echter niet waarschijnlijk, dat één van de genoemden goed gekozen is. Een eigen maar onbetaald huis had geen van hen! Toevallig weten we uit een herinnering van een kleinzoon, dat de boekverkoper Pierre Gosse, klein van gestalte, de sporen droeg van een val in zijn jeugd. Hij komt dus zeker meer in aanmerking voor de boekworm dan de genoemden in de annotatie, te meer omdat hij wel een fraai eigen huis bewoonde en zijn financiële toestand daarnaast slecht was.

De annotatie van 'Pierre Marteau', ditmaal boekverkopers in de Amsterdamse Kalverstraat (p. 369), zou m.i. van een geheel andere redenering moeten uitgaan. Het ontbreekt mij echter hier aan de ruimte om daar nader op in te gaan.

Het zijn slechts kleinigheden, die ik meldde. Het is uiterst moeilijk om dergelijke periodieken te annoteren. De heer Hanou en op de achtergrond de bovengenoemde werkgroep hebben veel nuttig werk gedaan. Ik had bij mijn bestudering van de twee eerdere periodieken, waar ik naast de berichten over Lindenberg veel interessants, maar vaak veel onbegrijpelijk aantrof, graag zo'n commentaar gehad. Ik kan onze lezers, die daarvoor belangstelling hebben, deze eerste geannoteerde 18de eeuwse satirische periodiek dan ook hartelijk aanbevelen. Ze zullen er naast Den Haag, de Vecht en het Gooi ook veel Amsterdams vinden. Ik noem als voorbeelden de musicus Locatelli en de dokter Lademan. De Haarlemse fabrikante Hendrina Grijspeert was een familielid van mij, dat hier verrassenderwijze ook optreedt. Merkwaardig voor de stand van musici is, dat Locatelli gewoon genoemd wordt, de beiden anderen niet (29, 22 en 18). Maar er is veel meer Amsterdams uit te halen, dat men elders nooit zou kunnen vinden. De hogere lagen van de zogenaamde zelfkant van de maatschappij komen vaak ter sprake en ook als bepaalde annotaties daarbij - let wel, ik heb hier bij geen speciale gevallen op het oog! - niet juist zouden blijken, mag men toch zeggen, dat ook daar weer interessante gegevens te vinden zijn. Juist of niet juist, zijn zo in ieder geval op zich zelf al van betekenis. Als voorbeeld noem ik hier de noot

op pag. 286 over het bordeel van madame Thérèse. Daartoe horen ook de verklaringen van toespelingen op kermissen en op het toneel, ook het Joodse. Veel zeldzamer zijn grappen over godsdienstige onderwerpen. In dit nummer lijkt het mij

aardig om ter completering van Kannegieter's werk over de Quakers, dat ik aan het begin noemde, nog te wijzen op pag. 325 met de Quakers in de ogen van de Tuchtheer.

I. H. v. E.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

JAARVERGADERING

De jaarvergadering zal worden gehouden op woensdag 26 maart 1980 in het Nederlands Theater Instituut, Herengracht 166-168 te Amsterdam, 20 uur.

AGENDA

1. Opening; 2. Notulen van de jaarvergadering van 26 maart 1979; 3. Jaarverslag van de secretaris. (Dit zal vanaf 17 maart ter inzage liggen en verkrijgbaar zijn bij het Gemeentearchief aan de Amsteldijk); 4. Rekening en verantwoording door de penningmeester; 5. Verslag van de commissie tot nazien van de rekening en verantwoording over 1979 en benoeming van een nieuwe commissie; 6. Verkiezing van drie nieuwe bestuursleden wegens periodiek aftreden van Mevrouw M. van Dijk-Lely en de heren L. C. Schade van Westrum en H. A. J. M. Weller, die zich allen herkiesbaar stellen; 7. Mededelingen van het bestuur; 8. Rondvraag en sluiting.

De bijeenkomst zal na dit huishoudelijk gedeelte worden voortgezet met een inleiding door de Algemeen coördinator van het Nederlands Theater Instituut, de heer E. Alexander, over dit instituut en de gebouwen waarin het is gehuisvest. Daarna kunnen deze worden bezichtigd. Voor deze bijeenkomst kunt u introducés uitnodigen. Het Theaterinstituut, vroeger meer beperkt het Toneelmuseum, is het gemakkelijkst te bereiken vanaf de Raadhuisstraat-Rozengracht.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum; Secretariaat Mr. M. G. B. Evers, Singel 436h Amsterdam-C. (tel. 224625). Penningmeester Mevr. M. van Dijk-Lely, Sophialaan 18, Amsterdam-Z., contributie leden minimum f 35,— (gem. giro A65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), Redactie maandblad Mej. Dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, Amsterdam-C. Ledenadministratie en verkoop uitgaven bij Mevrouw T. O. Jagerman-Stellingwerff, Amsteldijk 67 1074 HZ Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

67e JAARGANG - NUMMER 3 - MEI/JUNI 1980

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

67e JAARGANG

MEI/JUNI 1980

IN MEMORIAM JHR. F. J. E. VAN LENNEP 1890-1980

'Maar er is zooveel anders dat ons beiden zoo vaak vreugde heeft verschaft. Het genot van het zich verdiepen in den ouden tijd kent geen verschil in leeftijd, of wat ook. En zoo nu en dan kunnen wij weer eens smullen van een nieuw hapje, dat ons voorgezet wordt. Zoo bv. laatst van dat alleraardigste boekje, in Elsevier zoo terecht bij 'een Weensche wals' vergeleken, 'Den Hartenkamp' van Jbr. van Lennep. Een even herleven van een zo nabij, en toch zoo héél ver verschijnend, verleden; even voel je daarbij een heimwee naar een meer romantische, niet zoo 'gelijkgestreken' en technische tijd als ons nu beschoren is.'

(Joh. E. Elias aan Dr. J. Belonje 14 juni 1957)

Juist op de 67ste verjaardag van Frans van Lennep schreef ons erelid bovenstaande passage aan zijn vriend Dr. J. Belonje. Ik herinner me nog, hoe verheugd de schrijver van 'De Hartenkamp' over dit oordeel van de beroemde nestor van de Amsterdamse historici en erelid van ons Genootschap was, toen ik hem dit in 1960, in welk jaar hijzelf ook tot erelid was benoemd, liet lezen. Vrijwel iedereen heeft enige schroom, wanneer hij zijn eerste pennevrucht de wereld in laat gaan en bij Frans van Lennep was dat — ondanks zijn grote en directe succes — ook het geval.

Hij was geboren op 14 juni 1890 op Keizersgracht 643 in Amsterdam als zoon van de advocaat David Eliza van Lennep en Isabella Backer. Het gezin verhuisde al spoedig naar Heemstede, waar de vader burgemeester werd, net als de grootvader ook was geweest. Maar de banden met Amsterdam bleven bestaan door de grootmoeder J. E. Backer-de Wildt op Keizersgracht 575. Haar kleinzoon kwam er zelf in huis, toen hij de Handelschool in Amsterdam ging bezoeken. En zo had de jonge Frans van Lennep eigenlijk drie hechte achtergronden, Amsterdam, Kennemerland en Gooiland met de buitenplaatsen van de familie Backer in 's Graveland. Dat is in zijn latere geschriften heel duidelijk.

Na enkele jaren in het buitenland keerde hij terug naar Amsterdam om daar al spoedig firmant van Patijn, Van Notten en Co te worden. Sinds 1920 was hij lid van Amstelodamum, in de eerste jaren wel zeer belangstellend, maar niet actief. Na dertig jaar veranderde dat echter.

Hij was lid van het bestuur van de Backer-Stichting, die alle kostbare voorwerpen en familiearchieven uit dit oude Amsterdamse regentengeslacht behoeden moest en in 1910 op initiatief van zijn moeders oom, Mr. C. H. Backer, was opgericht. Een tentoonstelling in 1951 bracht hem voor de eerste maal met mij in nader contact en daardoor ook met Amstelodamum. Op de Boreeltentoonstelling in het museum Willet sprak hij als voorzitter van het bestuur van de Backer-Stichting de aardige woorden: 'We leven nu in een andere tijd: met backer en boreel beiden met een kleine letter b geschreven zijn wij onder kunstzinnige leiding duidelijk in 1957 aangeland'.

Toen was Frans van Lennep al druk bezig met eigen publicaties. Zijn eerste, hierboven reeds genoemde 'De Hartenkamp' speelde in Kennemerland en had slechts indirect met zijn eigen familie te maken, maar berustte wel op dierbare jeugdherinneringen en ook op een rapport van zijn grootvader Van Lennep. Ik kreeg het getikte exemplaar, op een vergadering van de Backer-Stichting, van hem en las het in één adem uit. Ik had toen slechts één wens, dat de auteur ook eens iets voor Amstelodamum zou schrijven.

Dit manuscript werd in 1956 door ons Haarlems zuster-genootschap uitgegeven. Wat later werd mijn wens vervuld en verschenen er langere artikelen in het jaarboek en kortere in het maandblad van ons Genootschap. Die waren meestal gewijd aan de familie van zijn moeder, half herinnering en half historie. Frans van Lennep was voorzichtig en hij begon later steeds met een stencil, dat hij aan enkelen liet lezen, kwam dan met een publicatie in ons jaarboek of maandblad om tenslotte na verwerking van alle op- en aanmerkingen tot een werkelijk boek over te gaan.

Dat waren in 1962 'Late regenten', in 1967 'Als vorsten', in 1970 'De tamme kastanje' en in 1973 'Een weduwe aan de Amsterdamse Beurs Borski-Saga; 1765-1960'. In dit boek was hij weer net als in zijn eerste, 'De Hartenkamp', met een vreemde familie in zee gegaan. De aanzet ertoe vormden zijn laatste publicaties in jaarboek en maandblad van Amstelodamum, in 1971.

Maar niet alleen door zijn artikelen – steeds met enorme vreugde door leden en anderen ontvangen – werkte hij mee aan ons Genootschap. Op 14 juni 1960, zijn 70ste verjaardag, werd hij erelid en daar was dan ook alle reden toe. In dat zelfde jaar wijdde onze voorzitter in het maandblad van september daaraan een beschouwing. Het nieuwe erelid was juist zelf voorzitter geweest van een commissie van ledenwerving ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van het Genootschap, die met heel veel succes werkte. In dat jaar publiceerde hij ook zijn eerste artikel in het maandblad, 'Kinderen in Florence en in Amsterdam', waarin men zijn geliefde Burgerweeshuis – waar hij als voorzitter van het Bestuur in november 1956 zijn 25 jarig jubileum had herdacht – aantreft; excursies naar het oude en naar

het nieuwe Burgerweeshuis aan het IJsbaanpad vonden mede door zijn toedoen plaats.

Een andere geliefde Amsterdamse instelling was het Deutzenhofje, waarvan hij in 1939 regent was geworden. Ook daar kregen wij, dank zij zijn bemoeiingen, op allerlei wijzen toegang. Er kwamen excursies, verrassend archief-materiaal en een zeer persoonlijke toespraak, die hij in 1965 — toen zelf bewoner van een van de Prinsengrachthuizen van deze instelling bij de opening van de nieuwe flatjes aan de achterkant hield. Die waren op zijn initiatief als waardige achtergrond voor dit mooiste van alle Amsterdamse hofjes tot stand gekomen.

In 1938 was Jhr. F. J. E. van Lennep als opvolger van zijn overleden neef Jhr. Dr. Louis Henri van Lennep kamerheer i.b.d. van H.M. de Koningin geworden en het was stellig niet vreemd daaraan, dat het dagelijks bestuur van ons Genootschap enige jaren na afloop van de oorlog door H. M. Koningin Juliana op een werkbezoek in het paleis werd ontvangen. Ik meld het hier, omdat ook deze functie een belangrijk onderdeel van zijn vele Amsterdamse activiteiten betekende.

Nam Frans van Lennep sedert 1972, na een actieve medewerking van meer dan een halve eeuw, niet meer zelf deel aan de werkzaamheden, zijn belangstelling voor het Genootschap bleef altijd groot. Dat bleek steeds bij bezoeken aan hem, eerst nog op Prinsengracht 899, de laatste jaren in zijn huis in Heemstede en tenslotte in de Stichting Bodaan in Bentveld. Nog steeds was hij voor mij de vraagbaak, wanneer ik gegevens nodig had uit het oude Amsterdam. Zijn antwoorden waren tot het laatst toe van groot nut. Daar stierf hij op 15 april 1980.

We verliezen een uitzonderlijk trouw en belangstellend lid, dat dank zij zijn goede geheugen en unieke verteltrant veel bijzonders voor het nageslacht vast wist te leggen. En ik citeer tot slot een goede bekende van hem, die op 30 mei 1970 bij zijn naderende 80ste verjaardag schreef:

‘Hij kan geen banden verdragen, alleen de band met het verleden. Want dit verleden is zijn bescherming. In dit verleden voelt hij zich thuis.’

I. H. VAN EEGHEN

EXCURSIE NAAR DE AMSTERDAMSE DUINWATERLEIDING

Vele van onze leden zullen het boek van ons medelid J. A. Groen Jr. ‘Een cent per emmer, het Amsterdamse drinkwater door de eeuwen heen’, kennen. Het werd in 1978 uitgegeven ter gelegenheid van het feit dat 125 jaar geleden het eerste leidingwater in Amsterdam ter beschikking werd gesteld.

Indien dat niet het geval mocht zijn, kunnen wij hen, voor zover ze willen

deelnemen aan de voorjaarsexcursie, aanraden daar nog eens kennis van te nemen. Aan de hand van vele plaatjes en kortere teksten krijgt men een aardig overzicht van wat er in 125 jaren groeide, van een klein begin tot een enorme onderneming.

Hier volgt de technische uiteenzetting van hetgeen, wat wij in juni te zien zullen krijgen.

Informatie over de Amsterdamse duinwaterleiding

Ten zuiden van Zandvoort ligt het oudste waterwingebied van Amsterdam waar al sinds 1853 water wordt gewonnen. Aanvankelijk werd het water uit een diep gegraven plas, de Oranjekom, gepompt. Al snel moest deze worden uitgebreid met kanalen. Het uitgedompte water werd voortdurend aangevuld met door de bovengrond naar de Oranjekom en kanalen toestromend regenwater. Toen rond de eeuwwisseling de hoeveelheid regenwater, die de duinen voedt, niet meer toereikend was om aan de steeds toenemende vraag naar drinkwater te voldoen, ontdekte men een nieuwe voorraad zoetwater.

Onder een kleilaag, die op een gemiddelde diepte van 15 meter beneden NAP ligt, bleek zich in de loop der eeuwen een omvangrijke zoetwatervoorraad te hebben gevormd. Met bronbuizen werd toen water uit die voorraad omhooggehaald.

Na de tweede wereldoorlog moest men echter naar andere bronnen uitkijken, daar de benodigde hoeveelheid drinkwater groter was dan men aan de duinen kon onttrekken. Na 1957 is men de duinen gaan voeden met water uit de rivier de Rijn. Het Rijnwater wordt eerst grondig voorgezuiverd, voordat het in de duinen kan worden geïnfilteerd. Dat gebeurt in Jutphaas waar het Rijnwater aan het Lekkanaal wordt onttrokken en daarna in het zuiveringsbedrijf van de N.V. Watertransportmaatschappij Rijn-Kennemerland (W.R.K.) behandeld. Het wordt met behulp van ijzerchloride gekoaguleerd, zodat zwevend vuil en een aantal ongewenste stoffen b.v. fosfaten en zware metalen, samenvlokken en naar de bodem van het bezinkbassin zakken. Daarna wordt het water in bakken met grof zand gefiltreerd, waarna het door één buisleiding met een diameter van 150 cm en twee leidingen met een diameter van 120 cm naar de duinen wordt getransporteerd. Door een aanvoergeul, waarvan de bodem en wanden uit beton bestaan, gaat het water naar het infiltratiegebied, waar het in een aantal geulen in de zandige duinbodem wegzakt.

In ongeveer 2 maanden tijd stroomt het door de bodem naar de kanalen, die een veel lager peil hebben dan de geulen. Vervolgens stroomt het water, dat intussen een veel betere kwaliteit heeft gekregen, door kanalen naar de Oranjekom, waar het zich vermengt met ca. 1/5 deel in kanalen gewonnen regenwater.

Uit de Oranjekom gaat het aldus gewonnen water via een pompstation en leidingen naar het zuiveringsbedrijf van de Gemeentewaterleidingen. Daar wordt het water met behulp van een cascade (beluchtingstrap) belucht en van actieve koolstof (Norit) voorzien, waarmee ongewenste smaakstof-

De Oranjekom met pompebouwen

fen aan het water worden onttrokken. Vervolgens gaat het door snelfilters, die van dezelfde konstruktie zijn als in Jutphaas. Het zijn grote betonnen bakken, waarin een laag grind en grof zand is aangebracht waar het water doorheen zakt. De vaste deeltjes en de toegevoegde kool blijven in het filter achter. Wanneer het filter verstopt dreigt te raken wordt het schoongemaakt door er water, vermengd met lucht, in omgekeerde richting doorheen te spoelen. Het terugspoelen geschiedt één keer per dag tot één keer in de 10 dagen, afhankelijk van de waterkwaliteit.

In de laatste zuiveringstrap passeert het water de langzame zandfilters. In het filterbed leven aerobe (zuurstof-minnende) bacteriën, die de ziekte-verwekkende bacteriën doden. Als het water de langzame zandfilters heeft gepasseerd is het hygiënisch geheel betrouwbaar.

Ook de langzame zandfilters raken op een zeker moment verstopt. Het vuil, dat zich aan de oppervlakte bevindt, wordt verwijderd door een laagje van ongeveer 1 cm van het filter af te schrapen, waarvoor een speciale machine is gebouwd. Voordat men daar aan begint wordt het filter geheel drooggezet.

Omdat na elke schoonmaak het filterbed dunner wordt, wordt het zand aanvankelijk in een laag van 150 cm aangebracht. Wanneer de minimale dikte, ongeveer 90 cm, is bereikt moet het filter opnieuw met zand worden aangevuld.

Nu is het water 'drinkwater' geworden en gaat het naar Amsterdam en een aantal andere gebieden in Noord-Holland. Voor alle zekerheid wordt er nog een uiterst kleine hoeveelheid chloor aan toegevoegd om de hygiënische betrouwbaarheid tot aan de tapkraan te garanderen. Via de pompstations aan de Van Hallstraat en aan de Amstelveenseweg wordt het in het stadsleidingnet gepompt. Ruwweg kan men zeggen dat het deel van Amsterdam ten westen van de Amstel rivier-duinwater gebruikt.

De duinwaterleiding levert jaarlijks een hoeveelheid van ca. 65 miljoen m³ drinkwater, hetgeen ongeveer 75% is van de totale hoeveelheid water van 85 miljoen m³, die voor Amsterdam en omliggende gebieden nodig is.

Naast de voordelen van de kwaliteitsverbetering die het voorgezuiverde rivierwater in de duinen ondergaat zijn de voorraden water, die in de duinbodem zijn opgeslagen, van groot belang.

Wanneer door een kalamiteit het rivierwater onbruikbaar is, kan men Amsterdam nog lang uit deze voorraad van water voorzien. In dit opzicht fungeren de duinen als een kolossale ondergrondse 'watertoren'.

I E D E R E E N   W E R D   O P G E T R O M M E L D

Er is wat afgetrommeld in de loop der eeuwen. Overal en de hele dag door werd de trommel naast de trompet en bij onraad naast de klokken en bekens? gebruikt voor het geven van allerhande signalen zowel in de steden, in het leger als op schepen. Ook muzikanten en acrobaten gebruikten trommels bij de uitoefening van hun beroep.

Heeft de trommel in de loop der eeuwen een grote plaats in het dagelijkse leven ingenomen, een dag luisteren naar Hilversum 111 bevestigt dat dit heden ten dage nog zo is. Aan de trommelaars van weleer, de tamboers, trommelslagers, tamboerijns of tamborijns, is nooit veel aandacht besteed.

Hun getrommel - en dat van anderen - was aan allerlei bepalingen onderhevig.

In Amsterdam was de geluidsoverlast in de zestiende eeuw kennelijk zo groot geworden, dat op 31 oktober 1552 een verordening werd uitgevaardigd om aan het lawaai 's nachts een einde te maken. Het werd de speellieden toen verboden om van zonsondergang tot zonsopgang op straat op tamboerijnen, trommels of andere instrumenten te spelen op straffe van verbeurte van de instrumenten en 6 gulden boete, terwijl hun ook nog een arbitrale 'correctie' te wachten stond.²

---

¹ Keurboeken Burg. Arch. dl. G, fol. 220v.

² Keurboeken Burg. Arch. dl. E, blz. 386.

Op 15 september 1605 werd de verbodsbepaling dusdanig gewijzigd dat het iedereen verboden werd om van zonsondergang tot zonsopgang op trommels, trompetten, schalmeien en andere veel geluid voortbrengende instrumenten te spelen, zowel op straat als binnenshuis. Bij overtreding van dit verbod kreeg men behalve verbeurdverklaring van de instrumenten een boete die nu op 12 gulden werd gesteld alsmede 'de correctie deser Stede tot goetduncken vanden Gerechte'.³

Rond 1680 waren er alleen al bij de burgercompagnieën in Amsterdam (die voor de stadsbewaking zorg droegen) in totaal 180 tamboers in dienst. Op 14 april 1681 droegen de burgemeesters de raad voor om het aantal wijken waarin de stad verdeeld was en die elk een compagnie hadden, te verminderen van 60 tot 50 en tevens om een tamboer uit elk der overblijvende compagnieën af te schaffen. Ook werd voorgedragen om het onderhoud van de trommels voor rekening van de tamboers te laten komen, zij het met een vergoeding van 5 gulden per jaar.*

Het aantal van 60 wijken werd bereikt op 2 juli 1672, nadat gedurende een eeuw door stadsuitbreiding en herindeling van de bestaande wijken het aantal compagnieën steeds was toegenomen.

Op deze tweede juli werd door de burgemeesters aan de krijgsraad bekend gemaakt dat zij goedgevonden hadden om de 3 nieuwe compagnieën die op 14 juni 1672 waren aangesteld, te verdelen in 6, zodat er 60 compagnieën zouden zijn.⁵

Niet algemeen is bekend dat het voorstel van 14 april 1681 betreffende de vermindering van het aantal compagnieën met 10 en de afschaffing van een tamboer uit elk der overblijvende compagnieën ook zo uitgevoerd is.

Dit blijkt zowel uit de indeling van de wijken, opgesteld door de kolonels van de burgerwacht, als uit een kopie van een overeenkomst, gesloten op 22 mei 1681, tussen de kolonels en de trommelmaker Dirck van Bronckhorst, waarin de laatste op zich neemt de honderd trommels die dan in 'dienst bennen van de borgerij' te onderhouden. Als vergoeding hiervoor zal hij jaarlijks voor iedere trommel 4 gulden en 10 stuivers ontvangen, per jaar in totaal 450 gulden.

Zowel de indeling als de overeenkomst staat beschreven in deel 3 van de Resolutieboeken van de Krijgsraad. Nadrukkelijk wordt hierin nog vermeld: 'Ende zullen in ider Compagnie voortaan niet meer zijn, als twee Tamboers.'

Op 14 mei 1684 wordt het aantal wijken weer op 60 teruggebracht.⁶ De instructies van 15 september 1681 ten behoeve van het waken van de schutters van de stad Amsterdam⁷ blijven van kracht. In deze instructies was ondermeer bepaald dat, des morgens twee (i.p.v. ten minste twee zoals gesteld in de publikatie van de ordonnantie van de krijgsraad op het waken van de schutters der stad Amsterdam, opgenomen in de Keurboeken, deel

³ Keurboeken Burg. Arch. dl. H, fol. 229.

⁴ Resolutieboeken van Vroedschap, dl. 33, blz. 325.

⁵ Resolutieboeken van Krijgsraad, dl. 2, d.d. 2 juli 1672.

⁶ Resolutieboeken van Krijgsraad, dl. 4, d.d. 14 mei 1684.

⁷ Resolutieboeken van Krijgsraad, dl. 3, d.d. 15 september 1681.

(0^s) Tamboers uijt ijder compagnie voor de groote hooftwagt met haer trommen moeten compareren, op cassatie van haer officie, 't en ware ijmant door siekte verhinderd, of met consent vanden Capitein afgebleven ware, bij welke gelegenheid zijluiden een andere in haer plaetse zullen moeten stellen'.

De instructie die ook in eerdere ordonnanties te lezen valt dat 'de Tamboers ten minsten 18 jaren oud moeten zijn, of zullen geen tractement tot laste vande Krijgsraad trekken' blijft eveneens van kracht.

We kunnen dus concluderen dat het aantal tamboers bij de burgerwacht in 1684 op 120 man komt. Dit aantal zal ook de daaropvolgende eeuw gehandhaafd blijven.

Op 1 januari 1709 stellen de kolonels van Amsterdam Jan Penckamp aan tot stadstrommelmaker om de 120 trommels die bij de burgerwacht in gebruik zijn te onderhouden.

Dit onderhoud bestaat uit reparaties aan en het vernieuwen van de vellen, lijnen, snaren, spanleren, schroeven en stokken. Ook hij zal, evenals in 1681 Dirck van Bronckhorst, per trommel 4 gulden en 10 stuivers, in totaal 540 gulden per jaar, ontvangen."

In zijn boeken 'Amsterdam, in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen enz.', uitgegeven rond 1765, vermeldt Jan Wagenaar dat de tromslagers van de compagnieën van de burgerwacht als hun compagnie de volgende nacht waken moet, op of omtrent de middag door de gehele wijk moeten 'omslaan en uitroepen' en tegen het aanbreken van de volgende dag, of met het luiden van de poortklok, voor de hoofdwachten dienen te verschijnen om daar de reveille te slaan en vervolgens met de compagnie mee moeten trekken om de poorten te openen.

Ook voordat de compagnie moest oefenen, werd er 's morgens al trommelende een ronde door de wijk gemaakt.

Op 9 augustus 1758 werd verordonneerd dat de tromslagers geen trommel mochten roeren zodra zij bemerkten dat er een rijtuig naderde.¹⁰

Van alle Amsterdamse trommelaars heeft er een het tot een wereldwijde bekendheid gebracht, alleen niet door een virtuoos trommelen.

Deze is de tamboer die door Rembrandt in 1642 vereeuwigd werd te zamen met kapitein Frans Banning Cocq en de onder diens bevel staande manschappen op het schilderij dat later de naam de Nachtwacht ontving.

Jan van Dijk schrijft in zijn 'Kunst en Historiekundige Beschrijving en aanmerkingen over alle de Schilderyen op het Stadhuis te Amsterdam', uitgegeven in 1758, dat op het schild boven in het stuk, waarop de namen van de officieren en manschappen staan geschilderd, als zestiende naam Jan van Kampoor, Tamboer staat. Dankzij het verschillende malen schoonmaken van het schilderij kan men nu als zestiende naam Jan Brugman lezen, echter zonder de aanduiding tamboer. Of deze naam die van de trommel-slager is, valt te betwijfelen.

⁸ Keurboeken Burg. Arch. dl. O, tussen fol. 215v en fol. 126, d.d. 6 september 1669.

⁹ Resolutieboeken van de Krijgsraad, dl. 4.

¹⁰ Groot Memoriaal dl. XII, fol. 48.

Ook Claes van Cruijsbergen (nummer 17 op het schild) verklaart in 1659, eveneens voor notaris Nicolaes Listingh dat het schilderen van de Nachtwacht *f* 1,600,— heeft gekost.¹²

De naam van de tamboer zal dan ook wel niet op het schild staan en de trommelslager zal ook wel niet Jan van Kampooort geheten hebben. Hij mocht al blij zijn dat hij geschilderd werd, op andere schuttersstukken ontbreekt de tamboer soms helemaal, of is alleen de trommel geschilderd, zonder dat duidelijk blijkt of de tamboer wel of niet aanwezig is.

Vaak werd het tamboerschap als nevenberoep uitgeoefend. In een verklaring, afgelegd op 14 October 1703 voor notaris Jacob Lansman te Amsterdam, betreffende Adolf Manuwels, wordt opgegeven dat deze tamboer van de burgerwacht en Spaanse stoelenmaker van beroep is.

Hij zou gezegd hebben dat hij Rachel Matthijssse 'beslapen' heeft. Deze akte werd opgemaakt op verzoek van de matroos Dirck Verburgh die, zoals een op verzoek van Rachel afgelegde verklaring voor de notaris Joannes van Geuns op 4 oktober 1703 vermeldt, onder trouwbeloften haar reeds eerder 'beslapen' zou hebben, met als gevolg dat zij 4½ jaar geleden 'van een jonge zoon verlost was'.

In de begrafenisregisters vinden we eveneens verschillende beroepencombinaties. Als Metje Heinderiks, echtgenote van Pieter Jansz., op 6 januari 1675 wordt begraven, vinden we dat hij besteller en tamboer is.

Andere combinaties zijn tamboer en huistimmerman, garbuleerder en tamboer in dienst van de Oost-Indische Compagnie, tamboer en uitdrager en tamboer en schoenlapper.

Ook in de ondertrouwregisters komen combinaties van tamboer en andere beroepen voor. Robert Duchesne die op 2 november 1602 ondertrouwt, was op dat ogenblik zowel trommelslager als trijpwerker. In een ondertrouwakte gedateerd 28 november 1663 wordt de combinatie tamboer en lintwerker genoemd.

Als Joost Witsen op 26-jarige leeftijd op 29 mei 1649 met Agniet Jans ondertrouwt, vermeldt de akte dat hij snijdersgezel is, bij de ondertrouw voor zijn tweede huwelijk met Annetje Claes op 5 september 1681 is hij aanspreker van beroep en tussen deze data vermelden verscheidene notariële akten dat hij als tamboer van de burgerij en later ook als tamboer en ratelwacht werkzaam is.

Daarbij hielden Joost Witsen en zijn vrouw er ook een logement op na. Eerst in hun woning in de Brouwerssteeg, later in hun woning in het Wijngaardsstraatje. Hij heeft kennelijk geld genoeg om op 19 april 1659 de als korporaal uit Oost-Indië teruggekeerde Jacob Jacobsen Coues die 24 weken bij hem heeft gelogeed, 74 gulden te lenen.¹³

Op 3 juli 1660 leent hij hem nog eens 63 gulden. Dit vanwege genoten verteringen gedurende 21 weken af 3,— per week. De 74 gulden die hij

¹¹ N.A.A. 2613/403, nots. Nicolaes Listingh, 1659.

¹² N.A.A. 2613/415, nots. Nicolaes Listingh, 1659.

Zie voor nadere bijzonderheden over deze en de vorige akte Die Urkunden über Rembrandt van C. Hofstede de Groot, blz. 253 en 254.

¹³ N.A.A. 2287⁴⁶/97, nots. Jacob de Winter, 19 april 1659.

Jacob ruim een jaar tevoren had geleend blijken nog niet terugbetaald te zijn.¹⁴

Het houden van een logement bleek ook ongemak voor Joost Witsen met zich mee te brengen. In de ochtend van de vierentwintigste juli 1670 overleed Jan Cornelisz. Slobbe, die als veerschipper vanuit Middelburg op Rotterdam gevaren had, in het huis van Joost Witsen in het Wijngaardsstraatje.¹⁵ De bezittingen die Slobbe achterlaat, worden op 6 september van datzelfde jaar door Gerritt d'Amour, een koopmansbode van Amsterdam op Zeeland, namens de erfgenamen van Slobbe van Joost Witsen in ontvangst genomen.¹⁶

Eind 1676 overleed in hetzelfde huis Sijbrant Jansz. Deze was als varensman uit Oost-Indië gekomen. Harcke Pieters van Hem verklaart op 30 januari 1677 op verzoek van onze tamboer, dat Sijbrant in de ongeveer achttien weken dat zij samen bij Joost Witsen logeerden een ongebonden leven leidde en meestal dronken was, waarbij hij dan bij het binnenkomen raasde en tierde tegen Joost Witsen en diens vrouw. Hij kon het niet anders zien dan dat Sijbrant Jansz. zich had doodgedronken, omdat, toen ze bevonden dat hij dood was, de brandewijn nog in een grote hoeveelheid uit zijn keel liep.

Joost Witsen had Harcke Pieters van Hem geroepen met de woorden: 'Het is met Sijbrant geen deegh (niet goed²²) ick gelooff dat de man doot is' toen hij van zijn wacht – in die tijd was hij tevens ratelwacht – om ongeveer 6 uur 's morgens thuiskwam en er licht was gemaakt.¹⁷

Op 22 februari bevestigten enige personen dat zij de zaterdagochtend voor Kerstmis van het vorige jaar om 6 uur 's ochtends verzocht waren door Joost Witsen om in zijn huis te komen, omdat het met Sijbrant Jansz. niet goed was en toen bevonden dat deze was overleden.¹⁸

Diens erfgenamen verklaren op 5 maart 1677 zijn nalatenschap van Joost Witsen te hebben ontvangen. In deze akte wordt Sijbrant Jansz. Sijbrand Feijckes genoemd.¹⁹

Ook de trommelslager Baerent Reijers behoorde niet tot de armsten. Op 22 mei 1621 deelt hij met de metselaar Maerten Cornelisz. Ketelaer de 4 erven op de Bloemgracht, die zij meer dan een jaar tevoren van Gerrit Gouertsz. Sousburch hadden gekocht. Elk paar erven meette ongeveer 51 bij 27¹/₂ voet.²⁰

Er is dus een tijd geweest dat alleen al bij de burgerwacht 180 tamboers waren. Daarnaast hadden ook verschillende handelscompagnieën trommelslagers in dienst. Dit blijkt, behalve uit de hierboven genoemde tamboer bij de Oost-Indische Compagnie, uit diverse notariële akten, gepasseerd bij hun vertrek uit Amsterdam per schip naar Oost-Indië of de West of bij hun thuiskomst.

¹⁴ N.A.A. 2287⁴⁶/98, nots. Jacob de Winter. 3 juli 1660.

¹⁵ N.A.A. 2299⁹⁹/86, nots. Jacob de Winter. 24 juli 1670.

¹⁶ N.A.A. 2299⁹⁹/86, nots. Jacob de Winter. 6 september 1670.

¹⁷ N.A.A. 2306¹²⁷/84, nots. Jacob de Winter. 30 januari 1677.

¹⁸ N.A.A. 2306¹²⁷/85, nots. Jacob de Winter. 22 februari 1677.

¹⁹ N.A.A. 2307¹²⁸/2, nots. Jacob de Winter. 5 maart 1677.

²⁰ N.A.A. 437/fol. 204v en N.A.A. 463/fol. 253, nots. Palm Mathijsz., 22 mei 1621.

Pieter van Dam vermeldt in zijn 'Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie', nagenoeg voltooid in 1701 en uitgegeven door dr. F. W. Stapel in 1927 en volgende jaren, dat bij het garnizoen in Batavia 47 tamboers waren.

Een tamboer behorende tot de militaire personen op een schip van de Oost-Indische Compagnie verdiende 'nadat (hij) kloek is' **f 6 à f 10** per maand; een tamboer te Batavia $5\frac{3}{4}$ rijksdaalder.

Ook de verschillende andere militieën hadden hun eigen *trommelslagers*.²¹ Vandaar dat de Nederlandse taal een groot aantal gezegden en spreekwoorden aan al het getrommel heeft overgehouden, zoals met stille trommel vertrekken, de trom volgen, op de trommel slaan en het fluitje spelen (veel tamtam maken), met slaande trommels, *iets* bij trommelslag bekend maken, de trommel roeren en met het trommeltje gewonnen, met het fluitje verteerd (zo gewonnen, zo geronnen).“

Tot op de huidige dag is de functie van tamboer bij de stadsbcwaking in Amsterdam bewaard gebleven, al is *het* aantal trommelslagers niet meer zo groot als vroeger, bij de Amsterdamse Politiekapel kan men nog altijd een aantal van hen vinden.

J. H. GISKES

Naschrift ter explicatie van de afgebeelde nieuwjaarswens

Nieuwjaarswens van de tamboers van de Amsterdamse burgerwacht. Houtsnede van een onbekende kunstenaar; deze copie van een onbekend origineel dateert uit het midden der achttiende eeuw.

Met deze nieuwjaarswens zullen de tamboers ongetwijfeld iets hebben bijverdiend.

J. A. Jochems vermeldt in zijn boek 'Amsterdams Oude Burgervendels, 1580-1795' (Amsterdam, 1888) dat naar het schijnt in vroeger tijd, evenals tot 1884 te Amsterdam plaats had, en in vele plaatsen van ons land nog -

²¹ Verschillende delen van het Groot Placaatboek vermelden de verdiensten van deze tamboers.

In 1587 wordt het tractement van een trommelslager bij de Engelse compagnieën die ten laste van de Verenigde Provinciën kwamen, bepaald op maximaal 12 pond per maand.

Vanaf 1599 kon een tamboer bij een compagnie voetvolk 12 pond verdienen en in december 1650 werd bepaald dat zijn tractement 12 gulden 'per maand van 42 dagen' zou bedragen.

Op 1 januari 1701 worden nieuwe richtlijnen ten aanzien van de bezoldigingen van kracht. Zijn verdienste bedroeg vanaf die datum bij een compagnie dragonders 24 gulden, bij een compagnie voetvolk, afhankelijk van de grootte en belangrijkheid, 12 gulden, 12 gulden en 12 stuivers of 14 gulden en vanaf 29 juli van dat jaar hij een compagnie grenadiers 28 gulden.

In 1752 kon een tamboer bij een compagnie Schotse grenadiers 13 gulden en 4 stuivers verdienen, de overige bezoldigingen blijven daarnaast van kracht en alle per 42 dagen. De verdiensten van tamboers bij de artillerie en bij de mineurs bedroegen vanaf 1752 12 gulden per 32 dagen, die van een tamboer-majoor, afhankelijk van het regiment, 21 of 12 gulden per lopende maand.

²² Woordenboek der Nederlandsche taal.

in 1888 – geschiedt, de tamboers jaarlijks met nieuwjaar emolumenten troken van het rondbrengen van schuttersalmanakken.

Eén notariële akte is hierover bekend.

Op 30 juli 1646 verklaren Josua Jacobsz., ongeveer 70 jaar oud, en Jacob Jorisz., 55 jaar oud, beiden trommelslagers van de schutterij, de eerstgenoemde onder kapitein Jacob Jacobsz. Roch, de tweede onder kapitein Frans Banning Cocq die inmiddels kolonel is geworden is deze Jacob Jorisz de tamboer van de Nachtwacht? op verzoek van Jacob de Lange, die hiertoe door de trommelslagers van de schutterij van Delft aangeschreven is, voor notaris Laurens Lamberti (N.A.A. 603, fol. 34 verso) dat zij per jaar als trommelslager 40 gulden verdienen en daarbij jaarlijks enige bijverdiensten genieten vanwege het rondbrengen van almanakken en zilveren lepels.

Op deze houtsnede is duidelijk zichtbaar dat de hier afgebeelde tamboers op hun borst een versierd schild dragen. Dit sierschild kon de trommelslagers uit dankbaarheid door en tot meerdere glorie van huncompagnie gegeven worden.

Op 23 augustus 1660 verklaart Jan Meerhuijsen, tamboer van het eerste korporaalschap van de compagnie burgerlijke schutters onder kapitein Nicolaes Pancras, voor notaris Hendrik Schaef (N.A.A. 1362/fol. 37), van de heren van dit korporaalschap als eerbewijs en uit dankbaarheid een zilveren schild, wegende 40 lood zilver, waarop o.a. de welkomst en het inhalen te Amsterdam van de Prins van Oranje is afgebeeld, te hebben ontvangen. Bij zijn overlijden of bij zijn afscheid om welke reden dan ook van de compagnie zal het schild teruggegeven moeten worden waartegenover hem of zijn erfgenamen de waarde van het zilver in geld uitgekeerd zal worden.

Johannes Vreughdenbcrgh, tamboer van het eerste korporaalschap onder kapitein Jacob Boreel, verklaart op 23 september 1661 voor notaris Hendrick Rosa (N.A.A. 3098B/1186) van dit korporaalschap, eveneens uit dankbaarheid en als eerbewijs, een 'schutters silver cierschild' ontvangen te hebben. Het schild is versierd met de 'Vrede', het wapen en de naam van bovengenoemde kapitein en met andere namen, waaronder die van de sergeant Pieter Picck, de korporaal Hendrick Meijndertsz. Roestnagel- onder zijn naam is een nagel afgebeeld-en die van Meijndert Tenninck, 'adel' en ontvanger, met een uurglas eronder. Als Vreughdenbcrgh het korporaalschap verlaat, zal hij het schild zonder meer moeten teruggeven; komt hij, terwijl hij bij het korporaalschap dient, te overlijden, dan zal het korporaalschap zijn vrouw of zijn kind of kinderen, of zijn vader of moeder – aan diegene die dan in leven is – de waarde van het gewicht van het zilver van dit schild uitbetalen.

Dat het schild niet zonder enig eigenbelang gegeven is, blijkt uit het feit dat het geschonkene ook bedoeld is om ter ere van het korporaalschap bij het voorttrekken gedragen te worden.

DE SALE-GANG IN DE JORDAAN

In een collectie oude papieren deed ik een vondst, die gemakkelijk meer gedaan kan worden en daarom geen bijzonderheid uitmaakt. Het was een gedrukte uitnodiging ter begrafenis. Blijkbaar had dit formulier aan zijn bestemming voldaan, want met inkt was in grote schrijffletters duidelijk de naam der geinviteerde : 'Mejuffrou de Weduwe Wint' erop ingevuld. Overigens luidde de tekst aldus :

In Amsterdam, Anno 1786
Tegens Dingsdag, den 26ste September
Wordt.....
Versorgt : ter Begraavinge /
Met het Lyk van
Dirk Wint.

In de Angelier Straat, by de Maddelieve Straat, in de Sale Gang: Om ten drie Uuren te gaan na 't

Kathuysers Kerkhoff
M. van Kolm'— (afmetingen 20 × 18 cm.).

Door nieuwsgierigheid gedreven ben ik gaan kijken of in de Anjelierstraat bij de Madelievenstraat van nu de Sale-Gang wellicht nog terug te vinden zou zijn, de plek dus vanwaar in 1786 de rouwstoet van Dirk Wint naar het drie straten verder noordelijk gelegen toen nog volledig in gebruik zijnde Karthuizer Kerkhof getrokken was. Helaas zijn in het bewuste deel van de Jordaan slechts weinig oude woningen overgebleven en op de plek, waarnaar de aanduiding nabij de Madelievenstraat verwees, viel niets meer van de Sale-Gang te bekennen. Ook de naam was te enen male uitgestorven.' De oude plaatselijke plattegronden bijv. de Schutterskaart helpen in het geheel niet. De kaart van Loman (1876) geeft in de Anjelierstraat ter hoogte van de Madelievenstraat weliswaar twee gangen doch met andere namen; en verschillende kleine gangetjes, maar die te enen male naamloos.²

Nadere gegevens betreffende Dirk Wint konden niet worden opgespoord.

Het is inmiddels wel zó, dat de regel 'rubrica non est lex' nog altijd opgaat. Maar toch kan er misschien een aanwijzing geput worden uit het feit,

---

¹ Zie voor het Karthuizer Kerkhof, behoord hebbende bij het Klooster St. Andries ter zaligen Haven, later 'Karthuizer Plantsoen' en als begraafplaats in gebruik tot 1 januari 1860 het Maandblad 'Amstelodamum' XXXI, 134, bldz. 56 en XXXVIII, 1951 bldz. 4 evv. en 28. Thans is het een met enkele reeksen bomen omgeven kale vlakte en blijkens de poort aan de 2e Lindendwarsstraat is daar nu de 'A.S.V. Afd. Noorderspeeltuin' gevestigd. — In de Madelievenstraat is nog redelijk bewaard het huis no. 5 met de gevelsteen voorstellend 'T WYNWIEL'.

² Ik dank deze gegevens aan Mejuffrouw Dr. I. H. van Eeghen, die mij er bovendien op wees, dat de Amsterdamse Gangen vaak niet meer te identificeren zijn doordat zij te klein waren en soms ook omdat de naam veranderd is. Zie ook Maandblad als voren XXXVIII, 1951, bldz. 58;80 en XIV, 1958, bldz. 15 evv; 119 en 146.

dat ik naast het boven weergegeven document een tweede formulier aantrof, dat misschien met het eerste verband houdt. De inhoud van die tweede ontdekking luidt:

'De Municipaliteit van Nieuwer-Amstel Permitteeren Willem Blikborn en Dieuwertje Wind met hun kind Willem — om in het Ambacht te wonen, mits zig reguleerend naar de Keuren en Ordonnantien der zelve Ambachte, en pro rato helpende betalen in der zelve Lasten. Nieuwer Amstel den 12 Mey 1797 Joannes Homan Civiele Aanklager. Aan den Overtoom bij A. Goejes, Drukker ter Municipaliteit van Nieuwer Amstel.'³

Tenslotte bevonden zich bij deze papieren nog deze drie documenten: een verklaring van de secretaris der Stad Purmerende van 28 mei 1774, waarbij kwijting verleend werd wegens ontvangen recht op het trouwen onder de classis van drie gulden aan Dirk Wind, jongman; een verklaring, inhoudende: 'Ik ondergeschreven Overman van 't kleyne Kramers Gild, bekenne ontfangen te hebben van Dirk Wint Grutters Winkel in de Lourierstraad vier gulden voor het recht van 't Gild, en Achtien stuivers voor 'Keur-Boekje, volgens Ordonnantie. Actum Amsterdam, den 11 Aug^o: 1774 Jan Hana Jansz. G.F. 54; en een kwijting, luidende: Amstelveen 5 November 1802. De Begraafkosten van het Lijk van Antje Kuijper, Wed^o: van Dirk Wind met het gebruik van Een Lijkkoets met 4 Paarden, Agt dragers à f. 1.—.—, Fooitjes aan Rijder en Doodgraversknegt En dienst als Aanspreeker te zaamen, de somma f. 34.—.—: Voldaan den 2e December 1802 P.: van den Daal Doodgraver.'

---

³ 4° Papier, met watermerk 'Pro Patria' en 'P.S.'

MR. J. BELONJE

DE RESTAURATIE VAN KEIZERSGRACHT 544

Elk pak grond- of eigendomspapieren van een huis in Amsterdam levert verrassingen. Dat was voor mij ook het geval bij het zeer volledige dossier over Keizersgracht 544: reeds de oudste overdracht was merkwaardig. Ik had daar in 1972 tevergeefs naar gezocht, omdat de serie op het Gemeente-archief hieten vertoont in die tijden. Nu bleek het, dat op 18 januari 1670 door de timmerman Daniel Molenijser voor f 3700.— contant aan Hans de Cerff 'een erff met een getimmert zaeltge daerop staende' was overgedragen. Zoiets had ik nog nooit gezien en natuurlijk verdiepte ik mij daarom extra in dit geval. Dat was niet zo moeilijk, omdat ik in 1972 al geschreven had over de bouw van de buurhuizen 538-542 en de moeilijkheden, die daarbij gerezen waren. Ik zal die geschiedenis hier eerst in

het kort vertellen. Ter verduidelijking druk ik hier weer het detail van een vogelvluchtkaart uit 1679 af, dat ik daar toen ook publiceerde.

De koopman Jaspar de le Bccq en de saaidrappier Hans de Cerff kochten bij de uitgifte van de erven hier op 15 december 1667 samen de erven 10 en 11 en de achterliggende erven aan de Kerkstraat, de timmerman Daniel Molenijser de erven 12 en 13 met de achtergelegen erven en anderen de erven 14, 15 etc. De twee zakenlieden betaalden direct en kregen de erven dus direct door de stad geleverd. Daniel Molenijser daarentegen betaalde pas op het ogenblik, dat hij een erf met of zonder getimmerte erop ging verkopen en een of meer stukken van de grond daarbij moest overdragen. De Cerff bouwde meteen een huis aan de gracht en wat later aan de Kerkstraat twee woningen, maar De le Becq had grotere plannen gemaakt en moest daarvoor de benodigde grond van Molenijser kopen. Op 6 november 1668, toen het eerste koopcontract werd gesloten - voor $1/3$ van de vier erven van Molenijser -, kreeg die ook de opdracht voor De le Bccq twee woningen aan de Kerkstraat te zetten, met een poort eronder. Zelf was Molenijser ook op zijn grond aan het bouwen, eveneens twee woningen met een poort eronder. Op allerlei manieren kwamen er geschillen en tenslotte moesten door beide partijen aangewezen goede mannen op 14 november 1669 een uitspraak daarover doen. Op diezelfde dag verkocht Molenijser weer $1/3$, ditmaal alleen van het Keizersgrachtterrein, aan De le Becq. Er was intussen zoveel wantrouwen, dat zowel in het koopcontract van 14 november als in de daarop volgende overdracht van 14 januari 1670 zeer preciese omschrijvingen werden opgenomen. Ik laat ze hier volgen: Molenijser droeg aan De le Becq een leeg erf met een gemeenschappelijke uitgang door de overtimmerde erven aan de Kerkstraat over, 'met dese expresse conditie dat de schuttingh, die alreden tusschen hun luyden staet, bij den vercoper tot sijne kosten sal moeten werden gesett en gestelt op de streyckingh van zijn getimmert saeltje, en dat even breed van de Keyzersgracht tot achter aen de overgetimmerde uytgang mits 't selve stellende op de hoogte naer de keure deser stede door roymeesteren als volgt aen te wijsen. Wijders sal hij vercoper ten cynde van de voors. schutting moeten maeken een portael ten minsten van acht voeten van 't achtergetimmerte, en 't selve met barkoene moeten overdecken, ook in 't selve portael te maeken twee deuren, elck van vier voeten wijd, alles tot contentement van de copen, welverstaende dat de voors. royinge genomen zal werden van 't huys off het getimmert zaeltgen op de hoogte van de kelderbalcken achter te meeten doorgaens even breed doch sal de muur voor d'uyterste gront gerekent worden, mits de snijdingh die aen de zijde van den copen is leggende door sijn volck sal werden affgehouden, gelijk ook alle 't geene hem hinderlijck mogten zijn met discretie, zullende de schuttingh met zijn paalen geheel op de gront van den vercoper moeten staen naar de bovengenoemde royinghe.'

Het is duidelijk, dat deze condities het gevolg waren van het feit, dat Molenijser te weinig grond had trachten te leveren. Blijkbaar wilde zowel hijzelf als De le Becq, die al bezig was met het zetten van drie huizen, een definitief einde maken aan de onderlinge contacten. Hans de Cerff, de eige-

Keizersgracht 544 vóór en na de restauratie. Foto's Gen. Bureau Monumentenzorg 30-12-1956 en 25-10-1973

naar van no. 536 en de achterliggende huizen aan de Kerkstraat, was nu in staat om weer een nieuw plan te entameren en op 18 januari 1670 werd hij voor f 3700.— contant de officiële eigenaar van 'een crff met een getimert zaeltge daerop staende', het tegenwoordige 544, 'belent 't erff van Jaspar Delbeecq met een gemeene schuttingh, die altoos sodanig moet blijven gelijk die nu staet, acn de Noordtzijde, alwaer het xaeltge op sijn uysterste gront betimmert is, dog bij aldien de snijding van dito saeltge geseyde Delbeecq mogte te nae ofte hinderlijk zijn, zal de voorn. Delbeecq sulx gehouden zijn op sijn eygen kosten aff te hacken, en 't erff van Coenraet Zegers aen de zuydzijde met een vrije muur streckende voor van de straet tot achter aen de vercoper met een gemeene in- en uytganh in de Kerckstraet.'

Het is te begrijpen, dat latere, vermoedelijk 18de eeuwse Zuidnederlandse eigenaren achterop de perkamenten brief hebben geschreven 'servituet int huys op den westzijde van de Kesersgragt Amsterdam', maar in feite was het een doodgewone overdracht. Er stond in ieder geval één onjuistheid in de akte: Molenijser had reeds op 15 mei 1669 officieel de twee door hem gebouwde woningen aan de Kerkstraat overgedragen aan Jean de le Becq, de vader van Jaspar. Ik moet echter aannemen, dat er werkelijk alleen nog maar een zaeltje ofwel achterhuis op de 2/3 van erf 13, die Molenijser behouden had, stond. De le Becq kreeg op 21 mei 1670 toestemming om zijn bijzondere drie huizen middenin 4 1/2 duim te laten uitspringen. Bij de rondgang van taxateurs der nieuwe gebouwen van december 1672 werden die huizen getaxeerd als volbouwd in 1671. Het

tegenwoordige no. 544 kwam pas in november 1672 aan de beurt, samen met de drie buurhuizen 546-550, alle als volbouwd in 1672 en alle vier getaxeerd op f 31.5.—. Of de timmerman Roelof van Aken, die deze drie huizen zette, ook het vierde voor Hans de Cerff bouwde, is niet zeker. Het lijkt mij echter goed om ook even de geschiedenis van zijn bouw te vertellen.

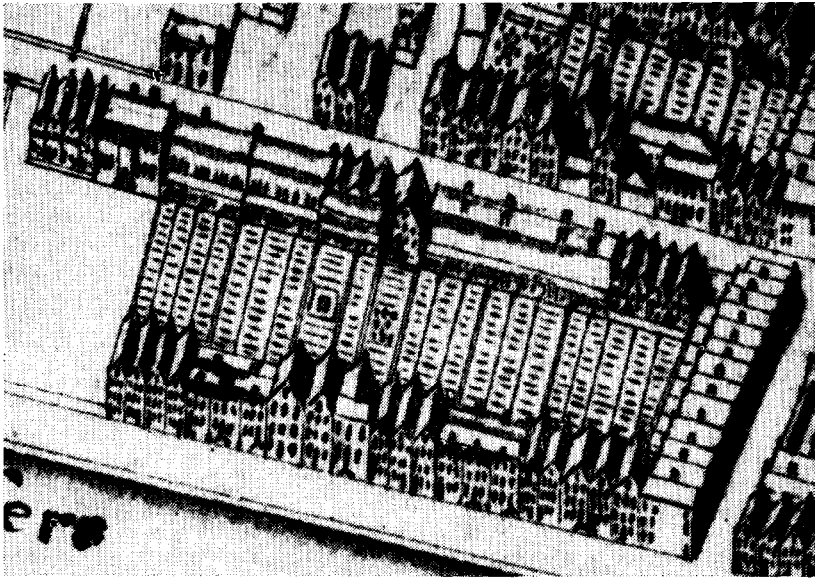
Van Aken was een jonge timmerman en in tegenstelling tot Molenijser zeer welvarend. Bij zijn dood in 1717 was zijn broer Jan, timmermansbaas in de Kerkstraat bij de Vijzelstraat, zijn enige erfgenaam. Die broer stierf het volgend jaar en de enige erfgenaam, de Diaconie, kreeg aan huizen voor f 135400.—. Roelof kon zich in 1671 al heel wat veroorloven. Van Coenraad Segers, de oorspronkelijke koper, nam hij de erven 14 en 15 over, waarvan hij op 30 april 1671 door overdracht van schepenen officieel eigenaar werd. Op 4 december 1671 droeg Jaspas de le Becq, die op 24 juli 1670 eigenaar was geworden, hem de erven 68 en 69 aan de Kerkstraat over. Na de voltooiing van de huizen aan de gracht zette Van Aken hier drie woningen, die bij de rondgang van 1672 ai werden getaxeerd, maar als volbouwd in 1673.

De huizen van Van Aken lijken heel veel op dat van Hans de Cerff – en 546 en 544 hadden één muur! –, maar er zijn – vooral in het grachtenboek van Caspar Philips – duidelijke verschillen. Gezien de bovengenoemde data lijkt het evenmin aannemelijk, dat Van Aken voor De Cerff bouwde.

We moeten ons dus tevreden stellen met de wetenschap, dat het achterstuk van no 544 in ieder geval door Daniel Molenijser is gezet.

Ik laat in het kort de latere eigenaren volgen, de eerste overdracht iets uitvoeriger. Reeds op 4 juni 1682 droeg De Cerff het huis voor f 10500.— over aan Hieronimus Moutet, de huurder. Nu wordt vooral de verhouding met Van Aken behandeld: 'ten noorden de weduwe Jaspas Delbeek en ten suyden Roelof van Aken, wedersijts met gemene mueren en schuttingen, streckende voor van de straet tot agter aen de huysen en erven van de Kerkstraat neffens een uytgang in de Kerkstraet met de wed. Delbeek, en alsoo de snijding van het agtersaeltje door Roelof van Aken, met consent van den comparant betimmert is, soo sal den voors. cooper daer op niets te pretenderen hebben, en is den thuyt met het soomer-huysje soo breet als het huys voor is, sijnde alleen de snijdinge van het saeltje aen de voorn. Roelof van Aken overgelaten, daertegens denselven Van Aken toegelaten heeft, dat de balkjens van het somerhuysje in sijn muer geleit en daarmede gemeen gemaekt is.' Wordt in deze overdracht niets gezegd over de andere buur, dat gebeurt bij de volgende weer wel en dan blijkt duidelijk, dat er daar aan de voorzijde een gemeenschappelijke muur is met 542, aan de achterzijde – het befaamde zaaltje van Molenijser – de betimmering op de uiterste grond is geschied. **We** zijn dan op 1 februari 1697 en het huis is bij executie verkocht voor f 14430.— aan Melchior van Susteren voor zijn moeder Helena Donckers, weduwe van Gijsbert van Susteren.

In het dossier van grondpapieren bevinden zich interessante gegevens over de nakomelingen, die tot de Zuid-Nederlandse adel hoorden. Ik beperk mij hier tot Maria Theresia en Joan Alexander van Susteren, de

Detail van Vogelvlucht 1679 van het besproken stuk Keizersgracht en Kerkstraat Eigendom IJsbrand Kok (v.l.n.r. de huizen 550, 548, 546 en 544, die in 1672 volbouwd werden, 550-546 op de erven 14 en 15, 544 op 2/3 van het erf 13; de huizen 542, 540 en 538 met dwarsdaken van De le Becq op 1/3 van het erf 13 en de erven 12 en 11, die in 1671 gereed kwamen, en 536 op het erf 10. De gang onder het huis aan de Kerkstraat (no. 85) lag achter 544 westzijde, juist links van de lijn op de vogelvlucht die het gelijkvormige complex aan de Kerkstraat (77-91) doormidden deelt)

kleinkinderen van de bovengenoemde Melchior, die allen in Antwerpen woonden. De erfgenamen ab intestato van de bovengenoemde Joan Alexander, die onder curatele had gestaan, waren Pierre Charles Joseph de Roose, graaf van Baisis, baron van Bouchout en heer van Loupaigne, en zijn zuster Charlotta, die het huis op 10 april 1775 lieten veilen en op 10 mei overdroegen aan Willem Hendrik Stoopendaal voor f 13000. — Akten voor not. D.C. Santhagens leren ons, dat de erfgenamen van de wed. H. Stoopendaal op de veiling van 22 maart 1830 het huis, dat toen verhuurd was voor f 750.— (de pakkelder voor f 70.—) voor f 7825.— verkochten aan J. W. Rösener. Op 1 februari 1872 kwam het bij verkoopakte voor not. Elzevier Dom voor f 14000.— aan W. J. Guépin. Op 13 oktober 1924 verkochten J. P. Guépin en echtgenote 37 centiare van hun grond voor f 500.— aan regenten van het Walenweeshuis, die de drie huizen van Jaspar de le Becq aan de Keizersgracht uit het legaat van Agneta de Ruyscher-de le Becq bezaten. Wat die 37 centiare precies inhielden, vertelt de akte niet. Mijn hoop om iets in de archieven van regenten te vinden, werd niet vervuld. Slechts dezelfde akte vindt men in een dossier over de drie huizen aan de gracht en de vijf erachter aan de Kerkstraat.

Daar constateerde ik wel, dat de grondpapieren van no. 544 niet geheel

compleet zijn. Ik trof namelijk een akte aan van 25 februari 1856 voor not. toe Laer, waarin de zusters Rösener een stuk grond van vier vierkante ellen voor f 250.— aan regenten verkopen. Door een kadastraal kaartje wordt ditmaal duidelijk gemaakt, dat het om het achtereinde van hun tuin gaat. De regenten hadden de vijf huizen, die ze hier bezaten, waarvan één achter no. 544, afgebroken en de plannen voor nieuwbouw waren iets dieper dan voorheen. De zusters stelden hun condities, maar van recht op een uitgang was geen sprake meer. Een mooie plattegrond van de bezittingen van het weeshuis van 1776 toont echter, dat toen de gang nog bestond en ook, dat de begrenzing van de tuin enigszins ten gunste van no. 544 was uitgevallen. Nog steeds plukt de eigenaar van 544 de vruchten van de knoeierijen van Molenijser, die deze door de snelle bouw van een zaaltje voorgoed had vastgelegd.

I. H. v. E.

JAARVERGADERING

Woensdag 26 maart 1980 werd in het Nederlands Theaterinstituut, Herengracht 166-168-170 's avonds de jaarvergadering gehouden. De voorzitter opent de vergadering en verwelkomt de ongeveer 60 aanwezigen en speciaal de nieuwe leden onder hen. Bericht van verhindering is binnengekomen van Mr A. A. K. M. Middelhoff. De notulen van de vergadering van maandag 26 maart 1979, afgedrukt in het maandblad nr 3 van de jaargang 1979 worden gearresteerd met dank aan de secretaris. Het verslag over 1979 dat vanaf 17 maart bij het gemeentearchief ter inzage heeft gelegen wordt door de secretaris voorgelezen. De heer Knijtzijzer meent dat een onderzoek, gehouden door de leerlingen van de kweekschool voor de handel aangeeft dat het centrum nog steeds grote aantrekkingskracht heeft op het winkelend publiek uit de buitenwijken. Hij vraagt zich af of de opmerking in het jaarverslag betreffende de verminderde centrumfunctie van de binnenstad dan ook niet te suggestief is : **men** moet Amsterdam niet naar beneden schrijven. De secretaris wil in de term centrumfunctie veel meer zien dan die van het daar aanwezige winkelgebied. Hij denkt bovendien aan de nationale betekenis die juist deze binnenstad heeft. Hij heeft overigens via de pers van de resultaten van het aangehaalde onderzoek kennis genomen en meent dat die niet met de inhoud van het jaarverslag in tegenspraak zijn. De heer Brikkenaar van Dijk geeft in overweging bij de Kamer van Koophandel te rade te gaan. De voorzitter wijst er op dat de registratie door de Kamer ook slechts een deel van het leven in de stad beslaat. De voorzitter benadrukt dat het jaarverslag vooral het werkstuk van de secretaris is en bijgevolg, terwijl het zeker niet in tegenspraak is met de mening van de overige bestuursleden, natuurlijk de kenmerken van diens visie draagt. De vergadering keurt het jaarverslag met applaus goed.

De penningmeester doet haar verslag aan de hand van de door de kascommissie gecontroleerde jaarstukken die in het komende jaarboek zullen

worden afgedrukt. De rekening van baten en lasten sluit met een klein nadelig saldo van f 273,06. Het vermogen verminderde echter door de kosten verbonden aan de ledenwervingsactie. Deze actie begint intussen duidelijk resultaat af te werpen zodat, mits niet allerlei kosten sterk gaan stijgen, het lopende jaar wellicht zonder tekort kan worden afgesloten. De vele leden die meer dan de minimum contributie hebben overgemaakt dankt zij bijzonder. De heer H. Knijptijzer, woordvoerder van de kascommissie, verklaart mede namens de heer W. S. Brikkenaar van Dijk dat zij de bescheiden en verantwoording van de penningmeester over 1979 hebben gecontroleerd en in orde bevonden. Zij stellen voor haar te dechargeeren. Zulks geschiedt. De voorzitter deelt mee dat mevrouw Van Dijk haar taak heeft neergelegd en dankt haar voor de vele werkzaamheden en de zorg gedurende al die jaren aan het genootschap in deze functie besteed. De heer Amende zal het penningmeesterschap op zich nemen. De nieuwe kascommissie zal bestaan uit de heren W. S. Brikkenaar van Dijk en E. James. De heer E. H. Weber is bereid de plaats van reservelid in te nemen. Voor de nu periodiek aftredende bestuursleden mevrouw van Dijk-Lely en de heren L. C. Schade van Westrum en H. A. J. M. Weller zijn geen tegencandidaten gesteld. Zij worden herbenoemd. De voorzitter deelt mee dat op 7 juni de voorjaarsexcursie zal worden gehouden naar de Amsterdamse Duinwaterleiding. Voor de najaarsexcursie wordt gedacht aan een bezoek aan de Nederlandse Bank.

Verder wordt voor het najaar een bijeenkomst voorbereid waarop de architecten van het nieuwe stadhuis en muziektheater hun ontwerp willen verantwoorden. Het genootschap onderneemt stappen om met de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad en de Bond Heemschut tot een wat meer georganiseerd overleg te komen om met behoud van eigen zelfstandigheid toch gezamenlijk de ontwikkelingen te kunnen bestuderen.

Het bestuur wil en kan geen actie-groep zijn. Het stelt zich tot doel de ontwikkelingen goed te volgen en door te geven aan de leden. In onze stad speelt zich in deze dagen veel goeds af en ook veel naars. Wij hopen dat niets daarvan de inhuldiging van de nieuwe koningin zal verstoren. Tijdens de rondvraag biedt de heer Ringeling de voorzitter als doel voor een excursie een bezoek aan de Petruskerk aan. Dit voorstel wordt gaarne in overweging genomen. Hiermede wordt het huishoudelijk deel van de vergadering besloten.

Het tweede deel van de avond is gewijd aan het theaterinstituut. De heer E. Alexander, coördinator van het Nederlands Theaterinstituut heet de voorzitter en gasten welkom en bespreekt tijdens de vertoning van dia's de prachtige geschilderde behangsels, vooral bijbelse voorstellingen, werk van Jacob de Wit en Isaac de Moucheron, en de fraaiste stukken van de verzamelingen : het miniatuurtheater van Hieronymus Baron van Slingelandt, decors, costuums maar ook het regenapparaat en de windmachine. Kortom: theater. Het theaterinstituut beheert een schat aan documentatie. Er is een rijkdom als de collectie Alex de Haas maar er is ook een uitgebreide bibliotheek. Men heeft er 120 abonnementen. Dramaturgen, recensenten, vakgenoten en studenten maken er druk gebruik van.

En passant friste de heer Alexander ons geheugen op met feiten uit de bouw- en bewonersgeschiedenissen van de drie panden. Hiervoor verwijst ik naar de boeken 'Vier honderd jaar Herengracht' van Wijnman en naar 'Het huis Bartolotti en zijn bewoners' van Gustav Leonhardt.

De avond werd besloten met een geanimeerde rondgang door de gebouwen. Wie nog nooit het 'Toneelmuseum' heeft bezocht moet er stellig eens heen gaan.

M. E.

VAN DE BOEKENTAFEL

GUSTAV LEONHARDT, HET HUIS BARTOLOTTI EN ZIJN BEWONERS, AMSTERDAM 1979. F 25.-.

Aansluitend aan onze jaarvergadering op Herengracht 166-170 en het bericht daarover in dit nummer, wil ik hier ook het boek van ons lid, gewijd aan het befaamde huis dat hij bewoont, aankondigen. De heer Leonhardt maakte een diepgaande studie van vroegere eigenaren en bewoners. Hoewel het maar één huis – weliswaar later gesplitst in twee huizen – betreft, is het toch uiterst ingewikkelde materie. Maar door allerlei tabellen o.a. eigenaren, prijzen, genealogisch overzicht, en enkele appendices achterin wordt veel verduidelijkt. Het is begrijpelijk, dat de schrijver op allerlei onderwerpen betreffende de familie Bartolotti dieper ingaat, want het zijn aantrekkelijke zaken, die hij van hele verschillende zijden bijeen heeft gebracht. Dat er veel nadruk op muziek en ook toneel valt, zal niemand verwonderen. Ook over andere zaken vindt men, er echter vele bijzonderheden. Ik was getroffen door de zilveren waaierstelen, die uit een inventaris van 1664 worden genoemd. Zo zal menigeen er iets van zijn speciale gading vinden.

Ik wil mij hier echter tot grotere lijnen bepalen. Het huis Bartolotti thans Herengracht 170-172, werd in 1618 gebouwd voor Guillelmo Bartolotti. Ir. R. Meischke meende het aan Hendrick de Keyser te mogen toeschrijven, maar de

heer Leonhardt volgt dit niet zonder meer en komt met bedenkingen. Ondertussen was het een bijzonder fraai huis. Bij zijn besloten testament voor not. Pieter Ruttens van 4 juni 1631 legateerde Guillelmo Bartolotti aan zijn oudste zoon, Guillelmo, en zijn jongste zoon, Aernout, ieder de helft van dit huis, aan zijn zoon Antony een huis in de Barteljorisstraat te Haarlem en aan zijn zoon Caspar het huis de Salamander op de Kloveniersburgwal, belast met fideicommis, inhoudend dat deze steeds naar de oudste zoon moesten gaan. Guillelmo was tenslotte de enige met nazaten en zo kwamen al deze huizen in zijn bezit en later van zijn zoon Guillelmo (III). Deze Guillelmo trouwde een jaar na de dood van zijn moeder, die begin 1664 was gestorven. Hij bleef hoogstwaarschijnlijk tot zijn dood in 1674 in het familiehuis wonen, dat hem toebehoorde. Absolute zekerheid hebben we niet, want er wordt in de ondertrouw- en begraafregisters steeds gesproken van Herengracht, zonder nadere aanduiding. Vermoedelijk bleven ook de ongetrouwde broers en zusters daar wonen. Als eerste trouwde Jan Baptista in 1667 en na het kinderloos overlijden van zijn oudere broer Guillelmo erfde hij in 1674 alle fideicommissaire goederen. Ook hij woonde op de Herengracht, zowel met zijn eerste als met zijn tweede vrouw. In 1674 blijkt uit een belastingkohier, dat hij in het familiehuis is gevestigd. Wanneer zijn tweede vrouw in 1677 sterft, weer op de

Herengracht, zal dat ook nog stellig daar zijn geweest. Zijn derde ondertrouw in 1679 met Geertruyda Dorothea Golsteyn, geschiedt op akte van Den Haag. Het is vrij zeker, dat hij met die derde echtgenote het huis op de Herengracht niet meer heeft bewoond. Op 27 februari 1682 wordt een kind begraven van de Keizersgracht bij de Spiegelstraat tegenover het huis van de schepen Schazp, stellig het bekende huis in het Derde Vredesjaar. Het laatste kind van het echtpaar wordt in Amsterdam in 1687 door haar oom en peetvader Coenraad van Beuningen ten doop gehouden. Op 25 februari 1689 wordt de enige zoon uit het eerste huwelijk in de Oude Kerk begraven, ook van de Keizersgracht. Dan verlaat het gezin Amsterdam, maar blijft voorlopig nog wel dichtbij wonen. In 1670 had Jan Baptista Bartolotti de hofstede van zijn overleden oom Antony in de Bijlmermeer gekocht, hij was daar baljuw en dijkgraaf geworden en is ook houtvester van Amsterdam, van 1682-1695. Het verwondert ons dan ook niet, dat op 21 juli 1691 en 30 april 1694 kinderen van het echtpaar Bartolotti-Golsteyn in de Nieuwe Kerk ten grave worden gedragen, komende uit de Bijlmermeer. Dan vertrekt het gezin tenslotte naar Rijnenburg, dat de echtgenoot in 1687 van zijn jongste broer, Aernout heeft geërfd. Die had Amsterdam al veel eerder verlaten en woonde bij zijn ondertrouw in 1677 als domheer in Utrecht.

Het is dus duidelijk, dat in 1678 het huis al geen belangstelling meer van de familie had. De schrijver deelt mee, dat daar in 1678 al gesproken wordt van een andere bewoner, Pierre Daguerre. Dat hoeft ons niet te verwonderen, want het was niet de eerste de beste. Op 12 mei 1679 ondertrouwde de 29 jarige Pierre Daguerre, agent van de koning van Frankrijk, wonende op de Herengracht, met Elisabeth van Papenbroeck, die op de Nieuwmarkt woonde. Ze zijn waarschijnlijk spoedig weer uit Amsterdam vertrokken. Het lijkt aannemelijk, dat daarna het huis in twee gedeelten is gesplitst om het gemakkelijker te kunnen verhuren. Rijke Amsterdammers kozen toen liever woningen in de nieuwe vergroting, net als Jan Baptista zelf. We vinden later Dirk Pater als huurder van de zuidelijke helft en reeds in 1681 wordt een kind van hem van de Herengracht begraven. Misschien woonde hij toen al hier.

Dank zij het fideicommiss behield de

familie het huis nog tot 1717, maar toen slaagde de zoon van Jan Baptista, die zelf in 1703 was gestorven, erin om ontheffing te krijgen, voor zover het huis op de Herengracht betrof; de twee andere huizen bleven wel onderhevig aan dat oude fideicommiss. Op 26 november kwam het fiat van de Staten van Holland. Toen was de verkoop zeker al geheel in kannen en kruiken, want heel precies wordt bepaald, dat de opbrengst van de noordelijke helft met tuin en stalling door de verkoper voor alle onkosten mag worden gebruikt, maar die van de zuidelijke helft in obligaties op Holland moer worden belegd.

De schrijver voert ons zeer beeldend de inrichting van beide helften voor ogen, eerst in de 17de eeuw, later in de 18de eeuw. Het is te begrijpen, dat de huurder van het noordelijke deel, Gerbrand Pancras Michielsz in 1717 het geheel kocht. Na 1717 moeten beide delen afzonderlijk worden beschreven. Eerst gebeurt dat met het minder interessante 172 en dan volgen de bijzonderheden over 170, waarvan de eigenaren-bewoners een veel moderner, maar ook bijzonder fraai huis maken. Wij hebben zelf de vertrekken in het voorhuis, die eerst aan de beurt kwamen, kunnen bewonderen op de jaarvergadering. Maar het huis onderging zijn grootste verandering, toen de koopman Jan van Tarelinsk, die in 1752 het pand kocht, kort daarna een geheel nieuwe achterbouw optrok. Wanneer dat precies geschiedde, is niet bekend. Ofschoon het huis stellig vergroot werd, er geen wijziging in de verpondingsaanslag gebracht! Die achterbouw met grote keuken en zalen wordt thans door de schrijver zelf bewoond. Ook over de vroegere benaming krijgen we bijzonder interessante gegevens van hem.

In 1781 werden de beide huizen afzonderlijk verkocht. Ze bleven gescheiden tot 1971. De Vereniging Hendrick de Keyser werd eigenaar van 170 in 1924. Toen een grootscheepse restauratie werd ondernomen, werd de hereniging van de twee huizen nog wenselijker. Dit kreeg in 1971 zijn beslag, zodat ze nu weer in één hand zijn. De restauratie werd in 1970-1971 voltooid. Het is bijzonder verheugend, dat thans dit rijk geïllustreerde geschrift over het unieke huis uit de welversneden pen van de tegenwoordige bewoner het licht heeft gezien.

1. H. V. E.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

VOORJAARSEXCURSIE

Leden en introducés worden uitgenodigd om op zaterdag 7 juni a.s. deel te nemen aan een excursie naar de Amsterdamse Duinwaterleiding te Leiduïn/Vogelenzang.

Het programma begint om 10.00 uur precies en zal om ongeveer 13.30 uur eindigen. (Op eigen gelegenheid kan men eventueel de middag verder in de duinen doorbrengen. De uitspanning de 'OASE' zal geopend zijn, eventueel kan men daar lunchen.)

Samenkomst bij de ontvangzaal pompstation Leiduïn.

Belangstellenden dienen zich voor 25 mei op te geven door storting van f 5,— op een van de girorekeningen van het genootschap. Voor deze excursie zullen geen deelnemerskaarten worden verzonden.

Het pompstation ligt aan de Vogelenzangse weg. Automobilisten kunnen het eenvoudig bereiken door vanuit Heemstede komend na het passeren van het station Heemstede via de Zandvoortse laan na het eerste verkeerslicht links de Boekenrodeweg in te slaan en deze vervolgens uit te rijden tot aan de Vogelenzangseweg, daar weer naar links te gaan tot aan de bushalte 'Waterleiding', en daar weer links te gaan het parkeerterrein op. Mocht op 7 juni de Boekenrodeweg nog steeds afgesloten zijn dan dient men de Zandvoortse laan te blijven volgen tot na het tweede verkeerslicht en dan links af te gaan. Verder de oranje omleidingsborden volgen.

Treinreizigers kunnen de trein vertrektijd 9.08 uur van CS aankomst Heemstede station 9.28 uur nemen. Vanaf de uitgang van het station zal aansluitend op die trein een Amstelodamum bus voor verder vervoer zorgen.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum; Secretariaat Mr. M. G. B. Evers, Singel 436h Amsterdam-C. (tel. 224625). Penningmeester Mevr. M. van Dijk-Lely, Sophialaan 18, Amsterdam-Z., contributie leden minimum f 35,— (gem. giro A65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum). Redactie maandblad Mej. Dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, Amsterdam-C. Ledenadministratie en verkoop uitgaven bij Mevrouw T. O. Jagerman-Stellingwerf Amsteldijk 67 1074 HZ Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

67c JAARGANG - NUMMER 4 - JULI/AUGUSTUS 1980

DE WATERPOORT OP HET BEGIJNHOF

De beken op het Begijnhof zijn de overblijfsels van de oude sloten tussen de lange weren land. Daarom lopen ze in precies dezelfde richting als de Jordaangrachten. Bij elke stadsuitbreiding kwam een nieuw stukje in de stad te liggen. De eerste gegevens hebben we over de uitleg van 1585. Eigenaars kregen erven toebedeeld in plaats van hun onteigend land. Dat werd opgetekend in keurboek G. Op fol. 354vo treffen we aan Margriete Bennings ende meester Jacob Coppit, 'soe hij procedeert c.s.' Het is mogelijk, dat we hier afstammelingen of verwanten hebben van Coppe van der Lane, die in 1346 een huis aan de Begijnen schonk, al is er niet een direct verband tussen de voorouders van Neck, Copwit en Coppens met de bovengenoemde Coppe te leggen. Die beken bleven op het Begijnhof in tegenstelling tot elders lang in stand, zoals men in het volgende artikel kan lezen. Er is een merkwaardige gebeurtenis, die toont dat er zelfs waterpoorten waren, waardoor men het Hof kon binnenkomen.

Het Begijnhof staat thans nog ongerept, omdat burgemeesteren de meesteressen toestonden om 's avonds de poort te sluiten, wat in andere steden werd verboden. De huizen waren particulier eigendom en konden daarom niet genaast worden in 1578. Aanvankelijk behielden de Begijnen ook het gemeenschappelijke bak-, was- en ziekenhuis en de kerk met sacristie. Wel werd telkens tijdelijk beslag op de kerk gelegd, b.v. als Engelse soldatengasthuis, totdat bij het Gasthuis in 1586 een eigen gebouw werd gezet. Wat later gebeurde dat voor de rederijkers. De Begijnen protesteerden, dat ze 'sedert het ruymen van de beelden' de kerk altijd precies hadden gebruikt, zoals hun was voorgeschreven. Het protest wordt nog bewaard in het archief van het Begijnhof, net als het protest, toen het bovengenoemde bakhuis werd gevorderd voor een glasblazer. Ditmaal zonder succes, vandaar de sindsdien aan het Hof ontbrekende zuid-westhoek.

Wanneer de kerk tenslotte definitief aan de Engelse Presbyterianen in gebruik wordt gegeven, horen we niet van protesten. Op 5 februari 1607 werd de eerste preek gehouden en een dag tevoren werd de preekstoel het Hof binnen gebracht onder geleide van de schout Willem van der Does en Ds. Plancius. Als Calvinisten vielen de Presbyterianen onder de Hervormde kerk en de schout trad op als vertegenwoordiger van het openbaar gezag.

Hij had een sleutel van de poort van het Hof en ging kennelijk mee voor het geval er moeilijkheden zouden worden gemaakt.

Tussen 1607 en 1613 speelt zich een nieuwe verstoring van de rust op het Hof af. Een rekwest van de Begijnen vertelt ons het voorgevallene. De Begijnen en andere bewoonsters hadden de kerk ongestoord kunnen gebruiken totdat die aan de Engelsen werd afgestaan. Ze waren gewoon geweest daar 'gebeden aen Godt almachtich openbaerlyc te storten', zoals het rekwest zegt. Het verzoek van de Engelsen om ook de sacristie te krijgen werd afgewezen, daar deze aan de begijnen werd gelaten voor hun godsdienstoefening. Maar die was klein en daarom kwamen ze ook samen in een huis. Zo waren ze 's morgens vroeg op Allerzielen – dit werd doorgehaald en vervangen door 2 november – daar samen om te bidden. En dan gaat het rekwest voort, 'dat Mijn Heer de Schout sonder de rechte poort in te coomen (dewelcke nimmer meer gegrendelt wert ende daarvan sijn E de sloetel heeft), hebbende de waterpoort neffens de kercke doen opbreecken, onversiens ingecoomen is, ende de supplicanten tot haerluyder groote verschrickinghe in haerl. gebeden belooopen heeft, sonder datter nochtans eenich mensch buyten het Hoff woonende, ende veel min eenich pryester off eenich manspersoon bij geweest is'. Twee aanzienlijke katholieken, Jasper van Diemen en Pieter van Zell moesten borg staan voor het betalen van de boete en werden daarvoor zelfs op de schoutsrol gedaagd. De Begijnen vroegen nu de burgemeesteren als hun voogden en voorstanders om deze te verlossen van de betaling. Hoe de zaak afliep, blijkt niet, Zeker is, dat Pieter Martensz van (der) Zell op 24 mei 1613 in de Nieuwe Kerk werd begraven en dat de schout alweer Willem van der Does was.

Er is dan nog tweemaal sprake van een werkelijke bedreiging van het Hof. In 1638 wil men een huis daar bij executie laten verkopen en kan het zo in vreemde niet-katholieke handen over gaan. In 1646 komen de schout Hasselaer en de fiscaal Graswinckel de administratie van het Hof opeisen. Pastoor Marius treedt dan op en uit zijn aantekeningen blijkt o.a., dat burgemeesteren ook sleutels van het Hof hebben.

Na afloop van de oorlog in 1648 wordt alles gemakkelijker. Het gilde van de timmerlieden had uiteindelijk de sacristie als gildekamer toegewezen gekregen, maar maakte in 1665 plaats voor de ijkers van de maten, die de overlieden van de zijreders bij zich in kregen. Toen deze op de kelder onder de sacristie, die de Begijnen nog als washuis in bezit hadden, een nieuw slot lieten aanbrengen, protesteerde de advocaat Laurens van der Hem met succes. Daniel Stalpaert inspecteerde ter plaatse en op 19 maart 1674 werd *ten* gunste van de Begijnen beslist.

Ik neem aan, dat de schout Willem van der Does, die niet alleen de Engelsen binnen voerde, maar ook enige jaren later de waterpoort openbrak en de gemeenschappelijke gebeden verstoorde, op het Hof wel de meest gehate schout geweest zal zijn. Welke waterpoort dat was, is niet zeker. De lezers moeten uit het volgende artikel zelf maar een keuze doen.

1. H. v. E.

DE BEKEN OP HET BEGIJNHOF

In het voorjaar van 1979 zijn de werkzaamheden begonnen voor een nieuw rioleringsstelsel op het Begijnhof. Om het laaggelegen hof te verlossen van de enorme wateroverlast bij hevige regenbuien heeft men nu een pompput aangebracht, waardoor het water in het hoofdriool gepompt kan worden.

Bij het maken van deze betonnen put op het bleekveld zijn enige vondsten gedaan die de moeite waard zijn om, tezamen met oudere vondsten, vastgelegd te worden.

Konklusies kunnen er nu nog niet direkt uit worden getrokken, Hopelijk kunnen de vragen die nu opgeworpen worden later door nieuwe vondsten beantwoord worden. Bij het graven van de pompput kwam een gedeelte van een schoeiing of damwand te voorschijn (zie A fig. 1).

Het betrof hier een aantal eikehouten planken waarvan bij enkele de ronde kanten van de boom nog zichtbaar waren, de z.g. schaaldelen. Ze waren bevestigd op vierkant gehakte eikehouten palen ($\pm 12 \times 12$ cm). Op het eerste gezicht was er sprake van een schoeiing langs een sloot, waarbij de sloot aan de oostzijde liep. Op ongeveer 3 m beneden maaiveld vond men aan de westzijde van de schoeiing twee sterk samengeperste rietlagen boven elkaar van ongeveer 6 cm dikte. Daartussen bevonden zich bundeltjes ingeheide berkenstammetjes van 7 à 8 cm. diameter. Later vond men ongeveer 25 cm dieper ook aan de oostzijde een rietlaag met paaltjes.

De eerste gedachte ging uit naar één van de beken (of sloten) die op het Begijnhof geweest zijn.

In 1974 werd de restauratie uitgevoerd van Begijnhof 22. Dit huis stond op het hof bekend als 'het huis op de beek'.

Tijdens het funderingsherstel kwamen resten te voorschijn van een overbrugging of overkluizing. Het was al spoedig duidelijk dat het oorspronkelijke huis gebouwd was op een overkluizing van een beek of grachtje. De wanden van deze overkluizing bestonden uit Gobertange steen. Van de overkluizing zelf waren nog enkele gedeelten over, die bestonden uit twee anderhalfsteens bogen boven elkaar. De maat van de baksteen was $21,5 \times 4,7 \times 11$ cm. Bakstenen van een formaat van $29 \times 6,3 \times 14$ cm werden als losse exemplaren in de bouwput aangetroffen. De breedte van de beek was omstreeks 3,20 m, dus smaller dan het huidige pand. Bij de bouw van het huidige pand in 1736 (datasteen in de halsgevel) heeft men de oorspronkelijke fundering van de rechter bouwmuur (dus ook de rechter kademuur) niet meer gebruikt en heeft men ingebalkt in het buurhuis. Hierdoor kon het huis breder worden. De oude roosterfundering van deze kade- en bouwmuur bevond zich nog in de grond.

Een van de beken van het hof mondde ter plaatse van nummer 22 uit in de N.Z. Voorburgwal. De grote vraag is hoe deze beek verder over het hof liep en waar hij uitkwam in de Begijnslot.

Tussen de huizen Begijnhof 5 en 6 was van oorsprong een gang. Bij de restauratie van nr. 6 is deze gang volgebouwd.

Het vermoeden bestond dat één van de beken van het hof door deze

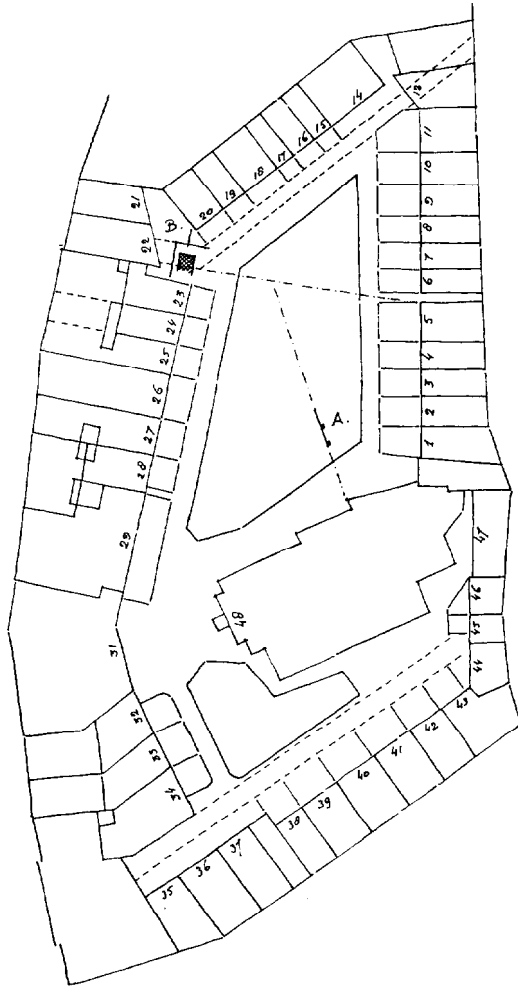

Fig. 1

opening in de bebouwing in verbinding stond met de Begijnslot.

Trekken we de linkermuur van de overkluizing bij nr. 22 door dan komt deze lijn juist uit bij de hoek van Begijnhof 5.

Het onwaarschijnlijke van deze richting is dat in de bebouwing van het hof deze richting niet is terug te vinden.

R. Meischke maakte mij attent op een andere richting n.l. die evenwijdig loopt aan de huizen 14 t/m 20. Deze bebouwingsrichting komt overeen met die van het oude St. Luciën klooster, met de kerk en het Spui.

Het is geheel in de lijn van de middeleeuwse opvatting bij het bouwrijpmaken van een drassig stuk grond om de loop van de afwatering (meestal ook de erfscheiding) te volgen. De sloten of beter gezegd de

beken op het hof zullen naar alle waarschijnlijkheid de richting van de bebouwing van het Luciënklooster en het Spui gevolgd hebben.

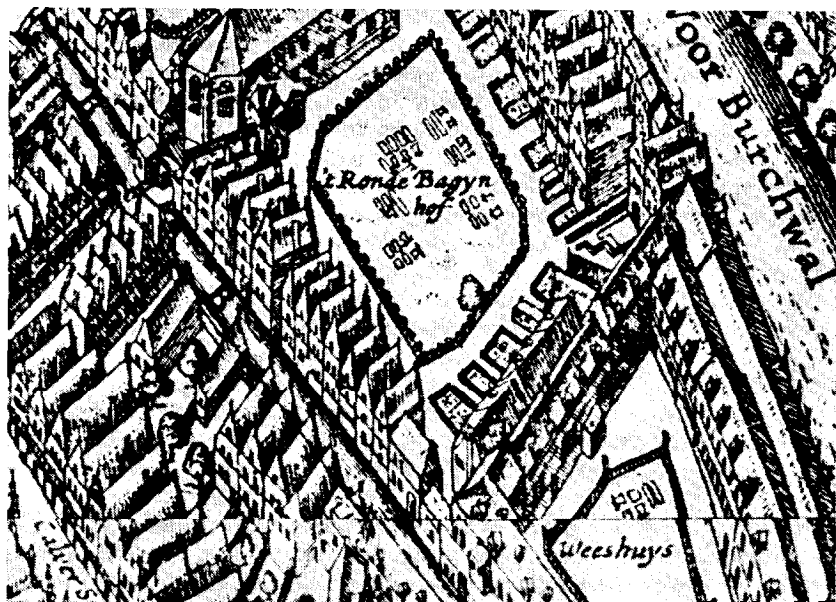
In de bebouwing van het hof zien wij dat naar alle waarschijnlijkheid naast Begijnhof 34 evenwijdig aan het Spui ook een beek gelopen heeft. Bekijken wij nogmaals de mogelijkheid van een beek langs de huizen Begijnhof 14 t/m 20, dan valt bij Begijnhof 12 eveneens een onopgeloste hoek op in de bebouwing.

Bij de restauratie c.q. herbouw van Begijnhof 12 is geen enkel middel-eeuws bouwspoor gevonden. Het pand dateerde van na het midden van de 18e eeuw.

In het archief van het Begijnhof dat nu ondergebracht is bij de Gemeentelijke Archiefdienst, is een 'copey' bewaard van een overeenkomst daterend van 5 augustus 1735 tussen de meesteressen van het hof, Mr. Cornelis Cnijff en Thadeus de Jongh.

Mr. Cornelis Cnijff was eigenaar van Begijnhof 22, de meesteressen woonden op 23 terwijl Thadeus de Jongh nr. 19 in eigendom had. De akte bevat zoveel informatie dat zij volledig wordt weergegeven:

Mr. Cornelis Cnijff als eygenaar zijnde van een hujs en zijn erve staande en gelegen op het Ronde begijnhof der steeden Amsterdam aldernaast de Huijsinge van de moeders ofte meesteresse van 't zelve Hof naast welke Huijsinge alsmede voor het hujs van de bovengenoemde Mr. Cnijff is gelegen zeekere beek die is loopende onder het hujs van Mr. Cnijff met een boogh omme het water uijt de Stads Graft te loopen en door eb en vloed gedurige verversinge aan die beek is toebrengeende welke beek van een Ongeheuglijk herkoomen daar is geweest en gebruikt is geworden door de bewoonders van de Huijsen die van agteren tegens het weeshuis zijn aankoomende en andere daar ontrent woonende omme het water uijt die beek te haalen tot het schoon maaken van de straaten ende Huijsen en andere zaken het geene van de Uijterste nootsaakelijkhijt tot gemeen gebruik en nutt is strekkende, als mede seker secreet dat ah voore mede tot gebruik van de bewoonders daar ontrent en andere en gans nootsakelijk en dienstig is, en also eene Thadeus de Jongh als eygenaar zijnde van een hujs en zijn erve staande en gelegen het Twede hujs van de bovengenoemde beek daar in de gevel staat Uijt egipten heb ik mijn Zoon geroepen, wiens water loosing nevens verschijde andere Huijsen daar ontrent zijn waterende tussen het Huijs van de voorschreve meesteresse en het Weeshuis en zo in de stadsgraff en also Mr. Cnijff nevens de meesteressen zijn te Raden geworden omme die beek te Dempnen en tot een straat te maaken, het gemeene secreet te verplaatsen, Oversulks is dat Mr. Cnijff nevens de meesteressen met de bovengenoemde de Jongh zijn verdragen en overeengekoomen op de volgende wijsen dat inplaats van de beek door de meesteressen te maaken een geboorde put en een van de swaarste pompen en lode pijpen en een Zeere groote gootsteen nevens een gemeen secreet te plaatsen inde gang nevens het hujs van de voorschreve meesteressen en op de gront van Mr. Cnijff, als mede te maaken ofte leggen een Rejoel omme de bovenstaande waterloosinge te brengen in de stads Graft ais mede nog een Twede Rijoel met eengroote Rooster daar op omme het water voor de Huijsen van de straat te brengen mede in de stads graff etc. en verders is wel expresselijk geaccordeert dat de voorgenoemde meesteressen voor Haarlieder eyge Reekening te maaken ende te onderhouden ten eeuwigen dagen alle het geene voor-

Detail van de kaart van Balthasar Florisz uit 1625

Fig. 2

scheve staat sonder dat de voorgenoemde de Jongh ofte zijn nakomelinge daar oijt ofte oijt its in sullen dragen aldus ter goeder Trou gepasseert in presentie van de onderstaande getuijgen in Amsterdam den 5 Augustij 1735.

Verschillende feiten zijn **erg** belangrijk.

Het blijkt dat er in 1735 nog sprake is van een beek 'van een ongeheugelijk herkommen'. Op geen enkele stadskaart is ook maar iets van een beek of sloot te bespeuren. Alleen de kaart van Balthazar Florisz. uit 1625 geeft bij het huis Begijnhof 22 i.p.v. een normale woonhuisdeur een grote halfronde opening weer, midden in het huis (fig. 2).

Dit zou kunnen duiden op de overkluizing, hoewel die dan te hoog is getekend. Vóór deze boog is een afgebakende plek zichtbaar dat het open gedeelte van de beek kan zijn. De rest van de beek zal voor het grootste deel met hout overdekt geweest zijn. Bij de Slijkstraat is indertijd eveneens zo'n met hout gekanaliseerde en overdekte sloot gevonden. (Het bestek van deze 'riolering' berust in het Gemeente Archief.) Bij elk huis (14 t/m 20) zal men een opening gehad hebben om water te kunnen putten. Dit zal de reden geweest zijn dat op de kaart van Balthasar Florisz. het verdere verloop van de beek niet te zien is.

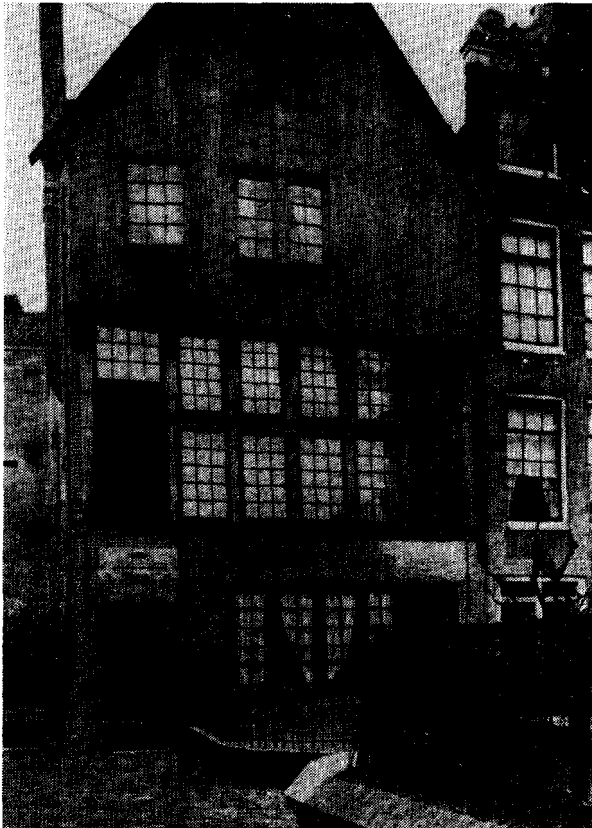
Het huis Begijnhof 12 is hier nog als een dwarshuis getekend met eveneens een nogal forse opening.

In 1735 werd deze beek dus gedempt. Daarvoor in de plaats kwamen riolen, een geboorde put met zware pomp en gootsteen. Ook het secreet

dat door iedereen op dit deel van het hof gebruikt werd, zou worden verplaatst naar de gang tussen de nrs. 22 en 23.

Het feit dat er over een geboorde put gesproken werd, wil zeggen dat er sprake zou zijn van een welput voor helder grondwater. Deze welput is in tegenspraak met een akte van 11 september 1736 waarin een gewijzigde toestand wordt weergegeven.

Op huijden den Elfden September 1736 hebbe wij Geertruijdus van den Broek en Maria Block in qualiteit als meesteressen van het Begijnhof ter eenre en Cornelis Knijff, eigenaar van seekere huijs en erve staande op het begijnhof ter andere sijde, geaccordeert te weeten dat wij meesteressen bij desen aan Cornelis Knijff volkoomen afstaan ende overgeeven de beeck dat onder deur en voor het huijs is geweest, en dat soo verren als het heck daar nu staat, met de regenbak, die een wijnigh onder het selven heck deurloopt ende Cornelis Knijff daartegens bij desen aan de Juffrouwwe meesteressen overgeeven het secreet dat in de gang onder de trap van het voornoemde huis is gemaakt, welke secreet zoo als het daar nu is staande in het gemeen ten allen

Fig. 3
Begijnhof 34 met put aan zijgevel

Fig. 4
Zuidzijde Begijnhof door
G. J. H. Kerkhoff
± 1900 (rechts put)

tijden tot dienst van de hujsen op het begijnhoff gebruikt sal mogen werden, mits dat deselve in het gemeen zal worden onderhouden tot naarkomen deses verbinden wij onse personen en goederen als na reghte hier van gemaakt twee eensluitjende contracte actum ut supra.

In deze akte is duidelijk sprake van een regenput i.p.v. een welput. Een regenput is een meestal rechthoekige, gemetselde bak waarin het regenwater van de omringende daken wordt opgevangen. Deze regenput is gevonden voor het huis Begijnhof 22 (zie B, fig. 1), ter plaatse van de oude beek.

Voor het metselen van deze regenput is een houten damwand geslagen die nog aanwezig was en in 1974 gedeeltelijk gevonden is.

Op oude afbeeldingen is naast Begijnhof 34 een soortgelijke regenput te zien. Dit zou om dezelfde reden kunnen wijzen op de beek naast dit huis (fig. 3).

Ook aan de zuidzijde van het Begijnhof vond men ter plaatse van de daar vroeger lopende beek ± 1900 nog een put (fig. 4).

Het opstellen van de akten van 1735 en 1736 vond zijn oorzaak in het feit dat Mr. Knijff (of Cnijff) in 1736 het oorspronkelijke huis nr. 22 heeft gesloopt om het huidige pand er voor te kunnen bouwen.

De overkluizing en de beek waren kennelijk een belemmering voor hem. Ook de stank zal wellicht een reden geweest zijn om de beek te dempen. De Begijnesloot (de Stinksloot genaamd) was meer een riool dan een grachtje. Het Burgerweeshuis had in 1632 reeds de sloot overwelfd voorzover die door het weeshuis liep. In 1759 stelden zij het stadsbestuur een plan voor om de gehele Begijnesloot te dempen. Dit is echter geweigerd. Tenslotte werd de Begijnesloot in 1865 gedempt. Het Spui volgde in 1882 en de N.Z. Voorburgwal in 1884.

Voorlopige konklusie

Uit de stedenbouwkundige structuur van het hof en uit de akte van 1735 kan worden opgemaakt, dat de beek onder Begijnhof 22 vermoedelijk gelopen zal hebben evenwijdig aan de panden Begijnhof 14 t/m 20. Het oorspronkelijke gangetje tussen Begijnhof 5 en 6 zal gediend hebben om vanaf het hof bij het water van de Begijnesloot te komen. Vooral voor de bewoonsters midden op het hof was dit noodzakelijk daar zij ver van de twee beken af woonden.

De vondst op het bleekveld zou duiden op een beek die ongeveer noord-zuid liep. Dit strookt niet met de vroeg-stedelijke structuur van dit moerasige stuk grond. Een tweede mogelijkheid is dat er sprake is van een damwandje dat gebruikt is voor het ophogen van het terrein bij het bouwrijp maken van het Begijnhof. De rietlagen en de kleine berkenstammetjes wijzen daar wel op.

Zowel bij het graven van de put als bij de restauratie van de kerk en toren zijn veel losse beenderen gevonden, dus zowel aan de noord-, west- en zuidzijde van de kerk. Dit zou wijzen op begraving buiten de kerk. In de geschiedenis van het Begijnhof is hier echter niets van bekend. Het is ook mogelijk dat bij het ruimen der graven in de kerk de beenderen buiten de kerk zijn begraven i.p.v. in een apart knekelhuisje.

H.J. ZANTKUIJL

AMSTERDAMMERS IN OPSTAND

Het was op donderdag, de 13de juni 1811, dat Jansje Post, een Amsterdamse visvrouw, op de stoep stond van het huis van de advocaat mr Q. de Flines in de Bergstraat. De Notaris Baak¹ had haar gezegd hier om hulp te gaan vragen. Het relaas, dat de advocaat te horen kreeg, was in vele opzichten nieuw voor hem.

Jansje Post en haar moeder zaten al weken in de zorg over Kaatje en Maria, twee zusters van Jansje, die nu al sinds midden april gevangen zaten. Bovendien meenden zij begrepen te hebben, dat de beschuldigten nu, op hoge order, waren overgeleverd aan een der - op 19 mei in Rambouillet bij decreet ingestelde - Militaire Commissies en dat deze al op zaterdag 15 juni uitspraak zou doen.

Wat had zich voordien afgespeeld? Na de inlijving van deze gewesten bij Frankrijk (decreet van 9 juli 1810), was hier in februari 1811 ook de Franse dienstplicht ingevoerd. Op 6 april zouden zich de eerste dienstplichtigen in Amsterdam moeten melden! Een zaak, die de gemoederen van de Amsterdamse burgerij sterk in beweging bracht en aanleiding gaf tot 'onrustige bewegingen' op een aantal plaatsen in de stad, 'by welke gelegenheid op het Volk geschoten wierd'. Op de Jodenbreestraat probeerde men de recruten tegen te houden, Op de Kloveniersburgwal werd een 'Dienaar der Politie' door de menigte aangevallen en ontwapend, zijn stok en degen in het water gesmeten. Op de Haarlemmerdijk werd een commissaris van politie aangevallen. Op het Haarlemmerplein riep een menigte anti-Franse leuzen: 'Slaat de Fransen dood!' Tenslotte trok men naar de schuit, waarmee de jongens zouden vertrekken en sneed de jaaglijn aan stukken! Dat maakte vertrekken onmogelijk: de 'conscrits' gingen huiswaarts! Door sterke patrouilles werd tenslotte de rust hersteld. Maar 23 personen werden gearresteerd en in staat van beschuldiging gesteld! Kaatje en Maria Post waren daarbij geweest. Onze 'advocaat', een Leids jurist van veertig, zal in die tijd geen drukke praktijk gehad hebben. Van zijn afschuw van de doelstellingen van de revolutie van 1789 had hij nooit een geheim gemaakt. Het vroeg wat moed zo'n gezindheid openlijk te beleiden en dan ook nog als verdediger op te treden van opstandigen tegen het Franse regime.²

Zijn tijd zal in deze periode zeker voor een groot deel in beslag genomen zijn door het 'Journal Politique', waarvan hij sinds 22 mei 1810 redakteur en uitgever was.³ Dit blad, in de wandeling genaamd de 'Gazette de Leyde' - het werd later in Leiden uitgegeven - werd in juni 1810 door Quirijn

---

¹ Waarschijnlijk Jonathan Baak, notaris te Amsterdam van 1785 tot 1828.

² Daarvoor zou hij later geprezen worden, zie: Letterkundig Magazijn voor wetenschap, kunst en smaak, 1814, pag. 185.

³ Gegevens ontleend aan Familie-archief De Flines en aan de gebonden jaargangen van de Gazette in het bezit van de Kon. Bibliotheek te den Haag, waaronder de exemplaren blijkens diens eigenhandige aantekeningen daarin -toebehoord hebbende aan mr Q. de Flines.

nog genoemd 'la Gazette Royale'!⁴ Een komend conflict met de Franse gezaghebbers moet deze redakteur al voorvoeld hebben. Zijn naam is – in tegenstelling tot die van zijn voorganger mr J. C. Texier Westmuller – in het gehele blad niet te vinden!

29 november 1811 verscheen het laatste nummer: De Préfet du Département du Zuiderzee had op 18 november bevolen de publicatie te beëindigen.⁵

De zaak tegen de 23 beschuldigde Amsterdammers was eerst in handen gesteld van het 'Gericht der Eerste Instantie.' Nu echter een 'Militaire Commissie' die zou behandelen en er gesproken werd van rechtspleging binnen enkele dagen en behandeling in de Franse taal, was er alle reden voor zorg.

Bij de directeur van het 'Verbeterhuis', waar Klaartje Post gevangen zat kreeg onze advocaat inzage van de 'Acten van Beschuldiging' en tevens kreeg hij het verzoek zich met de verdediging van nog drie anderen te belasten. Het waren:

– Suffridus Hermanides, een jongeling van goeden huize, zoon van een 'Dienaar des Evangeiiums',

Bart Meyer, een man die in 1787 naar Frankrijk ging om daar in het 'Bataafsche legioen' te dienen, maar die nu drie weken na 'de onrustige bewegingen' door een getuige ontmoet en 'herkend' was;

Antonie Janssen, beschuldigd op getuigenis van slechts één persoon, Styntje Westerman, 'een ongehuwd vrouwspersoon, levende in een openbaar en schandelijk overspel (met zekeren Jan Both, Dienaar der Politie . . .) met een getrouwd man, kinderen hebbende van zyne wettige huisvrouw; welk vrouwspersoon zelfs, en niet zonder grond, gehouden wordt zich verdere ongebondenheden te veroorloven.'

En Jan Both was de aanbrengrer van deze beschuldigde!

Met nu de belangen van vijf beschuldigten ter behartiging spoedde mr de Flines zich naar de kapitein Chastel, de Rechter Rapporteur van de Militaire Commissie. Onze advocaat had een overladen program tussen die donderdag en de zaterdag: gevangenen bezoeken en ondervragen, deels in het Verbeterhuis, deels in het werkhuis, beschuldigingen en verhoren bestuderen, getuigen pro en contra verhoren, overleggen met de vijf advocaten der overige beschuldigten, gehoord worden door de President over de middelen van verdediging en het schrijven van de pleidooien.

Bij dit alles meldde zich nog de vrouw van een zesde beschuldigde Johannes Badenhuisen, met het verzoek ook van hem de verdediging te behartigen. Maar tevens kwam het bericht, dat de terechtzitting was uitgesteld tot maandag 17 juni!

Het werd dag- en nachtwerk, die voorbereiding voor de zitting in het stadhuis op maandagmorgen om 6 uur!

---

⁴ Blijkens een gelegenheidsvers getiteld: A ma chère épouse, visitant l'imprimerie de la Gazette Royale, Amsterdam, le 18 Juin 1810.

⁵ 4 Januari 1814 verschijnt het blad opnieuw in de oude vorm en onder de oude redakte-&-uitgever: Mr. J. C. Texier Westmuller.

‘Wy pleiteden, tot ’s nachts te elf uren, als wanneer iedereen, de leden der Militaire Commissie alleen uitgezonderd, het vertrek verlieten, . . .’⁶

De advocaten vuurden een stroom van argumenten af op de leden der Militaire Commissie. De zes pleidooien van mr de Flines vermeldden o.m. :

dat er in geen geval voorbedachten rade was; dat alle beschuldigten door toeval ter plaatse waren, dat er in alle gevallen slechts één getuigenis was, hetgeen ‘ongenoegzaam’ is, om een bewys op te leveren (waartoe hij zich o.m. beroept op Deuteronomium XIX vers 15!);

dat de verklaringen der beschuldigten = verhoord in het Frans = slechts vertalingen waren van hetgeen zij gezegd hadden; en voorts voor ieder der beschuldigten een of meer bijzondere argumenten variërende van ‘de begeerte om zyn broeder nog eenmaal weder te zien’ tot het aanbod van een sluitend alibi.

De vrijspraak van alle beschuldigten mocht in de situatie van het moment niet verwacht worden; de politieke toestand vroeg om straffen, om slachtoffers. Op dinsdag 18 juni werden de vonnissen om 11 uur ’s morgens uitgesproken :

twee (Maria Post, de visvrouw en Suffridus Hermanides, de dominé’s zoon) werden vrijgesproken. Kaatje Post, de visvrouw, een ‘ordentelyk en deugdzaam meisje’ van eenvoudige stand, beschuldigd op geruchten = werd ‘gesteld voor twee jaren onder het toezigt van de Hooge Politie.

Johannes Badenhuizen, die ging afscheid nemen van zijn broer, en Bart Meyer, een maand na de relletjes ontmoet, herkend en beschuldigd van deelname, kregen respectievelijk 2 en 5 jaren ‘confinement’.

Maar wanhopig waren de advocaten toen zij het doodvonnis hoorden uitspreken over drie personen. Een daarvan was verdedigd door onze advocaat, Antonie Janssen, die ‘met steenen zoude hebben geworpen’ en die werd aangebracht door het gewraakte ‘ongetrouwde vrouwspersoon’.

De vonnissen dienden binnen 24 uur ten uitvoer gebracht te worden! De drie betrokken advocaten ‘schreven een brief aan den Prins Gouverneur-Generaal welke zich in ’s Hage bevond, verzzoekende’ een uitstel van executie opdat bij de keizer om gratie kon worden verzocht. Een der advocaten, mr Prins was reeds met de brief naar den Haag onderweg toen, tegen half twee, slechts enkele uren na het uitspreken der vonnissen, de veroordeelden werden doodgeschoten. De goederen der veroordeelden werden verbeurd verklaard.

Mr Prins hoorde van de executie toen hij ’s avonds om elf uur terugkwam van zijn reis naar den Haag. De Gouverneur-Generaal had, ‘ongetwyfeld reeds door den telegraaph van het voortgaan der executie verwittigd, geweigerd’ enig uitstel te verlenen.

G. DE FLINES

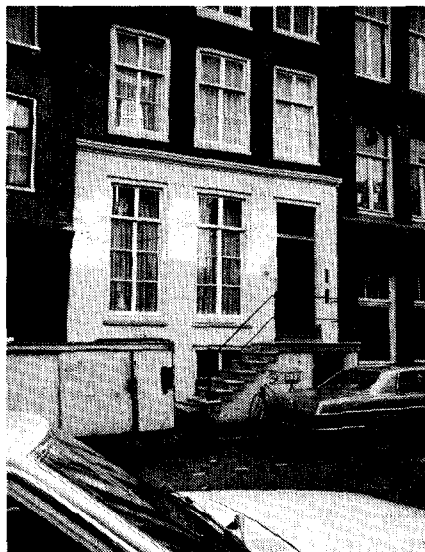
⁶ De pleidooien van mr Q. de Flines en ‘een verhaal van hetgeen tot deze terechtzitting, aanleiding gegeven heeft’, heeft hij in 1813 gepubliceerd in een boekje, uitgegeven te Amsterdam bij P. Donk, Boekverkooper in de Hartestraat, N 23, een boekje, waaraan de inhoud van dit artikel in hoofdzaak is ontleend.

DE RESTAURATIE VAN KERKSTRAAT 158

Al meermalen kwam het huis Kerkstraat 158 met zijn grote tuin of kwamen althans de eigenaren daarvan hier ter sprake, maar steeds zijdelings. Het was daarom een verrassing om dit pand langzaam aan te zien worden gerestaureerd, zodat het tenslotte nu zelf het onderwerp van bespreking kan uitmaken.

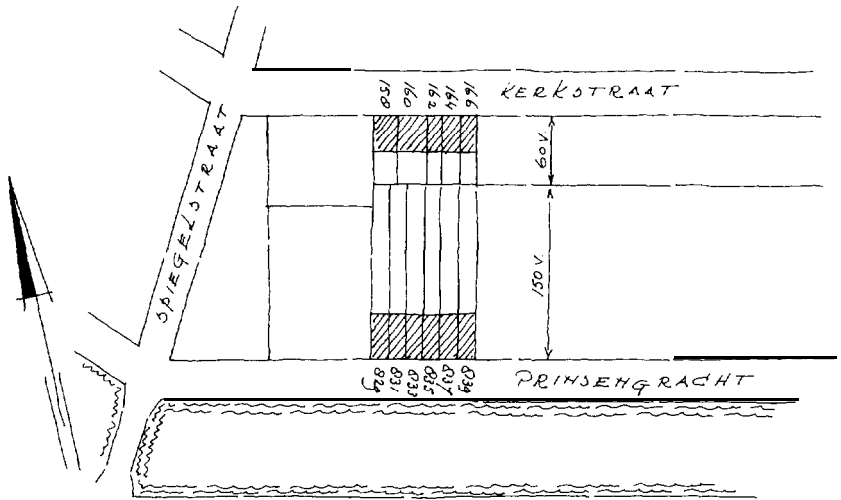
Allereerst even een opsomming, waar ik erover publiceerde: in het maandblad in 1961 bij het drama van de metselaar Schelte Popta, in 1970 bij de garenhandelaar Twijnder, in 1972 bij de restauratie van Singel 460 en tenslotte het uitvoerigst in het jaarboek van 1975 in een artikel, waarin de verzamelaar Antoni Rutgers werd behandeld.

Michiel Marcelis, de bewoner en eigenaar van het fraaie Vingboonshuis op het Singel, dat voor zijn vader was gebouwd, was in 1663 getrouwd met Geertruy Munter. Joan Munter, de vader van de bruid, was toen president schepen en zou later vele malen burgemeester zijn. Het kinderloze echtpaar Marcelis-Munter woonde naast de brouwerij het Lam, een van de vele ondernemingen van de man. Er was daar geen plaats voor een tuin en het is verklaarbaar, dat Marcelis op 17 januari 1669 bij de uitgifte van de erven aan de Prinsengracht beoosten de Spiegelstraat in de nieuwe stadsvergroting tot de kopers behoorde. Voor in totaal f 2510,- werd hij eigenaar van de vier erven aan de gracht 16-19, breed 22 en lang 150 voet. Ook

Kerkstraat 158 voor en na de restauratie, 13-1-1962 en 21-2-1980

foto's Gem. Bureau Monumentenzorg

situatie vlak na de uitgifte van de erven (met de latere huizen erin getekend; Kerkstraat 158 en 160 zijn de enige van de oorspronkelijke breedte na de uitgifte van 22 voet)

kocht hij nog één erf van 60 voet lang aan de Kerkstraat, gelegen achter 16, voor f 320.— Daar zette hij een huis, dat in 1671 gereed kwam, het tegenwoordige no. 158. Net was een goede belegging en bovendien kon hij zelf de grote lap grond, die niet ver van zijn huis lag, als tuin gebruiken.

Vlak na zijn dood, in november 1679, kwam aan het licht, dat zijn zaken er niet goed voor stonden. Zijn schoonvader was toen oud-burgemeester, maar in februari 1680 werd hij weer als burgemeester herkozen. De desolate boedel van zijn overleden schoonzoon, die op grote voet had geleefd, zal in de stad dus wel veel opzien hebben gebaard. De weduwe bleef er geheel buiten en had bij haar dood in 1687 nog enig bezit, een obligatie op de O.I. Compagnie en het huis Herengracht 50 naast haar vaders huis 52, waarvan het haast een onderdeel uitmaakte.

Bij het faillissement van de overleden Marcelis leren we voor het eerst de huurder van het huis aan de Kerkstraat kennen. Temidden van de rijke inventaris van de grote koopman, die van 8-11 november 1679 werd opgemaakt, zowel in het huis aan het Singel als op de hofstede Hagevelt onder Velsen, vinden we op fol. 140v_o de 'Inventaris van seeckere meubelen ende huysraet van Willem Tobiasz, diamantslijper, gewoont hebbende in de huysinge van wijlen Michiel Marcelis in de Kerckstraet bij de Spiegelstraat aen sijn Marcelis thuyne, waeruyt de voorn. Willem Tobiasz insolvent is vertrocken.' De diamantslijper was op dezelfde dag als de overleden koopman insolvent verklaard en het lijkt, dat Marcelis ook op deze wijze zaken had gedaan. We danken daaraan in ieder geval een inventaris van het huis: getaxeerd werden de meubels in het voorhuis, de zijkamer, de binnenkamer, de keuken en de zolder, waar de diamantslijpmolen opgesteld stond. Blijkbaar had Marcelis zelf het sousterrein bij zijn tuin in gebruik gehad.

Op 20 januari 1680 werd al het onroerend goed bij executie geveild, o.a. het huis aan de Kerkstraat. De koopman Valerius Reuver, die toen vermoedelijk op de Leliegrecht woonde, werd voor f 6600.- eigenaar van het huis aan de Kerkstraat, 'daar de Vergulde Posthoorn uything'. Dit uithangbord dateerde vermoedelijk al van voor de tijd van Willem Tobiasz, die we er pas in 1678 als huurder aantreffen.

Reuver, die vermoedelijk zelf behoefte aan een tuin in de stad had en in dit ruime blok, waar veel van de erven nog als zodanig in gebruik waren, lucht en licht vond, droeg alles op 3 januari 1686 over aan Frans Fransz Twijnder, een garenhandelaar op de Prinsengracht bij de Westerkerk. Twijnder nog de naam van zijn oorspronkelijk beroep – ging zelf het huis bewonen. Wat hij met de tuin deed blijkt niet, maar in ieder geval kwam er in zijn tijd een schutting. Die plaatste hij niet aan het einde van de 60 voet van het oorspronkelijke Kerkstraaterf, maar dertig voeten verder. Daardoor had hij bij zijn huis een mooie grote tuin, die aan de oostzijde achter de vier percelen aan de Kerkstraat over drie erven heenliep. De grote tuin aan de Prinsengracht had bij zijn breedte van 88 voet, nu voortaan een diepte van 120 voet.

Twijnder's vrouw stierf en op 6 maart 1692 ging hij uit de Amstelkerkstraat in ondertrouw met Hendrickje van Dien, die hij op 16 oktober 1702 ten grave droeg in de Oosterkerk. Weer hertrouwde hij van dit huis uit, ditmaal in 1704 met Catharina Roosdorp. Merkwaardig is, dat hij toen net weer eigenaar van zijn eigen huis was geworden. Er kwam langzamerhand met het volbouwen van de vergroting van 1660 weer vraag naar huizen, de terreinen brachten veel meer op dan bij de uitgifte en verkoop was dus aantrekkelijk. Op 10 mei 1701 had Twijnder aan de metselaar Schelte Popta zijn gehele bezit hier overgedragen, voor f 10000.- de vier nu ingekorte erven aan de gracht en voor f 5000.- het huis en erf aan de Kerkstraat met het achterste gedeelte van 30 voet van de Prinsengrachterven erbij. Popta betaalde niets, maar verklaarde wel, ook op 10 mei, dat hij Twijnder een rente van f 400.- en een rente van f 200.- schuldig was. De laatste moest binnen twee jaar afgelost zijn. Het ging Popta, samen met zijn zwager de timmerman Jan Kraker, niet goed in zijn bouwondernemingen. Er werd blijkbaar te veel gebouwd, want zijn drama was niet het enige dat er toen in de bouwwereld voorviel. Op 19 juli 1703 droeg hij het huis aan de Kerkstraat met de tuin weer over aan Twijnder. Van de zes huizen aan de Prinsengracht, 829-839, die daar nu nog altijd bijzonder gaaf prijken, had hij er twee verkocht, o.a. 833 door hemzelf bewoond. In 1705 volgde de executie van de vier overblijvende panden, samen met nog veel meer bezittingen. Toen kreeg ook Twijnder zijn f 10000.- met achterstallige renten.

Twijnder vermaakte bij zijn testament van 7 mei 1709 voor notaris Levinus Meijer aan de Hervormde Diaconie en het Aalmoezeniersweeshuis zijn woonhuis en het huis de Mosterdpot op de Prinsengracht bij de Westerkerk, echter met vruchtgebruik voor zijn weduwe. Zij stierf tien jaar na haar man, in 1719, intussen hertrouwd met Jan Hackeman. Die bleef in het huis wonen en hertrouwde op zijn beurt, nu echter als huurder van Regenten van het Aalmoezeniersweeshuis, die het bij de scheiding met de

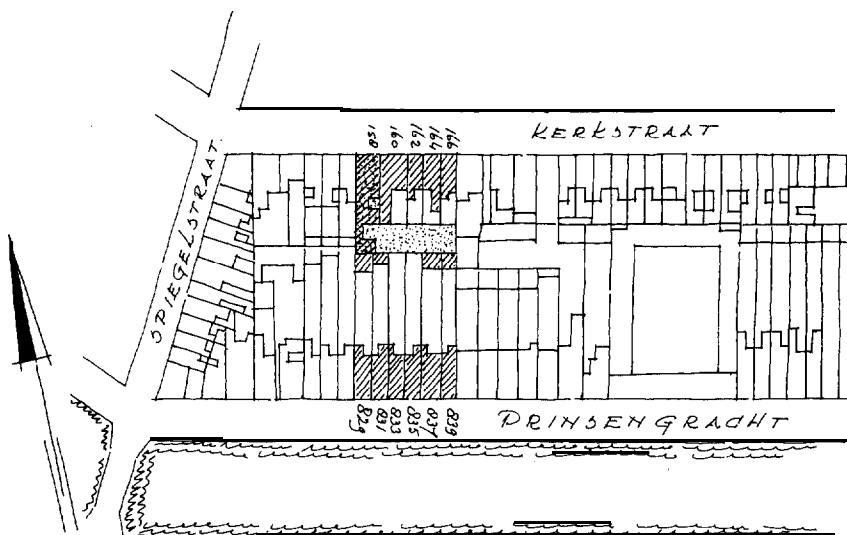
Diaconie op 27 januari 1720 hadden toebedeeld gekregen. Hij betaalde *f* 161.- per kwartaal, een latere huurster, de weduwe Lucas Paltsgraaf, *f* 150.- Maar op 31 augustus 1731 droegen regenten het huis voor *f* 7000.- over aan Johannes Capiteyn, die het zelf ging bewonen. De gelijknamige zoon deed het op 25 mei 1746 weer van de hand, voor *f* 5800.- aan de makelaar Jan Schut, die het ook zelf betrok.

Gezien de dalende verkoopprijzen was het huis niet meer al te best en Schut gaf het tenslotte een grondige opknapbeurt, waarbij het ook met een verdieping werd verhoogd. De verpondingsaanslag werd daarom in 1764 eveneens opgetrokken. Toch zal Schut er goed uit zijn gekomen, want op 23 augustus 1768 droeg hij het huis voor niet minder dan *f* 25000.- over aan Antoni Rutgers. Net als in alle vorige overdrachten wordt de grote tuin speciaal vermeld: lang 90 voet en breed 22 voet, springende aan de oostzijde achter vier huizen in de Kerkstraat om ter lengte van 65 en breedte van 30 voet. Maar nu werd daar in tegenstelling tot de vorige akten nog aan toegevoegd, 'daar de Vergulde Posthoorn uitgehangen heeft'. Het uithangbord was dus na bijna een eeuw verdwenen.

De koper was een welgesteld vrijgezel, kunstverzamelaar en gentleman-dealer, die tot nog toe op het Singel had gewoond. Hij heeft tot zijn dood het huis, dat een middelpunt van de Amsterdamse kunstliefhebbers van Italiaanse tekeningen werd, bewoond. Hij had geen directe familie meer en bevoordeelde het inwonend gezin, dat zijn huishouding verzorgde, steeds meer. Notaris Isaac Pool maakte de testamenten, wat onwennig met zo'n cliënt in de Kerkstraat. Op 19 april 1770 noteerde hij aanvankelijk dan ook Keizersgracht bij de Spiegelstraat om dat later te vervangen door Kerkstraat. Op 21 november 1774, toen de dochter van het echtpaar, Grietje van Alphen, de enige erfgenaam werd, vergiste de notaris zich niet meer.

Op 14 april 1778 stierf Antoni Rutgers en op 1 december e.v. werden de tekeningen in het huis geveild. Op 28 oktober 1779 droeg Grietje van Alphen het huis voor *f* 13500.- over aan Petrus Guillelmus Cavellier van Adrichem. Op 27 januari 1790 ging het voor *f* 10300.- over aan H. L. Hamaker, die op de veiling van 17 augustus 1789 had laten bieden; bij de afslag werd er niet gemijnd. Blijkbaar was het adres toch een bezwaar voor eventuele gegadigden.

De 19de eeuwse eigenaren vinden we in het precarioregister, want Capiteyn was op 14 augustus 1731 komen tekenen voor een regenwaterbak met een secreet onder de stoep en daarvoor moest eerst 1 gl. en 16 st. per jaar, laterfl.80 worden betaald. Daar zien we, dat de bekende chirurgijn Casper Hermanus Heye, sedert 1816 makelaar in onroerend goed, kort na 1820 eigenaar werd. Hij bewoonde zelf het huis en zo heeft daar ongeveer tien jaar lang ook zijn zoon, de bekende medicus-dichter Jan Pieter Heye gewoond. Later werd het huis verhuurd en als huurder treffen we er o.a. M. G. Tetar van Elven, directeur van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, aan. Of deze zelf de huur opzei, of dat de familie Heye dat deed, is niet zeker. Wel staat vast, dat toen, ± 1847, de bekende Ziekenverpleging – geopend op 1 maart 1844 op Binnen-Amstel 6, vooral ook op initiatief van Dr. J. P. Heye – verhuisde naar Kerkstraat no. 327, het

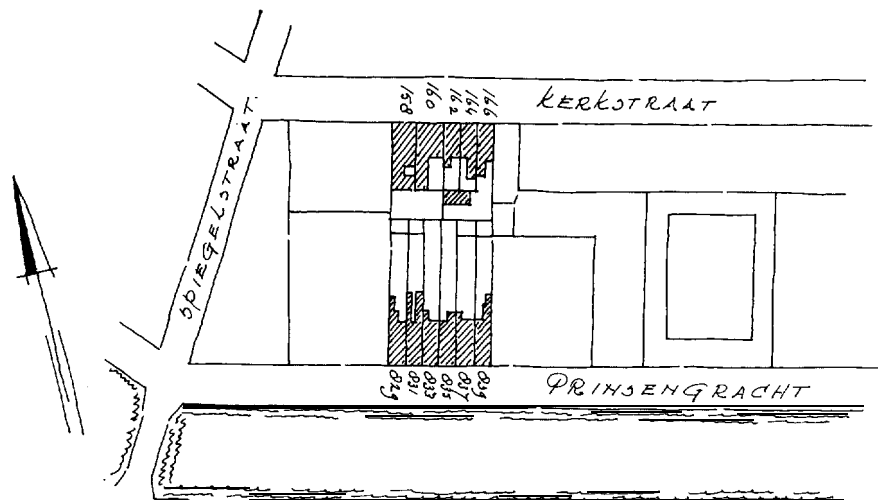
situatie 1830

tegenwoordige no. 158. Daar bleven de directrice Coelman Scheffer en haar schare pleegzusters tot mei 1853 gevestigd om via een huis aan de Binnenkant tenslotte in 1857 de nieuw gebouwde Ziekenverpleging op de Prinsengracht te betrekken,

In mei 1853 vond het huis in de Kerkstraat meteen weer een bestemming. Vreederyk Dekkers verhuisde uit de Spiegelstraat met zijn instituut van jongens naar BB 554, zoals no. 158 toen was genummerd. Het Instituut Dekkers zou daar een langer bestaan beschoren zijn dan de Ziekenverpleging. Pas met het einde van de eerste wereldoorlog verhuisde het naar Kerkstraat 305 om niet zo heel lang daarna te niet te gaan. Ik herinner het mij nog en ook de huivering, die een normaal schoolkind beving, wanneer een jongetje niet mee kon en tot Instituut Dekkers werd veroordeeld.

Daarna zien we in de adresboeken vele namen op no. 158 en trad na 1918 de periode in, dat de fraaie tuin geheel volgezet werd met allerlei bouwwerken. Intussen was er veel meer belangstelling gekomen voor de straat, vooral na de tweede wereldoorlog. Het huis Kerkstraat no. 166 was fraai gerestaureerd door de architect P. Geusebroek. Toen in 1977 no. 158 te koop kwam, waarvan de grond zich juist tot achter zijn erf uitstreckte, werd hij eigenaar. Het huis stond nog precies zo, met alle grond erbij, als het in 1701 was verkocht. Het was alleen twee keer verhoogd en had zijn stoep verloren.

Die stoep heeft het bij de restauratie weer terug gekregen en het is weer een fraai herenhuis geworden. In de tuin zijn alle gebouwtjes gesloopt, maar 158 - dat in gedeelten is verkocht - heeft nu niet meer de grote tuin van voorheen. De tuin van 30 bij 66 voet is in twee gelijke helften verdeeld.

situatie huidige toestand

De westelijke helft hoort bij no. 158 en springt nu alleen nog maar om no. 160 heen. De oostelijke helft behoort bij no. 166 en strekt zich uit achter de nummers 164 en 162.

Direct achter die nummers 164 en 162, die samen met no. 166 in 1671 door Claes Claesz van Breda zijn gebouwd en nog de oorspronkelijke erven van 60 voet lang beslaan, heeft de architect een mooi tuinhuis gezet. Het is een gelukkige ontwikkeling in deze tijden, waar zoveel binnerven van groen ontbloot worden om voor allerlei andere doeleinden dan de oorspronkelijke te worden gebruikt.

I. H. v. E.

VAN DE BOEKENTAFEL

Occo CODEX, DEEL I FACSIMILIA MUSICA
NEERLANDICA, BUREN 1979 F 145,—

In december 1972 werd in Brugge de nalatenschap van Charles baron Gillès de Pélichy (1872.1958) geveild. Onder de te veilen nummers bevond zich een muziekhandschrift uit het begin der zestiende eeuw, dat aan een van zijn voorouders, Pompejus Occo (1483-1537), had toebehoord. Aangezien Occo een der belangrijkste kooplieden van zijn tijd in Amsterdam was geweest, had de Amsterdamse

Universiteitsbibliotheek uiteraard belangstelling voor dit manuscript, maar werd overboden door de Koninklijke Bibliotheek uit Brussel, die recent ruimer in zijn geldmiddelen was komen te zitten.

Het zeer gave muziekhandschrift trok meteen de aandacht in kringen der muziekwetenschappen en thans is er een facsimilé uitgave verschenen bij de uitgeverij Frits Knuf te Buren met een historische inleiding door de conservator van de muzikafdeling van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel Bernard Huys en ondergetekende.

Het grote belang van deze uitgave is gelegen in het feit, dat hiermee een nieuw facet van de renaissance in Amsterdam aan het licht is gekomen. Sinds J. F. M. Sterck in 1934 zijn boekje *Onder Amsterdamsche Humanisten* publiceerde weten wij dat Pompejus Occo een groep humanistische priester-geleerden om zich heen had verzameld en een maecenas der kunsten in de Amstelstad is geweest.

Pompejus Occo was rond 1510 uit Augsburg naar Amsterdam gekomen als factor der *Fuggers* om er hun belangen waar te nemen; onder andere met betrekking tot hun kopertransporten via Danzig naar Amsterdam, waarvoor hij nauwe betrekkingen met het Deense hof heeft onderhouden. Van een oom uit Augsburg had hij diens uitgebreide bibliotheek met handschriften (o.a. Agricola) met diens verzameling van antieke penningen en munten geërfd. Hierdoor vormde zich rond hem een der eerste wetenschappelijke humanistische centra in zijn huis 'Het Paradijs' in de Kalverstraat (nr 13 = het onlangs afgebrande pand van De Slegte). Daarnaast heeft hij opdrachten gegeven aan de schilder Jacob Cornelisz van Oostsanen (sedert 1500 in Amsterdam aanwijsbaar) en liet hij boekdrukkers te Parijs en Amsterdam (oudste drukker sedert 1500 in Amsterdam aanwijsbaar) uitgaven voor zich verzorgen en deed hij bestellingen bij kunstenaars in het buitenland (o.a. Joos van Cleve). Maar zijn belangstelling voor muziek was tot nu toe onbekend gebleven. Wel was ondertussen uit fragmenten muziek op schilderijen van Jacob Cornelisz van Oostsanen bekend, dat hier Zuid-Nederlandse muziekinvloeden waren geweest, maar daar was het bij gebleven. De uitgave van de Occo Codex voorziet in deze leemte.

De maker van dit handschrift, Petrus Alamire (= A-La-Mi-Re, pseudoniem voor Van den Hove uit Nuremberg) was rond 1500 de belangrijkste muziek-copiïst in de Nederlanden. Hij was werkzaam in Den Bosch (1496), Antwerpen (1503) en Mechelen (1516), waar hij voor het laatst in 1534 wordt vermeld. In de codex vinden wij muziek van: Hottinet Barra, Josquin, Johannes Mouton, Gascoing, Mathurin Forestier, Henricus Ysaac, Laurentius de Wurda en enkele anonieme stukken. De codex moet na 1526 zijn geschreven.

Het muziekhandschrift werd op 1 december 1537, tien dagen na de dood van Pompejus Occo, in bruikleen aan de Hellige

Stede (thans N.Z.Kapel) gegeven als een memorie van de overledene. De familie behield echter de eigendom ten eeuwige dage, waardoor zij het kostbare manuscript, vermoedelijk ten tijde van de beeldenstorm van 1566, kon terugnemen, waarna het tot 1972 bij de nakomelingen is blijven berusten. Dit is tevens de reden dat de Occo Codex in zo'n gave staat is overgeleverd.

Helaas was dit muziekmanuscript te kostbaar om op de Muziektentoonstelling in het Amsterdams Historisch Museum te worden getoond als voorbeeld van de oudste muziek in Amsterdam, maar deze uitgave vergoedt veel voor de liefhebber.

S.A. C. DUDOK VAN HEEL

DR. RICHTER ROEGHOLT, AMSTERDAM IN DE 20E EEUW, DEEL 2 (1945/1970), UITGEVERIJ HET SPECTRUM, UTRECHT/ANTWERPEN 1979, 400 BLZ. GEILLUSTREERD GEBONDEN UITGAVE F 45,—, PAPERBACK F 35,—.

Het eerste deel besprak ik in dit maandblad van 1977 op de blz. 94-95. De hoop, die ik daar aan het slot uitsprak, is volkomen in vervulling gegaan. Ook nu troffen mij weer tal van passages zoals over de tijd zonder fotokopieermachines op blz. 140, de zich vernieuwende achterstand op blz. 158, het fabeldier dat voetganger heet op blz. 269 en 'witte' consumptiegoederen als paperclips en elastiekjes op blz. 326. De persoonlijke toon ontbreekt evenmin, bijvoorbeeld bij de aantasting van Waterland en het verlies van het Schellingwouder bootje (blz. 158).

Deel 2 is over het algemeen even boeiend geschreven als deel 1, hoewel hoofdstuk VI over cultuur en de rol van de overheid in sommige alinea's niet veel meer is dan een opsomming van toneelstukken, even vervelend als het opnoemen van monumentale gebouwen en restauraties door een architectuurhistoricus. Alleen wie dan een toneel of een gevel voor zich ziet blijft geboeid.

Roegholt legt wederom de nadruk op de stedebouwkundige, politieke en culturele ontwikkelingen en schenkt aan haven en handel veel aandacht. Bij de laatste komt uiteraard de rivaliteit **Amsterdam-Rotterdam** aan de orde. Uitvoerig is ingegaan op de oprichting van de **politiek-sociale** faculteit aan de Universiteit van

Amsterdam in 1947 en de autonome positie die deze instelling van hoger onderwijs per 1 januari 1961 verkreeg. Doordat in het register thans tevens zaken zijn opgenomen is een en ander makkelijk te vinden en vallen ook twee verwijzingen naar Ajax op. Over het kerkelijke leven blijft echter weinig te vinden. Zo miste ik de vergadering van de Wereldraad van Kerken in de Nieuwe Kerk in 1948 en de toch niet onbelangrijke hereniging der beide Lutherse gemeenten in 1952 met daarbij de deining rond de predikant B. E. J. Bik.

'Er zit in geschiedschrijving altijd een estafette-effekt: je begint eerder dan je voorganger ophielde; je laat sommige lijnen verder doorlopen dan je formele eindstreep' schreef Roegholt in De Groene Amsterdammer van 20 februari 1980 in antwoord op de kritiek die **L. J. Wijk Wijmans** in dat weekblad van 3 januari geleverd had op het hier besproken boek. Na dat gelezen te hebben kan ik er geen aanmerking meer op maken, dat op blz. 365 de conflicten aan de universiteit verder tot de geschiedenis van de jaren '70 gerekend worden, terwijl op blz. 353 wel het sinds 1978 in de week van 1 mei op het vroegere Waterlooplein gehouden Anticity circus behandeld wordt. Ook zwijg ik maar van de paar simpele pasjes die **ONZE** estafetteleper met zijn voorman meeloopt om op blz. 164 de oorsprong van de Amsterdamse haven te verduidelijken: voor Ooster- en Westerdok er waren lag het binnen en buiten de palen-gordel of laag in het II vol schepen.

Onvermijdelijk zijn ook in dit deel grotere en kleinere onjuistheden geslopen. Zo de passage over het huis Sarphatistraat 15 op het kruispunt Weesperplein, dat moest verdwijnen voor de metro (blz. 60). Sarphatistraat 15 stond aan de andere kant van de Hogesluis en maakte samen met het naastgelegen huis Aardenburg aan de Amstel plaats voor een bankgebouw. Mr. A. J. d'Ailly is nooit president van de Nederlandsche Bank geweest (blz. 109). De naam van de vader van de witkar moet niet met ck geschreven worden (passim). De fotobijchriften op de blz. 147 en 163 kloppen niet. In het eerste geval moet 1965 worden gelezen als 1956. Ernstiger is dat het slopen van de filiaalinstelling van het Metereologisch Instituut aan de kop van de Handelskade geen verband hield met de aanleg van de in 1968 geopende **IJtunnel** maar met het

maken van een parkeerterrein in 1975. Het Rijksmuseum werd in 1885 wel geopend (blz. 187), maar niet gesticht. Als instelling dateert onze nationale kunsttempel al uit de Franse tijd. Dokter B. H. Sajet ontsnapte in juni 1941 naar Engeland (blz. 270) en de transactie over het paleis-raadhuis werd in 1935 beklonken (blz. 285).

Leden van Amstelodamum zal het goed doen te lezen hoe Roegholt uitvoerig ingaat op hetgeen W. J. van Hoboken in het maandblad van april 1954 schreef over de historische achtergrond van Amsterdams grondwettige erkenning als hoofdstad (blz. 248-249). En het kan tot verbaasde bescheidenheid nopen te vernemen dat prof. Gerretson, tegen wie Van Hobokens argumenten hoofdzakelijk gericht waren, ze niet onder ogen kreeg.

Zoals we aangaven heeft Roegholt de geschiedenis van Amsterdam tussen 1919 en 1970 niet uitputtend behandeld. Zulks was van één auteur ook niet te vergen en een poging in die richting zou waarschijnlijk een voor de lezer onverteerbaar produkt hebben opgeleverd. Wat nu voor ons ligt zijn beschouwingen over Amsterdam uit verschillende invalshoeken, geschreven door een intelligent en gevoelig man, die zich als Amsterdammer nauw met zijn stof verbonden weet. Dat laatste wordt nog benadrukt door het opnemen op blz. 349 van een foto van de aanbidding van deel 1 aan burgemeester Samkalden.

J. H. v.D. HO

H. DE LA FONTAINE VERWEY, "IN EN OM DE 'VERGULDE SONNEWYSER'", UIT DE WERELD VAN HET BOEK III, 1979 N. ISRAEL AMSTERDAM F 30,—

Ditmaal behandelt onze vroegere voorzitter drie generaties van de beremde familie Blaeu, en wel in de artikelen I (Willem Jansz Blaeu, mercator sapiens) en VII (Dr Joan Blaeu, schepen, en zijn zonen). Daar-aan knoopt hij een aantal aparte studies vast: Artikel II (Willem Jansz Blaeu en de reis van Le Maire en Schouten), III (Reijnier Telle, hekeldichter, pamfletschrijver, vertaler), IV (Camphuysen als onderduiker in de 'Vergulde Sonnewyser'), V (Willem Jansz en de Nederlandse emblematiek), en VI (Gerard Thibault en zijn 'Academie de l'espée') vallen in de tijd van Willem Jansz Blaeu. Artikel VIII (De 'Spaanse Blaeu'),

IX (De glorie van de Blaeu-atlas en de 'meester afsetter') vallen onder de zonen en de kleinzoon, terwijl artikel X (De geschiedenis van het Amsterdamse **Caesar**-handschrift) wat los van de rest staat.

Vrijwel alle artikelen zijn in oorspronkelijke vorm opgenomen in hetzij ons Jaarboek, hetzij ons Maandblad, met uitzondering van V. Dit verscheen oorspronkelijk als inleiding bij de uitgaaf van een **emblemata**boek ter ere van de herdenking van Bredero, later in het Engels in het tijdschrift *Quaerendo*. Men vindt hier een interessant overzicht over die **emblemata**-boeken, waarvan de beroemde **Quaeris**-uitgaaf in 1601 al te Amsterdam werd gedrukt, bij **Herman de Buck** in opdracht van de uitgever Hans Matthijsz. Zoals men begrijpt, speelde wat later **Willem Jansz Blaeu** een belangrijke rol op dit gebied, uiteraard beconcurrereerd door zijn buurman Johannes Janssonius en ook door Leidse collega's.

De schrijver heeft zich wat **Willem Jansz Blaeu** betreft ook in andere hoofdstukken bepaald tot bijzonder soort uitgaven en speciale medewerkers op de verschillende terreinen. Over de beroemde kaarten handelen deze artikelen niet. Sinds de uitgaaf van **Koeman Atlantes Neerlandici** hierover verscheen, waar in deel 1 de familie **Blaeu** wordt behandeld (1967) zijn er wel grote mogelijkheden op dit gebied. Bij de twee volgende generaties komen de atlassen wel aan de beurt, zoals men al uit de titels van de hoofdstukken heeft gezien. Dat is allereerst de befaamde Spaanstalige **Blaeu**, die bij de brand in 1672 van de nieuwe drukkerij in de Gravenstraat geheel verbrand zou zijn. Daarover publiceerde de schrijver een kort stuk in ons Maandblad van 1952, p.7-11. Thans is het mogelijk wat verder te komen met deze uitgaaf, die in 1671/72 vlak vóór de brand in een catalogus werd aangekondigd. Zo precies mogelijk reconstrueert hij de gang van zaken en vertelt dan bijzonderheden over exemplaren en hun eigenaren in later tijden. Die brand van 1672 heeft van ouds al een enorme indruk gemaakt. Maar zo'n witte raaf als deze uitgaaf heet te zijn blijkt hij toch niet te wezen: de Duitstalige **Blaeu**atlas is veel zeldzamer. Misschien dat daarover ook nog eens een artikel verschijnt.

In artikel IX worden twee artikelen doorengemengd, één uit het jaarboek van 1978 en één uit het maandblad van 1951. Daar vinden we de geschiedenis van enkele beroemde atlassen van **Blaeu**. Ik noem hier

die van **Laurens van der Hem**, die werd aangevuld met tekeningen etc., waarvoor deze rijke r.k. koopman kunstenaars uitstuurde. Daarnaast wordt apart **Dirck Jansz van Santen**, de beroemdste kaartafzetter, d.w.z. de schilder die kaarten op fraaie wijze kleurt, behandeld en worden ook de andere werken, die van hem bekend zijn besproken.

Het laatste artikel staat enigszins naast het voorgaande. Het begint al eerder en eindigt in de 19de eeuw, maar het zwaartepunt ligt toch bij het 17de eeuwse **Amsterdam**, waar de familie **Blaeu** haar triomphen vierde. Beschrijvingen van de veiling van 1650 van de bibliotheek van **Suffridus Sixtinus** en de kopers - teleurgestelde en tevredene - zijn uniek. Het befaamde handschrift van **Caesar** werd daar eigendom van de bekende **Jan Six**. Het hoofdstuk is des te waardevoller, omdat een monografie zo vaak doet voorkomen, of alles om één spil draait. Hier toont zich een verrassend beeld van de meest uiteenlopende aspecten van het cultureel en wetenschappelijk leven van die tijd.

Het boek is geïllustreerd met vele nieuwe afbeeldingen en de artikelen laten zich, zoals we gewend zijn, bijzonder plezierig lezen.

I.H.v.E.

NEDERLAND IN STUKKEN, BEELDKRONIEK VAN NEDERLANDSE ARCHIEVEN, SAMENGesteld DOOR MEJ. DRS. F. VAN ANROOY, DR. W.J. FORMSMA, DR. L. P. L. PIRENNE, DRS. R. A. D. RENTING, MR. J. RINZEMA EN DRS. B. WOELDERINK MET MEDEWERKING VAN ALLE NEDERLANDSE ARCHIEVEN. FIBULA VAN DISHOECK 1979. F. 29.50.

Na een algemene *Inleiding*, met afbeeldingen van de IJzeren Kapel, de naam voor de Amsterdamse archiefkast, en van de toegang daartoe in de Oude Kerk, volgt een aantal hoofdstukken. Ik noem ze met eventueel vermelding van stukken uit Amsterdam, die erbij zijn opgenomen :

Geboorte, huwelijk en dood besnijdenis met afbeelding en ketoeba van **Abraham Frois**. *Staatkundige vorming. Bestuur en rechtspraak. Justitie en politie* demonstratie **Dam 1848**. *Landbouw, vissery en jacht*. *Handel en scheepvaart* gedrukte assurantiepolis van 1592 (uit Leidse archief, in Amsterdam is de oudst bewaarde van 1615), monsterring van burgerweesjongens, de Beurs,

leerbrief van het slagersgilde te Calw, ingeleverd bij het vleeshouwersgilde te Amsterdam. *Nijverheid* waskaarsenfabriek, scheepstimmerliedenorganisatie en bakkers etc. met Meel- en Broodfabriek, alles 19de eeuw. *Openbare werken stadsuitleg* Danckerts, straatverlichting van der Heyden, ontwerp Husley voor Groningen en Hoogte Kadijk woningbouw *Verkeer en* vervoer Schiphol. *Kerkelijke* leven Joodse stadgenoten, brief van Comenius. *Het culturele leven* Felix Meritis, Toneel, mevrouw Bosboom-Toussaint, van Bree, Mengelberg en Beurs van Berlage. Sociale *zorg* Burgerweeshuis (de afbeelding in kleuren van 17de eeuwse wezen prijkt ook op de achterzijde van de band), Leprozenhuis, *Buitenlandse betrekkingen* Privilege van Peter de Grote in kleuren (p. 153, tekst 175), Van Beuningen. *Openbare* financiën beeld van Hendrick de Keyser te Delft, rekening van de beul te Haarlem voor de Hoofd Officier de Dieu 1746. *Het huis Oranje-Nassau* brief van Rembrandt.

Deze opsomming dient slechts om te laten zien, hoe verschillende afbeeldingen men hier vindt, die telkens toch in een overzichtelijk hoofdstuk, waar men zoveel mogelijk de aandacht over het land heeft verdeeld, zijn gegroepeerd. Achterin vindt men van elke afbeelding de vindplaats opgegeven. Duidelijk is, dat men, waar enigszins mogelijk niet bekende of althans niet voor de hand liggende teksten en afbeeldingen heeft gekozen, dikwijls ook uit een plaats, waar men die niet zo gauw zou zoeken. Als voorbeeld geef ik hier de vijf plaatsen, waar iets over Rembrandt te vinden is. Ze zijn geen van alle ontleend aan de archieven van Leiden en Amsterdam, waar hij woonde!

In 1634 vindt men zijn huwelijk in het Friese De Bildt (R.A. Leeuwarden) (p. 23), in 1639 de hierboven genoemde brief aan Huygens over de leverantie van een schilderij aan Frederik Hendrik (p. 189). Deze brief berust in het Koninklijk Huisarchief, maar niet, omdat dit een opdracht van een stadhouder betrof. Er schuilt een veel aardiger Oranje-verhaal achter, dat hier niet gemeld wordt. Prins Alexander, de jong overleden zoon van Willem III, was zeer belangstellend en daardoor bezit het Koninklijk Huisarchief hoogst merkwaardige stukken op cultureel gebied: te werden door hem aangekocht. De brief zou in het archief van de familie Huygens moeten berusten, maar is met de zes andere, die bewaard bleven, eertijds

al eruit genomen. Uit 1656 dateert de aanvraag voor cessio *bonorum*, de eerste stap tot zijn zogenaamde faillissement, die in Den Haag moest geschieden (p. 152). In 1665 wordt een schilderij van hem op een inventaris in Goes vermeld, in het R.A. in Zeeland berustend (p. 152), en in 1669 tekent een leerling van Rembrandt, Constantijn Daniel van Renesse (1626-1680), die sedert 1653 secretaris van Eindhoven was, een tekening van een ridder met een kasteel in het protocol, waar de benoeming van burgemeesters werd geregistreerd (p. 154 en 151). De tekst spreekt van een 'poppetje', maar mijn eerste gedachte ging uit naar de figuur van Gijsbrecht van Amstel, die elk jaar op het toneel in Amsterdam verscheen.

Zo brengen tal van afbeeldingen in dit boek problemen naar voren. Over Renesse kan men meer vinden in de Rembrandt-huis Kroniek van 1978/79. Daar vindt men ook een artikel van Ben Albach over Rembrandt en het toneel. Hij heeft hier de vondst van H. van de Waal van 1969 verwerkt, d.w.z. het identificeren van een aantal tekeningen van Rembrandt met de voorstelling van Vondel's Gijsbrecht. Alleen de Gijsbrecht heeft hij - zonder daar over nader te spreken - verworpen: naar het heet, omdat Gijsbrecht een helm hoorde te dragen. Gezien de verschillende *tonelen*, waar Gijsbrecht optreedt, lijkt mij dit onjuist en ik blijf in de 'Victoria and Albert' tekening de Gijsbrecht zien, die Van de Waal daar uit haalde. De Renesse vormt daarmee een waardige afsluiting van de vijf Rembrandtakten in 'Nederland in stukken'.

Zo zal ieder voor zich zeker het nodige, dat tot zijn verbeelding spreekt, vinden in dit goed samengestelde en mooi geïllustreerde boek.

I. H. v. E.

A. M. HULKENBERG, DE HERVORMDE OF SINT MAARTENSKERK TE HILLEGOM, HISTORISERENDE BESCHRIJVING VAN DE KERK AAN DE HOUTTUIN, 1979 KERKVOOGDIJ HERVORMDE GEMEENTE HILLEGOM IN SAMENWERKING MET REPRO-HOLLAND ALPHEN AAN DEN RIJN.

Zoals we van deze schrijver mochten verwachten, heeft hij net als in zijn vroegere boeken over de dorpen en huizen in de

bollenstreek, in het bijzonder Lisse en Hillegom, materiaal verwerkt, dat belangrijk is voor Amsterdam. Onder de bewoners waren immers vele Amsterdammers, die ook in de kerk hun sporen hebben achtergelaten.

Het boek is verdeeld in hoofdstukken, gewijd aan verschillende onderdelen van de kerk: toren, koor, schip, afbraak en opbouw 1929/30, kerkmeubilair, avondmaalzilver en doopbekken, begraven, gevolgd door grafzerken en wandborden, welk laatste uitgebreide gedeelte heel veel over Amsterdam geeft. Dan volgen nog gegevens over Sint Maarten, parochiepriesters en predikanten en goede vertaandoeningen en registers.

Wat de bovengenoemde gegevens over het begraven betreft, beperk ik mij tot het noemen van Amsterdamse namen: Six (82-92), Van Loon (95-97), Margaretha Bas (109-113), Blaeu-van Loon (113-116), Graafland (116-120), Andrioli (120-127), Van den Ende (136). Onder 'overblijfsels van de dwaaze trotsheid' vallen tenslotte nog het Testamentgraf, (145-149), het wonder van Hillegom (149-157), met de grafvaas van Alexander Gogel, getrouwd met een Amsterdamse van Hasselt, en de Graven van Brederode, dit woord graven in een dubbele betekenis. De laatste graaf van Brederode — moeder een Andrioli — stierf in 1832 ten huize van een timmerman in de Vijzelstraat. Hij liet f 350000,— na aan de vier Katholieke liefdadige instellingen van Amsterdam.

Hier wil ik nog een gegeven overnemen, waarnaar ik indertijd tevergeefs zocht. In deel 111 van de Amsterdamse Boekhandel schreef ik in 1965, dat Elias fout was met zijn begraafdata van het echtpaar Blaeu-van Loon. Hier zag ik voor het eerst de sterfdata op de fraaie zerk, die wordt afgebeeld: Mr. Willem Blaeu 24 juni 1701, Anna van Loon 11 Juni 1698.

De illustraties zijn bijzonder mooi en duidelijk. Het is een genot om de interessante begrafenis van 1648 in de herbouwde Amsterdamse Nieuwe Kerk te zien. Die is afgebeeld op p. 56 naar een paneel van de beroemde preekstoel van A. Vinckenbrinck. Er staat hier uiteraard veel over begraven. Interessant zijn de mededelingen over Hillegom. De bovengenoemde Brederode had een bord in de kerk en een graf op het kerkhof. Hij hoorde dus niet tot de z.g. binnenlijken, maar was een buitenlijk.

Maar er is nog meer over Amsterdam te vinden. In het hoofdstuk, gewijd aan de

torenspits, treft men bijzonder aardige Amsterdamse gegevens aan. Allereerst werd deze vernieuwd in 1707 onder leiding van een Haagse aannemer door twee Amsterdammers, Willem Ruys en Valentijn van Pelsem. Er kwamen moeilijkheden en daaraan danken we interessante archiefstukken.

Merkwaardiger is echter nog, dat het geld voor het herstel van spits en kerkgebouw toen van een loterij moest komen. Die werd ondergebracht in Amsterdam bij een echtpaar, dat zich beroepshalve bezig hield met het organiseren van dergelijke loterijen. Thomas Hanius en Elisabeth Meuleman, bijgestaan door hun zoon Franciscus, die na de dood van zijn vader in 1706 samen met zijn moeder voortging, deden dit niet alleen voor Hillegom, maar ook voor tal van andere plaatsen. Of het een winstgevend bedrijf was, blijkt niet. Het zou interessant zijn de geschiedenis van deze familie eens grondig uit te zoeken.

Zo is het boek van de heer Hulkenberg weer een grote aanwinst, dat ik alle lezers kan aanbevelen.

I. H. v. E.

JACOB ZWAAN, AMSTERDAM NIEUW-WEST, DE WESTELIJKE TUINSTEDEN ZOALS ZE EENS WAREN, BUIJTEN EN SCHIPPERHEIJN/REPRO-HOLLAND. AMSTERDAM/ALPHEN AAN DEN RIJN 1979, 16 BLZ. INLEIDING EN 295 AFBEELDINGEN, F 32,50.

Goede herinneringen hebbend aan boeken van deze auteur over Amstelland, Westfriesland en de mobilisatie van 1939. 1940 nam ik Amsterdam Nieuw-West met zekere verwachting ter hand. Nu zou ik alsnog land dat binnen loopbereik gelegen had, maar dat ik door onwetendheid niet betreden had, kunnen binnengaan. Toen Den Herder erover schreef in Ons Amsterdam van januari 1955 was het eigenlijk al te laat. Maar nu had ik dat wonderlijke gebied over de Westlandgracht in handen in een veelvoud van het aantal afbeeldingen dat een oude-ansichtenboekje pleegt te bevatten — en voor een nauwelijks hogere prijs —. En herkende ik eigen beleving niet in de zinnen in het woord vooraf over de weilanden en sloten die steeds meer werden bedekt met dikke lagen smurrie, die uit dikke buizen spoot.

Des te groter was dan de teleurstelling. Ondanks de verklaring bij foto 102 blijf ik van mening dat Halfweg in deze verzameling niet thuis hoort, evenmin trouwens het einde van de Overtoom en de pont bij de **Hembrug**. Wat er terecht in staat is soms onsystematisch verwerkt: molen De Bloem 39 en 109 zonder verwijzing en evenzo de **Gro(o)te Braak** 45 en 112. De bijschriften bevatten hier en daar onjuistheden: 1 gedempte Westerbeer waar een brug bedoeld wordt; 37 atlas d'Ailly (18) i. p.v. Repertorium van de profielen der stad Amsterdam 182: 41-43 Spaarnwouderweg i.p.v. Spaarnwouderdijk; 129 westzijde van de Overtoom (Schinkelzijde) ten zuiden van de Surinamestraat i.p.v. de oude herberg Hof van Holland aan het begin van de Amstelveenseweg. Bij 129 komt tevens een ander punt van kritiek aan de orde. Hier en op andere plaatsen ontbreken bij tekeningen en prenten de naam van de maker en een jaartal, in dit geval W. O. J. **Nieuwenkamp** en oktober 1899. Als het plaatje niet zo kort was afgesneden was het links onderaan te lezen geweest. Hetzelfde gezicht aan het einde van de Overtoom geeft 124, ruim een eeuw eerder getekend en gegraveerd door H. **Schoute**.

Soms zijn de bijschriften te beknopt. Bij 4 had de Petruskerk toch wel vermeld mogen worden en zeker de betekenis van de uitvergroete gevelsteen, die volgens mij in het huis met de mansardekap zit. Bij 9 had moeten staan dat de naam **Spaarnwouderplein** slechts van 1878 tot 1909 in gebruik is geweest, bij 209 dat een dienstwoning bij het kruithuis is afgebeeld en bij 210-212 café 'Meerzicht' of 'Opoe' B 241 bij de voorwaterloop van de **Rieker**-molen. Waarom die molen bij 213 wordt aangeduid als gemaal Ringvaart is mij een raadsel. Dat is ook het geval met de vermelding van A. **Boomkens** bij 46 en 263, waarschijnlijk was hij behalve op-

zichter P. W. de maker van deze foto's. Bij 283 had vermeld kunnen worden dat in 'Meer en Vaart' de laatste burgemeester van Sloten, jhr. A. H. P. **K.** van Suchtelen van de **Haere** gewoond heeft.

Soms hebben verschillende foto's geheel of gedeeltelijk hetzelfde bijschrift, 31 en 32 Velslerweg 8 en 167 en 168 **Sloterpolder E** 325 p. Wat betekenen eigenlijk die intrigerende bordjes met getallen en paaltjes, in de grond of in het hooi, die in de **Sloterpolder** telkens opduiken?

De inleidende tekst is slechts voor een klein gedeelte van de heer Zwaan afkomstig. Het merendeel is langs reprografische weg ontleend aan **Wagenaar** en Dapper (blz. 5-16), waardoor op blz. 9 van lettertype veranderd wordt. Wat in de tweede kolom op blz. 3 staat over het Algemeen Uitbreidingsplan is onjuist. In 1928 werd bij Publieke Werken de afdeling **Stadsontwikkeling** ingesteld, die het Algemeen Uitbreidingsplan ontwierp, dat in 1935 door de gemeenteraad werd aanvaard en in 1939 door de Kroon goedgekeurd. De westelijke tuinsteden vormen een onderdeel van dat plan. De denkbeelden van **Le** (niet De) **Corbusier** beïnvloedden de ontwerpers, maar hij behoorde zelf niet tot hen.

In de eerste kolom op blz. 3 had bij de correctie Buis-Onjé verbeterd moeten worden in Buisonjé, bij 143 **Vosmaer** in **Vosmaer** en bij 154 **Ido Wiersma** in **Ids Wiersma**. Deze knappe tekenaar is trouwens in 1965 overleden.

Dat was het dan. En als collega Zwaan nu maar niet denkt dat zijn wens een aangenaam uur met Amsterdam Nieuw-West door te brengen wat mij betreft niet in vervulling is gegaan. Hij heeft me een ware ontdekkingsstocht doen maken en wat ik vond kan hij misschien in de tweede druk gebruiken.

J. H. v. D. HO.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum; Secretariaat Mr. M. G. B. Evers, Singel 436 h, Amsterdam-C. (tel. 224625). Penningmeester Mevr. M. van Dijk-Lely, Sophialaan 18, Amsterdam-Z., contributie leden minimum f 35,— (gem. giro A65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), Redactie maandblad Mej. Dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, Amsterdam-C. Ledenadministratie en verkoop uitgaven bij Mevrouw T. M. **Jagerman-Stellingwerff**, Amsteldijk 67 1074 HZ Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

67e JAARGANG - NUMMER 5 - SEPTEMBER/OKTOBER 1980

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

67e JAARGANG

SEPTEMBER/OKTOBER 1980

ONTWERP STADHUIS/MUZIEKTHEATER

Op 1 oktober a.s. zijn de leden in de gelegenheid een avond lang te spreken met de architecten, een uitzonderlijke kans kennis te nemen van de verantwoording van het ontwerp van dit grote gebouw op deze bijzondere plaats in de zo kwetsbare binnenstad. De voorgeschiedenis is boeiend. De jaartallenreeks, de ruimte erin, suggereert hoe moeilijk en moeizaam de processen zijn verlopen.

In februari 1808 verliet het stadsbestuur het Paleis op de Dam en nam zijn intrek op het Prinsenhof. Dat moest in de loop der tijd aan de behoeften worden aangepast. In de jaren 1855, 1874, 1901 en 1922 werd telkens weer het startsein gegeven voor grote verbouwingen en vernieuwingen. Ideaal blijkt het niet te zijn want op 13 juli 1922 wordt besloten in beginsel over te gaan tot de bouw van een nieuw raadhuis.

Op 22 juli 1936 valt het besluit een nationale openbare prijsvraag uit te schrijven voor een nieuw stadhuis op het Frederiksplein.

Op 4 november 1954 wordt het het Waterlooplein als bouwplaats aangewezen. Een voorlopig definitief ontwerp van de architecten combinatie Berghoef-Vegter ligt op 18 oktober 1961 ter tafel.

Dan start men opnieuw: op 25 november 1964 besluit men weer een openbare prijsvraag uit te schrijven, ditmaal internationaal. Winnaar is de Weense architect Wilhelm Holzbauer. Hij krijgt in 1969 opdracht een definitief ontwerp te maken. Ontwikkelingen in de financiële verhouding tussen rijk en gemeente geven aanleiding om in 1979 de gedachte te lanceren het nieuwe stadhuis en het muziektheater te combineren.

De ontwerpgeschiedenis van het muziektheater is korter: Op 9 mei 1956 kreeg Ir B. Bijvoet opdracht een voorlopig ontwerp te maken voor een operagebouw op het Frederiksplein, welke locatie op 18 december 1958 wordt verwisseld voor het terrein van de oude Rai aan de Ferdinand Bolstraat. Het definitieve ontwerp is dan in 1963 gereed. Het wordt herzien in 1975. Uiteindelijk wordt de voorkeur gegeven aan samenvoeging met het Stadhuisplan.

Namens de samenwerkende architectenburos Holzbauer/BV Bijvoet Holz zal de heer Holzbauer op 1 oktober a.s. om 20.00 uur in gebouw Keizersgracht 440 voor onze leden een lezing geven over de architectuur, de stedenbouwkundige aspecten en de gedachten verbonden met het samenvoegen van deze twee grote Amsterdamse projecten. Wellicht zal het ont-

werp up dat moment zijn uiteindelijke vorm hebben gekregen. Wij zullen aan de hand van lichtbeelden en tekeningen daarmee dan kennis kunnen maken.

Tijdens de discussie, voor te zitten door de heer Witteman, zullen de architecten Holzbauer en Dam uw vragen beantwoorden.

M.E.

RUIM TWEE EEUWEN EEN STEENKOPERIJ OP DE PRINSEGRACHT 255

De panden Prinsengracht 253 en 255 te Amsterdam

(voorheen wijk 42 verp.reg. no. 2572 en 2573 = klein nummers 372 en 371 = LL 360-359)

Bovengenoemde huizen liggen in een klein blok juist ten noorden van de Westerkerk, begrensd door de Prinsengracht, Leliegracht, Keizersgracht en Westermarkt (stille zijde), vroeger Westerkerkstraat geheten.

In het stadskaartboek C no. 63 blijkt, hoe de verdeling van de bouwrijpe grond, begin 17e eeuw, in erven werd vastgelegd, waarvan de westelijk gelegen in 1615 zijn uitgegeven. Namelijk aan de Prinsengracht van de Leliegracht af drie korte erven, daaraan aansluitend lange erven, groot 20 bij 150 voet (5.60 bij 42 meter).

Van de lange erven werden het 2e en 3e erf, onder no. 48 en 47, eigendom van Jacob Jansen Bliccker, wonende in 1631 op de Prinsengracht tussen de Westermarkt en de Reestraat (vgl. Kohier 1631 200e penning, blz. 70).

Volgens de kaart van Balthasar Florisz van 1625 (herdruk 1647) is het 2e erf een gang met bouwswel en staan op het 3e erf twee woningen achter elkaar, terwijl aan de achterkant van de twee erven een 'getimmerte' aanwezig is, grenzend aan de erven van de Keizersgracht. Aan de straatkant van de gang is een poortje getekend.

In 1638 is het erf met de twee achter elkaar liggende woningen, die toen eigendom waren van Essen Jansz, herbergier, op 7 januari bij executie verkocht. De koper, Jan Pietersz, huistimmerman, deed dit alles echter weer over aan de steenkoper Gerrit Hendriksz van Eijck, die op 27 juni 1640 de koopsom van f 1705,— betaalde (R.A. 2167 fol. 84). Het tweede erf (de gang) behoort dan nog aan de weduwe van Jacob Jansen Bliccker evenals het achtergedeelte van de twee erven met getimmerte. Dit achtergedeelte is daarna volgens het verpondingsregister van 1647/49, fol. 256vo, eigendom van Grietje Dirckx, weduwe van de schipper Cornelis Meltzal geworden, (get. 20, verp. 2:10). Gerrit Hendriksz van Eijck staat daarin genoteerd voor $30 + 70 = 12:10$, voor $90 = 11:5$ en in de gang voor $30 = 3:15$ (totaal $27:10$). De door hem gekochte woningen zijn kennelijk met de

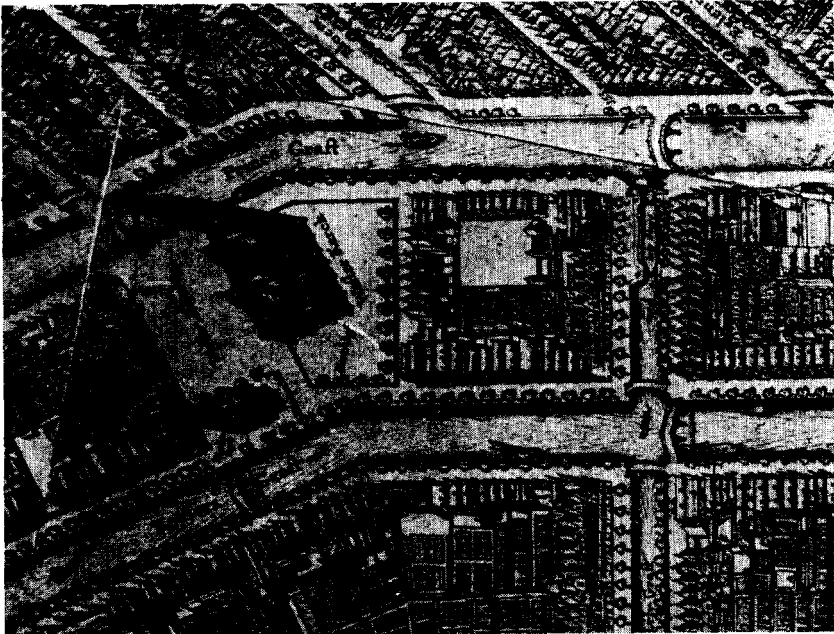

grond gelijk gemaakt, want in 1640 begint hij met de bouw van een steenkoperij (Kohier verp. tax. op nieuwe gebouwen 1625-1642, Thes. Extraord. 32a fol. 207: 'een begonnen 1640 een steenkooperij') en is in 1641 voltimmerd (Kohier idem 32b, fol. 280vo). Hij betaalt tot 1649 nog de oude taxatie. Die wordt dan vastgesteld op 450=56.5. Dat is ongeveer het dubbele van voorheen, derhalve een grote uitbreiding van de bouw,

Kennelijk is omstreeks 1649 ook de gang op het 2e erf door hem gekocht en bebouwd. Tenslotte hebben op 15 april en 9 mei 1654 de opvolgers van Grietje Dircx, n.l. Thomas Smoudt en Hendrick Jansz ten Oever, kuiper, ieder de helft van het achtergedeelte met getimmerte, achter in de gang, verkocht aan Gerrit Hendriksz van Eijck voor f 1200.—, resp. f 1400.— (Kw. 46, 2B, fol. 91 en 99). Hiermede waren de twee complete erven in bezit van steenkoper van- Eijck.

Gerrit Hendriksz van Eijck is geboren te Amsterdam in 1618 en gehuwd in 1638 met Niesje Leenders, Ze huwelijk in 1648 met Meynsje Janss van Veen ; geen kinderen.

Hij verkoopt de steenkoperij in zijn geheel voor de hoge prijs van f 27000.— op 9 november 1660 (Kw H2, fol. 195vo) aan de steenkoper Anthony Gerritsz Berckelo, gehuwd met Maria Dirks Daem. Gerrit Hendriksz van Eijck is begraven op 14 mei 1680 op het Noorderkerkhof en zijn weduwe Mijnsje in de Zuiderkerk op 7 september 1688.

Detail van de kaart van Balthasar Florisz f 647, met rechts van de Westerkerk het blok, waarin Prinsengracht 255 *Foto Gem. Archiefdienst*

Anthony Gerrits oefent thans het bedrijf uit in de steenkoperij en woont daar ook, althans, na zijn overlijden in 1674 wordt hij in de Westerkerk van de Prinsengracht af begraven.

Volgens het kohier van de verpondingen 1677/79 (fol. 218) staat de steenkoperij in het geheel op naam van zijn weduwe, n.l. 2 partijen tax. 450 = 56.5 en agter 20 = 2.10.

Volgens de kwijtschelding van 1660 wordt slechts van 1 huis met steentuin en achtergetimmerte gesproken; echter ook van een gemeenschappelijke muur met het huis van de kuiper Barend Jansz, staande op het eerste lange erf (nr. 251), waaruit kan worden afgeleid dat met één huis bedoeld wordt de bouw over twee erven (later de nrs. 253 en 255), in de verpondingsregisters genoemd : 2 partijen.

De weduwe van Anthony Gerritsz Berckelo verkoopt de steenkoperij, enz. aan de mr. metselaar Barent Outhuysen in 1683, althans hij betaalt voor het eerst de verponding op 18 november 1683. Maria Daem overlijdt kort daarna in 1684, kinderloos en wordt eveneens begraven in de Westerkerk van de Bloemgracht af, waar zij kennelijk is gaan wonen na de verkoop van haar huis.

De nieuwe eigenaar mr. metselaar, geboren in Amsterdam, en wonende op de Brouwersgracht, was op 30-jarige leeftijd in 1674, gehuwd met Anna Margaretha Ruys, weduwe van de jong overleden Henricus van Ronshuysen. Het huwelijk bleef kinderloos. Het echtpaar bewoonde sinds 1683 het huis naast de steenkoperij en kreeg de metshamer in de gevel; Voorts werd Barent nu ook steenkoper. Hij overlijdt op 81-jarige leeftijden wordt begraven in de Westerkerk van de Prinsengracht af op 31 maart 1725 en zijn weduwe op 79-jarige leeftijd wordt ook in de Westerkerk van de Prinsengracht af begraven, op 25 september 1730.

Anna Margaretha zorgt er wel voor dat na de dood van haar echtgenoot de steenkoperij en het nevensgaande huis in de familie blijft, ofschoon ze geen kinderen heeft om het na te laten. In haar testament, opgesteld door notaris Abraham Tzeeuwen op 7. juni 1726, bepaalt zij dat haar nicht Hester Minne, huisvrouw van Jan Nieuwenhuys, met haar kinderen een aantal huizen inclusief de steenkoperij erft. De steenkoperij zal lange tijd in de familie blijven, hoewel het voorlopig geen familiebedrijf is.

Toen Barent Outhuysen wegens ouderdom het bedrijf had moeten stopzetten, was het in huur gekomen bij de familie Loofs, terwijl hij er naast was blijven wonen. Drie dochters van Dr. Anthony Loofs van de Herengracht zijn bij het steenkopersbedrijf betrokken geweest. Eerstens Hendrina, die met de steenkoper Salomon van der Ster gehuwd is, daarna de ongehuwde dochters Catharyna en Maria Loofs. Maria blijft tot haar dood in 1780 in de steenkoperij wonen. Daarna wordt de firmanaam Loofs en Ham tot 1850, zodat de naam Loofs ruim een eeuw aan de steenkoperij verbonden is geweest. In het kohier van 1742 vindt men een momentopname en wel de 'wed. Loofs steenkoper' met f 890.— huur, 1 dienstbode en een getaxeerd inkomen van f 2500.— op het verpondingsnummer wijk 42, 2573.

Jan Nieuwenhuys, de achterkleinzoon van Jan Nieuwenhuys en Hester

*Prinsengracht met geheel links
het huis no. 255.
Foto Gem. Archiefdienst*

Minne bovengenoemd, koopt op 6 september 1798 de helft van de steenkoperij van alle nog levende andere erfgenamen van Hester en gaat mede het bedrijf voeren. Deze Jan huwt op 33-jarige leeftijd in 1788 Elisabeth Pels van Enkhuizen en gaat bij de steenkoperij wonen. Hun enige dochter Maria Gerardina trouwt als ze 25 jaar is, in 1823 de 30jarige koopman Johannes Barneveld uit Harderwijk. Hij neemt daarna het bedrijf van zijn schoonvader over. De firmanaam blijft zoals gezegd Loofs en Ham tot 1850. Dan wordt het de firma Barneveld. Tien jaar later neemt de enige en ongehuwde zoon Jan Barneveld de zaak over als steenkoper.

In 1871 doet zich kennelijk een kalamiteit voor, want Jan Barneveld, zijn zuster en zijn moeder Maria Gerardina overlijden ongeveer gelijktijdig op de Prinsengracht boven de steenkoperij. De enig overgebleven dochter Maria Gerardina Barneveld, gehuwd met de timmerman Petrus Johannes Nijhoff, erft de steenkoperij. De steenkoperij komt daarna tot een plotseling einde, na sinds 1640 onafgebroken te zijn uitgeoefend.

In een volgende dertigjarige periode vindt in de voormalige steenkoperij het Geelhoedenveem van de firma Saltet in Suiker een onderdak. De gebroeders Saltet, aangetrouwd aan de familie Nijhoff, wonen boven dat be-

drijf, terwijl in het naastliggende huis successievelijk een arts en enkele predikanten een woning vinden.

Het is dan rond de eeuwwisseling, dat de eigenares Maria Gerardina Nijhoff-Barneveld de panden op de Prinsengracht 253-255 nalaat aan haar zoon Jacques Nijhoff, evenals no. 251, de voormalige kuiperij, dat door voornoemde Johannes Barneveld in eigendom verkregen was. Pand no. 263, het tegenwoordige Anne Frankhuis, dat ook eigendom van hem was, is dan door haar reeds van de hand gedaan. Jacques Nijhoff verkoopt het gehele complex 251-253-255 in 1912 aan Cornelis Ingwersen, 67 jaar, die voordien een manufacturenwinkel in de Huidenstraat had. Cornelis gaat met zijn vrouw boven de voormalige steenkoperij wonen tot zijn dood in 1920. Na de dood van zijn weduwe in 1924 gaat pand no. 255 over aan de jongste zoon, de architect Arnold Ingwersen, die het in 1934 geheel laat renoveren volgens zijn eigen plannen, waarbij de voorgevel een meter hoger is opgetrokken. Zijn zuster Geziena erft het pand no. 253 en gaat dat ook bewonen.

In 1950 heeft Arnold alle drie huizen in handen en verkoopt in 1958 het complex in zijn geheel aan de Amsterdamse arts Köhler als belegging, waarmede de periode Ingwersen een einde vindt. Reeds twee jaar later hebben alle drie panden nieuwe afzonderlijke eigenaren gekregen.

De voormalige steenkoperij is dan in handen van de makelaar aannemer Rappangc, die daar het makelaarskantoor vestigt, met in het understuk een timmermanswerkplaats. Op deze manier is de plaats zoals vanouds weer verbonden aan huizen en huizenbouw.

J. J. HAGG

TWEE ZEVENTIENDE EEUWSE NOTARISSEN JORIS DE WIJSE EN JEURIAAN DE VOS

De Amsterdamse notariële protocollen vormen een van de voornaamste onderdelen van het Gemeente-Archief, maar over de benoeming van de notarissen is er niet al te veel te vinden. Laat ik allereerst opsommen wat er wel is. Er zijn de ambtenboeken het oudste van 1664-1667 en niet aansluitend daarop de serie van 1682 tot 1811 -, waarin men aanvankelijk met jaar en later met datum meestal van nominatie - de benoeming, overlijden, afzetting of aftreden vindt. In 1664 waren er 71 en in 1682 76 notarissen. In 1720 besloten burgemeesters en oud-burgemeesters op 30 januari, dat hun aantal moest worden verminderd en zou uitsterven op 60, dat der procureurs op 12. Drie personen kregen toch nog voorrang, zodat de lijst van 1725 nog 66 namen heeft, maar sedert 1727 kon men weer

regelmatig de opengevallen plaatsen vervullen. In de dagelijkse notulen van burgemeesters vindt men van 1685 af die opengevallen plaatsen vermeld met ook de datum van de aanstelling van de opvolger. Die aanstelling geschiedde in tegenstelling tot die van andere ambten steeds door schout, burgemeesters en schepenen of wel het gerecht. Daarom vinden we de benoemingen van de notarissen – en ook van de procureurs – in de zogenaamde besogneregisters in het Rechterlijk Archief, die van 1655 af – met grote hiaten – bewaard zijn.

Op 19 april 1655 vindt men er als eerste Henrick Westfrisius in plaats van zijn overleden vader aangesteld. Voor Dirck Danckertsz de Rij bestemde men op die dag de plaats van de eerst stervende notaris, 'doch sal hem geadmitteert sijn sich te laten examineeren en admissie van den Hove te versoeken doch niet te practiseeren voor hier ter stee, een notaris sal zijn gestorven.' Zijn aanstelling in 1656 wordt niet meer in het register van besognes vermeld, wel die van drie nieuw benoemde notarissen op 1 december 1656.

Dit alles vertel ik als korte inleiding op het volgende. Prof. Mr. A. Pitlo gaf in zijn 'Zeventiende en achttiende eeuwse notarissen' van 1948 een duidelijk overzicht van de manier, waarop men notaris werd. Daarop zijn natuurlijk varianten en uit de praktijk is daar nog veel aan toe te voegen. Ik beperk mij hier tot de notariële loopbanen van twee neven, waarover toevallig meer bekend is. Gelijkenis in karakter was er zeker niet veel: het is of we de ondeugd en de deugd tegenover elkaar hebben! Ik kan belangstellenden intussen aanraden om studie te maken van de bundels in het archief van de Staten van Holland en West-Friesland, waar vooral de aanbevelingen van de verschillende magistraten voor de door hen genomineerde kandidaten interessante gegevens opleveren.

Joris de Wijse was op 7 januari 1621 in de Oude Kerk te Amsterdam gedoopt als zoon van Jurriaan de Wijse en Trijntje Joris, die getrouwd uit Duitsland moeten zijn gekomen. Er volgden nog drie kinderen, over wie we later niets meer horen, en het lijkt of Joris tenslotte alleen overbleef. Wat het beroep van de vader was blijkt niet, maar na zijn dood, in een akte van 25 januari 1648 voor notaris Jan de Vos, treedt Joris op als erfgenaam van zijn vader, die met anderen gewezen excijnsmeester voor de excijns van de Waag was geweest voor de termijn, die van juni 1644 tot mei 1645 had gelopen. Jurriaan was dus vermoedelijk na mei 1645 overleden. Hij had in ieder geval gezorgd, dat zijn zoon een goede opleiding had gekregen, zoals blijkt uit twee stukken bewaard achter diens protocol.

Op 2 september 1637 had hij een contract gesloten met notaris Jan Verhey, dat zijn 16-jarige zoon voor twee jaren bij hem zou komen 'omme ten huuse, comptoire, in de kost onder opsicht en instructie van den zelve Verhey, sulcx aennemende, benefens het frequenteren zoo van de publicque lessen der heeren professoren der illustre schole, als mede, vervolgens private collegien INSTITUTIONUM JURIS, voorts geoeffent te werden in de theorie ende practique van het notariaetschap ende de maniere van procederen in civile saecken'. De vader zou daarvoor per jaar f 200.-

betalen, te voldoen alle drie maanden, en bovendien zelf zorgen voor bed, linnengoed, wassen en stijven. Na afloop zou hij bovendien de vrouw van Verhey nog een verering naar zijn discretie doen. Het was een *flink* bedrag, dat Jurriaan voor zijn zoon uitgaf. Of de twee jaren geheel uitgediend werden, kan ik niet zeggen, want op de 22ste augustus 1640? gaf een onbekende Amsterdammer de volgende verklaring ten behoeve van Joris de Wijse af: 'Ick ondergeschreven bekenne ende doe kond mits desen hoe dat Georgius de Wijse, nac dat hij een goede tijdt bij de notaris ende respectijve procureur Jan Verhey als clerck hadde geschreven, om tot het ampt NOTARIATUS hem selven bequaem te maken, ende geduyrende dien tijdt de private lessen IN JURE (bij mij gehouden) neven andere jonge luyden geduyrich gefrequiteert ende gehoort hadde, noch daer na bij mij heeft een vol jaer gewoont, ende neven institut(iones) in de rechten, hem zelven zulcx geoeffent in de pra(ctique) dat hij mijns oordeels tot het notariaets ampt be(quaem)is.' Daar de rechter helft van het onderste deel van dit stuk is afgescheurd, kunnen we uit de rest slechts opmaken, dat Joris zich bij de private lessen en 'domestijckc institutie' goed heeft gedragen en nog van plan is zich verder te oefenen.

Helaas kennen we de naam van de persoon, die notarissen (en anderen?) opleidde, niet. Ik hoop, dat een van de lezers mij een mogelijkheid aan de hand doct; zelf waag ik mij liever niet aan veronderstellingen. Aan het Athenaeum werd gedoceed door Vossius en Barlaeus en sinds 1634 ook door de mathematicus Hortensius, terwijl pas in 1640 Cabelliau voor de rechten benoemd werd. Daar had Joris door het volgen van de colleges dus alleen algemene kennis kunnen vergaren, geen juridische.

Mijn veronderstelde maanden baseer ik op de vondst van Drs. J. Fox in de archieven van de provincie Holland. Hij ontdekte – zeer verrassend! – dat Georgius de Wijse niet op de nominatie van Amsterdam, maar op die van 's Gravenhage als notaris werd gecreëerd op 4 september 1640. Op dezelfde dag legde hij de eed af in handen van Jasper van Kinschot, gecommitteerde van het Hof. Ik zal mij niet verdiepen in de kwestie, hoe Joris aan zijn Haagse nominatie kwam. Voor zover na te gaan, is hij daar nooit notaris geweest en wachtte hij rustig zijn *beurt* in Amsterdam af.

Mijn broer, Mr. P. van Eeghen, behandelde hem in 1961 in zijn artikel in het jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie 'Een fatale vrouw'. Of we Joris als slachtoffer of als verleider van deze Anna Winters mogen beschouwen, doet niet ter zake. Genoeg is, dat we uit dat artikel een levendig beeld van zijn loopbaan krijgen, waaraan ik hier nog het een en ander kan toevoegen.

Joris was op 20 december 1642, geassisteerd door zijn vader, in ondertrouw *gegaan* met Adriana van Heusden, de dochter van kapitein Cornelis van Heusden op het Singel tegenover de Lutherse kerk. Daar trok het jonge gezin in 1646 in. Er werden in de jaren 1642 tot 1661 een zoon en vijf dochters gedoopt, allen in Amsterdamse kerken. Tot de verhuizing naar het Singel woonde het gezin op de N.Z. Achterburgwal, mischien ten huize van Joris' vader.

Op 7 mei 1644 begint het thans bewaarde protocol van notaris de Wijse

en het is aannemelijk, dat hij tot zolang op de nominatie in een opengevallen plaats heeft moeten wachten. Dit kon in zijn geval dan direct ingaan, omdat hij alle qualificaties voor notaris bezat. Zijn notariaat was van bescheiden omvang, maar daarnaast hield hij zich met vele andere zaken bezig. Op 24 november 1648 werd hij door thesaurieren aangesteld om in plaats van de overleden Pieter Adriaansz Carel geëmploieerd te worden voor de invordering van de stads uitstaande schulden. Blijkens een verklaring van 18 januari 1657 voor notaris C. van der Hoop van Dirck Geubels, klerk ter thesaurie ordinaris, ten verzoeke van de baljuw van Kennemerland was hij in 1652, toen was gebleken dat hij uit dien hoofde een grote som aan de stad schuldig was, als zodanig gedeporteerd. Voor zijn notarisschap was dat blijkbaar geen bezwaar.

We zien in zijn protocol vaak akten betreffende de excijnsen en de imposten. Misschien had zijn vader hem wel met het oog daarop tot notaris laten opleiden. In de bewaarde peilboekjes van de wijnen, vindt men Joris in het verpachte jaar 1660-1661 als de notaris, die bij de rondgang voor het peilen langs alle grote herbergen officieel die peiling noteerde. Het volgend jaar mocht hij, naar ik aanneem, dat niet meer doen, want toen was hij zelf impostmeester of wel medestander in de impost van de wijnen. Dit was een gewestelijke belasting, die elk jaar verpacht werd aan de meestbiedenden. Dat jaar eindigde met oktober 1662, maar er waren dan steeds jaren lang nog afrekeningen met de volgende pachters.

De laatste akte van het protocol van Joris de Wijse dateert van 5 mei 1662. Maar de administratie was blijkbaar niet heel precies en op het katern is aangedekend, dat men over 1661 en 1662 niet méer heeft gevonden. Bij de begrafenis van de echtgenoot van bovengenoemde Anna Winters, Cornelis Slosius een wijnkoper! -, op 5 mei 1663 in de N.Z. Kapel was Joris nog in Amsterdam, maar niet zo heel lang erna ging hij er met Anna van door.

Op 17 augustus 1663 werd in het besogne van het gerecht besloten in plaats van de gewezen notarissen Jacob van Swieten, Nicolaas Antonides en Joris de Wijse drie nieuwe notarissen aan te stellen. De twee eerste waren resp. op 31 juli en 4 augustus begraven, Joris echter was wel uitstedig, maar niet dood. Ik neem aan, dat hij, zoals men het toen uitdrukte, 'door schepenen onbekwaam verklaard was'. Was dat een jaar later gebeurd, dan had het in het eerste ambtenboek gestaan, maar nu moeten we het indirect uit de gebeurtenissen afleiden. Blijkbaar was men dit later vergeten; op 25 januari 1675 werd althans notaris Jacobus Lantsman aangesteld in plaats van notaris de Wijs!

Op 4 september 1663 legde Joris' huisvrouw voor notaris G. Meijer een verklaring af over een groot schilderij van Emanuel de Witte, dat in haar voorhuis aan het Singel had gehangen, maar dat blijkens de opgemaakte inventaris van Joris' bezittingen aan haar gewezen commissaal De Witte had toebehoord. Die inventaris van de 'fugitieve' notaris Joris de Wijse werd pas op 30 juni 1667 officieel in het protocol van not. Meijer ingeschreven in aanwezigheid van twee van zijn medestanders in de impost van de wijnen en op verzoek van de impostmeesters van 1666-1667. Het is, gezien alleen

al het feit, dat De Witte op de inventaris nog als commissaal wordt aangeduid, een stuk, dat direct na het vertrek van de notaris werd opgemaakt, dus zomer 1663. In het voorhuis, waar het notariaat zal zijn gevestigd, staat ook de hele inventaris van de collecte voor de impost. Er waren veel schilderijen en daarbij een tekening van Joris de Wijse zelf! Op Emanuel de Witte en het gezin de Wijse hoop ik later nog nader in te gaan. Hier volsta ik met de mededeling, dat de notaris blijkbaar ook in kunst handelde, want met De Witte had hij een contract gesloten, waarbij deze tegen betaling van f 800.— per jaar en kost en inwoning ten zijnen huize voor hem schilderde.

De Joris de Wijse, die op 24 oktober 1664 van het Singel in de Nieuwe Kerk werd begraven, was stellig de zoon en naamgenoot van zijn vader, die in 1646 was geboren. Want toen de weduwe van de notaris in juni of juli 1666 op de weeskamer bewijs kwam doen aan haar twee kinderen van het erfdeel van de overleden vader — dat er overigens niet was — gebeurde dit in het zogenaamde calisregister en verklaarde zij, dat hij in Utrecht was gestorven. Daar was Anna Winters in juni 1665 hertrouwd en het zou mij niet verwonderen, wanneer Joris kort daarvoor was overleden.

Tien jaar later, toen Anna in Amsterdam weer wilde hertrouwen — ditmaal met een onbesproken jongeman — verzetten diens voogden zich ertegen. Daaraan danken wij de vele akten, die ons over het wangedrag van Joris de Wijse inlichten. Op 25 november 1675 waren het b.v. twee medestanders van de impost op de wijnen, die voor notaris S. van der Sluys een verklaring daarover aflegden.

Het leven van Joris' neef Jeuriaan de Vos, die met Pasen 1643 van Hamm in Westphalen, waar hij op 14 november 1628 was geboren, naar Amsterdam kwam, verliep heel anders. Hij sloot zich op 1 november 1648 bij de Vlaamse doopsgezinden aan en ging precies een jaar later bij zijn neef notaris de Wijse wonen om daar te worden opgeleid in het notariaat. Of en wat hij betaalde daarvoor, blijkt niet, maar het is wel zeker dat hij geen middelen had, die hem tot een dure stoomcursus in staat stelden, waarmee hij in drie jaar zijn doel kon bereiken. Dat duurde bij hem bijna acht jaar. Uit de protocollen van zijn neef zien we, hoe hij langzaam aan meer op de voorgrond treedt, hetzij als getuige, hetzij als gemachtigde van de cliënten. Op welk tijdstip hij zich zover gevorderd achtte, dat hij een verzoek bij het gerecht indiende om zelf notaris te kunnen worden, blijkt niet. Zelf noteert hij bij zijn levensgeschiedenis, die in het familiearchief bij het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap bewaard is, dat hij op 28 juli 1657 de nominatie voor notaris kreeg. In feite geschiedde dit in het besogne van 27 juli 1657, waar hem de plaats van de overleden notaris Johannes van der Hoeven toegewezen werd, aan Vincent Pot diens plaats van procureur. Vermoedelijk kreeg Jeuriaan pas op de 28ste juli het bericht van de nominatie. Dan gaat hij verder met de merkwaardige mededeling: '21 augustus geëxamineerd door Mr. Pieter Vogelsang, in pres. van Mr. Johan van Helmont en Michiel Pancras schepenen in de extraordinariskamer'. Ik kan haast met zekerheid zeggen, dat toen niet iedereen na de nominatie werd geëxamineerd en dat het examen dus

zal hebben samengehangen met de al of niet voldoende getuigschriften, die men kon overleggen. Een jaargenoot van Jeuriaan, Johannes van Hel, die we later nog zullen noemen, werd althans op 13 januari 1657 genomineerd in het besogne en reeds op 23 januari van dat jaar door de Staten tot notaris gecreëerd. Voor een examen in Amsterdam was daar de tijd m.i. veel te kort.

Bij Jeuriaan de Vos ging alles wat langzamer in het werk. Van 22 augustus 1657 dateert de brief, die burgemeesters en regeerders van Amsterdam aan Gecommitteerde Raden schreven. -Daarin berichtten ze, dat ze hem tot 'de exercitie van 't notarisambt hebben willen nomineren' en vragen om de creatie en admissie. Blijkbaar kreeg hij deze brief zelf mee, want in andere bewaarde brieven, die haast alle uitvoeriger zijn dan de Amsterdamse, lezen we sons 'brenger dezès'. Op 31 augustus schreven Gecommitteerde Raden in margine een verzoek aan het Hof om Jeuriaan te examineren. De 1ste september werd een drukke dag, want toen werd hij allereerst geëxamineerd, volgens zijn eigen woorden: 'In Den Haag mijn brieven bekomen en aldaar geëxamineerd door de raadsheer Hugo Blok in 't bijzijn van de griffier Adriaan Pots.' Daarop berichtte het Hof aan de Gecommitteerde Raden, dat Jeuriaan de Vos was geëxamineerd 'en sulcx goeoffent bevonden, dat de brieven van creatie kunnen worden verleend'. Daarop werd de brief van creatie opgesteld en met deze keerde Jeuriaan terug naar het Hof om, nadat de creatiebrief gevisiteerd was, de eed in handen van de raadsheer Blocq af te leggen. De beide laatste stukken, de creatiebrief en de admissieakte, zijn in het familie-archief bewaard. Het eerste heeft het grootzegel van de Staten van Holland, het tweede, opge maakt door de griffier Pots, is een eenvoudige perkamente akte. Beide zijn ze geschreven met de hand. Pas in de 18de eeuw kwamen hiervoor gedrukte formulieren. In beide stukken lezen we, dat de nieuwe notaris het ambt slechts mag exerceren met consent van de steden, heren, of ambachtsheren van de betroffen plaats.

Dat consent had De Vos uiteraard al en in Amsterdam had hij dus vermoedelijk niet meer te doen dan de betaling van het officiegeld. Blijkens de bewaarde gedrukte kwitantie betaalde hij dat op 7 september aan de aalmoezenier Johannes van de Putt 'wegens 't offitievàn 't notarisschap door de Ed. Mog. Heeren Burgermeesteren hem verleent'. Op diezelfde dag begint het protocol van de notaris Jeuriaan de Vos. Poorter hoefde hij blijkbaar niet te worden. Maar de kosten gemaakt in Den Haag en in Amsterdam voor al deze handelingen zullen zeker hoog zijn geweest en dat kan ook nog wel eens de reden zijn, dat De Vos niet eerder naar het notariaat heeft gedongen.

Over het verdere leven van De Vos kan ik kort zijn, want ik schreef over hem en zijn nakomelingen elders en er is niet veel opwindends te vertellen, zoals bij zijn neef de Wijse. Hij ging op 25 oktober 1657 in ondertrouw met Anna Luninckhuysen en zijn neef Joris, bij wie hij nog in huis woonde, vergezelde hem naar het stadhuis. Door de doopsgezinde kringen van zijn vrouw had hij veel relaties voor zijn notariaat. Zijn protocol, dat net als dat van De Wijse over twintig jaar loopt, is viermaal

zo groot als van die neef. Vermoedelijk had hij aan de laatste nog te danken, dat hij in oktober 1666 in opdracht van notaris Johannes van Hel de peiling van de wijnen mocht noteren. Hij bezocht toen veel tappers, maar stond blijkbaar steviger in zijn schoenen dan zijn neef. Als notaris voor her makelaarsgilde maakte hij vele akten op over bijlopers of beunhazen en, op een onbekend tijdstip tot procureur benoemd, werd hij zelf als zodanig bij het makelaarsgilde aangesteld van stadswege. Toch was hij bij zijn overlijden in 1676 niet welgesteld. Ook aan zijn kinderen kon niets worden bewezen, maar dank zij de goede doopsgezinde relaties werd het nageslacht toch een roemruchte familie.

1. H. v. E.

NIETS NIEUWS ONDER DE RIJZENDE ZON

Tijdens de inventarisatie van de archieven van de statie/parochie Mozes en Aäron trof ik bij het beschrijven van een aantal foto's een exemplaar aan waarop een persoon stond afgebeeld in een Chinees kostuum in dito decor, met onderaan de tekst: 'Fotografie Excelsior, W. J. van Pampus, Vijzelgracht 41, Amsterdam.'¹

Wel nieuwsgierig naar de betekenis hiervan (hoe komt een Chinees in een katholiek archief?) besloot ik er toch maar geen onderzoek naar te doen in de overtuiging dat hiervoor te weinig aanknopingspunten aanwezig waren. Totdat ik eenzelfde afbeelding vond. Het verschijnsel kwam blijkbaar meer voor. De plaats waar deze tweede afbeelding werd gevonden verklaarde meer dan mijn vindplaats van de foto. De prent (want dat was het) was afgedrukt bij een uitgave van Vondels treurspel 'Zunchin of de Ondergang der Sineesche Heerschappye' uit 1667 handelend over de opstand tegen de Chinese keizer waarin een zekere Adam een rol vervult. Degene die afgebeeld staat op de prent heet Adam Schal von Biel die in 1666 was overleden in Peking en aan wie Vondel dit treurspel had opgedragen.² De jezuïet Adam Schal was sinds 1622 werkzaam als missionaris in China, waar hij behalve in beoefening van de zielszorg ook werkzaam was als sterrenkundige, hetgeen belangrijke verbeteringen in de Chinese kalender tot gevolg had. Vondels band met Schal was ontstaan uit de relatie die Vondel onderhield met de familie Blaeu, die correspondeerde met Chinese missionarissen. Pater Schal heeft op de prent zijn lang ambtsgewaad aan waarop het teken van de kraanvogel met uitgespreide vleugels, duidend op de hoge rang van Mandarijn eerste klasse. Uit de afgebeelde instrumenten blijken zijn werkzaamheden als sterrenkundige.

---

¹ Part. Arch. 688 inv. nr. 436.

² Werken van Vondel, deel X, p. 323.390.

*A. Schal van Keulen,
 illustratie uit A. Kircher,
 China Illustrata, Amsterdam
 1667.*

De foto uit het kerkarchief werd toen weer interessant. Fotograaf W. J. van Pampus was van juni 1889 tot 20 april 1896 werkzaam als fotograaf op de Vijzelgracht 41, hetgeen de foto alvast grof dateert." Had de afgebeelde missionaris een bezoek gebracht aan de Mozes en Aäron en als herinnering pastoor Daniël Broekman een foto gegeven? Vermoedelijk wel. Pastoor Broekman tekende tenminste in 1890 aan in zijn 'Registrum Memoriale': 'Op 4 augustus van dit jaar heeft Mgr. Hamer Bisschop in Mongolië in deze kerk het H. Misoffer opgedragen.'⁴

In 1890 bracht Mgr. Ferdinandus Hubertus Hamer (geb. Nijmegen 1840), apostolisch vicaris in Mongolië, wegens gezondheidsredenen een bezoek aan ons land. Behalve Amsterdam bezocht hij ook de plaatsen

³ Wilhelmus Johannes Marie van Pampus, geboren op 3 september 1860 alhier, r.k. gehuwd met Maria Magdalena Wilhelmina de la Porte (geboren op 25 oktober 1861 alhier, r.k.) bewoonde als fotograaf de adressen Dijkstraat 42 (vanaf november 1887), Frans Halsstraat 106 (vanaf maart 1888), Haarlemmer Houttuinen 11 (vanaf mei 1888), te Kralingen (vanaf 11 juni 1888), Foelicstraat 6 (vanaf 29 oktober 1888), Vijzelgracht 41 (vanaf juni 1889), Huidenstraat 33 (vanaf 20 december 1896) en de Brouwersgracht 133 (vanaf 10 mei 1897). In de adresboeken wordt hij niet vermeld.

⁴ P. A. 688 inv. nr. 27 (4 augustus 1890).

*F. H. Hamer, foto eind
19de eeuw W. J. van Pampus
Amsterdam.
Gem. Archiefd. Amsterdam*

Arnhem (23 juli), zijn geboortestad (2 en 13 augustus), Antwerpen (voor een congres tussen 10 en 23 augustus) alsmede Roermond (14 augustus) en enkele andere plaatsen.⁵ In Antwerpen zal hij de schilder J. A. Welie bezocht hebben die een portret van hem maakte gedateerd 1890.⁶

Op 25 juli 1900 werd Hamer tijdens de Bokseropstand vermoord, na martelingen te hebben ondergaan. Een treurspel is er aan hem niet opgedragen. Wel kreeg hij een standbeeld en een gedenkteken in Nijmegen en Rijsenburg.⁷

J. VERSEPUT

⁵ Het dagblad De 'Tijd' van 23 juli en 2, 6, 13 en 14 augustus 1890 onder 'Kerkelijk Nieuws'.

Het portret staat afgebeeld in: Het Katholiek Nederland, 1813-1913, ter blijde herinnering aan het eerste eeuwfeest onzer nationale onafhankelijkheid. Uitgegeven onder leiding van Mr. J. A. J.oeff e.a. Nijmegen 1913, deel 1, to. blz. 104.

In het tweede deel op de blz. 321-329 behandelt H. J. Boumans de levensloop van Hamer.

⁷ Zie verder over Hamer: N. Schneider, Mgr. Ferd. Hamer, Roermond/Maaseik 1938.

EXCURSIE NAAR DE WATERLEIDINGDUINEN

Water uit de kraan is iets vanzelfsprekends, wat zou er bijzonder aan zijn. Toch maakte de TV onlangs reclame voor 'water in groene flessen, geboren diep in grotten van de Ardennen, een wonder een geschenk van de natuur.' De ongeveer 50 personen die met het Genootschap op zaterdag 6 juni de gast waren van de Gemeente-waterleidingen weten nu beter: de TV reclame begeeft zich niet zover buiten de werkelijkheid want water, de zuivere natuur en geschenk zijn ook voor het Amsterdamse leidingwater de sleutelwoorden. Om 10 uur werd het gezelschap met koffie ontvangen.

De meerderheid had voor de trein gekozen en was van station Heemstede met een Amstelodamumbus bij het ontvangstgebouw gearriveerd. Het welkomswoord van de directeur Ir C. van der Veen en de inleiding van de heer G. van Beckhoven toonden het verband tussen de zuiverheid van het milieu en het voorhanden zijn van drinkwater snel aan: Reeds in 1413 verbood een keur het werpen van dode dieren, slachtafval, mest en andere met name genoemde verontreinigingen in de Amsterdamse stadswateren, de leveranciers van het drinkwater. Sindsdien bleef het water een probleem. De kwaliteit ervan moet berucht geweest zijn. Karel V bleef bij zijn bezoek in 1540 aan Amsterdam daarom maar één dag en regelde zijn zaken verder buiten de stad. Napoleon gelastte reeds op de tweede dag van zijn bezoek aan Amsterdam de stedelijke autoriteiten een plan voor een goede watervoorziening op te stellen. Toch was er toen al veel verbeterd. In de loop der eeuwen had men water betrokken uit de grachten, uit cisternen waarin het regenwater van kerk en kloosterdaken werd verzameld en uit particuliere regentonnen. In 1505 waren er 9 gemeentelijke regenbakken. De brouwerijen die grote hoeveelheden goed water moesten gebruiken hadden dit per schip van de Vecht laten komen en een deel daarvan werd steeds als drinkwater aan de stedelingen verkocht. In een later stadium was in 1780 de 'Versch Water Societeit' tot stand gekomen waarin drinkwateraanvoer uit de Vecht onder streng gemeentelijk toezicht werd georganiseerd en gewaarborgd. Vooral in strenge winters was het niet eenvoudig de aanvoer gaande te houden en het in actie komen van de ijsbreker was een bezienswaardigheid. Toch waren er grote bezwaren want vooral 's winters was het water duur zodat velen het vervuilde water uit de grachten binnen kregen. Nadat et vele plannen waren ontwikkeld om water met uitgeholde boomstammen, aquaducten, loden pijpen of open goten van de Vecht naar de stad te vervoeren, te vergeefs putten waren geslagen in de stad en zelfs proeven waren genomen met het destilleren van grachtwater kwam in 1850 majoor Vaillant met het plan water via ijzeren pijpen uit de duinen bij Haarlem aan te voeren. Door ijveren van Mr Jacob van Lennep werd dit plan met behulp van Engels kapitaal gerealiseerd. In 1853 werd in Amsterdam duinwater geleverd door een Engelse maatschappij.

Het hoofdkantoor van de Amsterdamse waterleiding stond in Londen. Toch was het de eerste onderneming van die soort in Nederland. Men

begon met een vĳver in de duinen later aangevuld met kanalen om het grondwater te verzamelen. In deze eeuw boorde men bovendien putten om ook het water uit de dieper gelegen waterhoudende lagen te winnen. Daarna de oorlog de capaciteit toch te gering dreigde te worden, wordt sinds 1956 via persleidingen rivierwater uit de Rijn geïnfilteerd in het duin.

Van 1885 tot 1930 heeft ook een Vechtwaterleiding in Amsterdam bestaan, die tweede klasse water leverde. Ook nu wordt nog een deel van het water betrokken uit het Utrechtse oppervlaktewater maar de tweede klasse bestaat niet meer. Jaarlijks wordt ongeveer 85 miljoen m³ water geleverd. Het bedrijf heeft ongeveer 750 medewerkers. Een van hen blijkt een kunstenaar met het fototoestel te zijn, iemand van groot geduld. De diapresentatie die van hem werd getoond waarin het leven van flora en fauna in het waterwingebied in een vier jaargetijden schikking was vastgelegd, was ongelofelijk mooi en werd terecht met applaus gewaardeerd. De nadruk lag daarmee geheel op natuur en milieu.

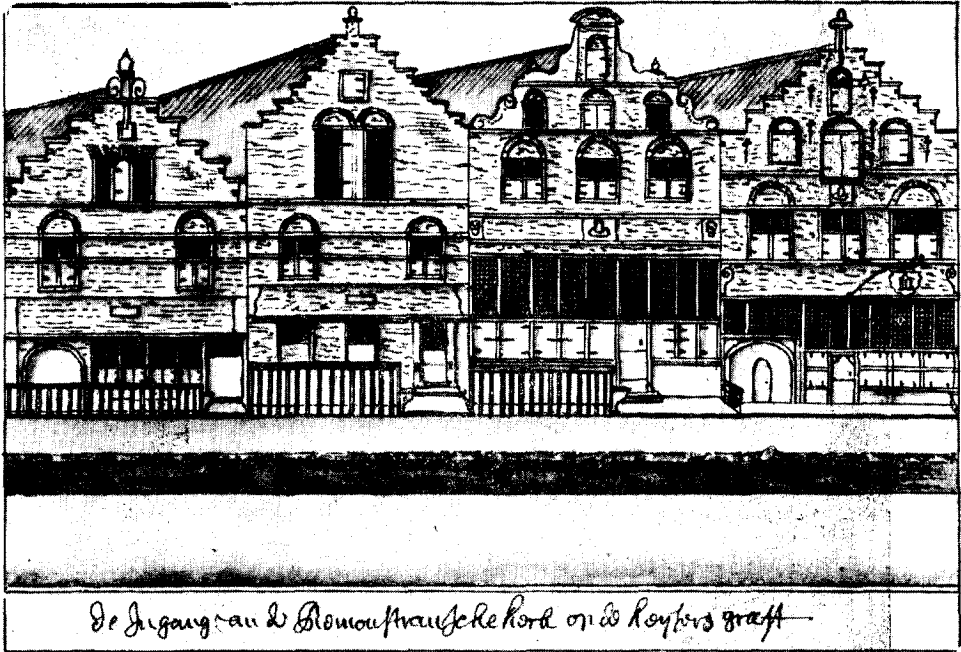
Al het voorafgaande bleek ruimschoots stof voor vele vragen en discussie opgeleverd te hebben, zoveel zelfs dat het tijdschema misliep. De prachtige tocht met de bus en te voet door het wingebied illustreerde perfect in welk milieu goed water wordt gewonnen. Door de bescherming van het terrein is een uniek natuurreservaat ontstaan, dat maar beperkt voor het publiek toegankelijk kan zijn. Er zijn routes en paden aangelegd en er is zelfs een instructie paviljoen waardoor er maximaal van kan worden genoten. De excursiegangers hebben dat ervaren. Het is sterk aan te bevelen er ook eens heen te gaan.

M. E.

DE RESTAURATIE VAN KEIZERSGRACHT 108

De Remonstranten herdenken dit jaar het feit, dat 350 jaar geleden hun kerk aan de Keizersgracht werd gebouwd. In de bundel die verscheen onder de titel 'Vrijburg' vindt men bijdragen van mevrouw drs E. Lievense-Pelser over de oudste geschiedenis en van de heer H. J. Zantkuijl over de bouw van de schuilkerk achter de huizen aan de Keizersgracht. In ons Jaarboek van 1973 gaf mevrouw Lievense een preciese beschrijving van die huizen. De tegenwoordige nummers 102 en 108 gaven toegang tot de kerk en behoorden *tot* het oudste bezit daar. Een tekening in het archief toont, hoe 108 toen met een trapgevel prijkte. Blijkens de grootboeken werd het het laatst bewoond door de bekende remonstrantse theoloog professor Jean le Clerc of Clericus, die f 400.— huur per jaar betaalde.

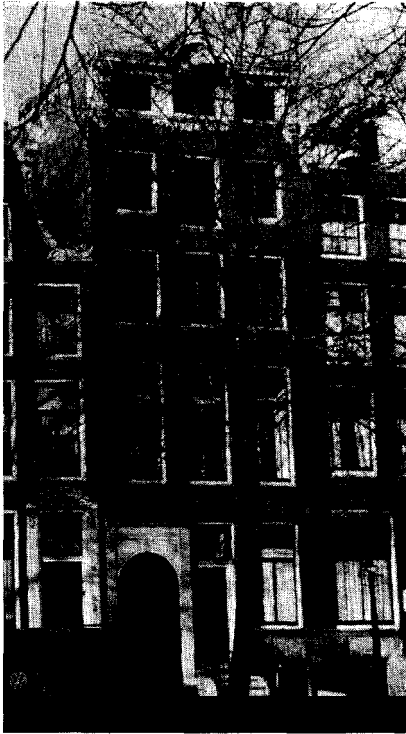

Keizersgracht 108 voor de verbouwing van 1736 (geheel links)

Foto Gem. Archiefdienst

Daar zien we, dat hij op 1 november 1733 na jarenlange bewoning het huis verliet. Op 8 januari 1736 stierf hij en op 11 januari werd hij in de Walenkerk begraven, komende van de O. 2. Achterburgwal over het Prinsenhof.

Zijn voormalig woonhuis had toen blijkbaar enige tijd leeg gestaan. In het grootboek wordt op 16 april 1736 genoteerd: f 242.— voor de afbraak van het oude huis. De opbouw van het nieuwe huis werd vervolgens voor f 20000.— bijgeschreven. Het was veel hoger opgetrokken dan het oude, zoals men op de foto's kan zien. Op 1 mei 1737 kon het weer verhuurd worden, maar de huur was tweemaal zo hoog als voorheen. Misschien was dat de reden, dat er nu niet meer een remonstrantse predikant kwam wonen. Van 1737 tot 1738 werd het huis gehuurd door Hendrik Brinkman, van 1738 tot 1740 door Pieter Terwen, van 1740 tot 1746 door Jacob van Eeghen, die tenslotte f 807.12.— betaalde, en van 1746 tot 1752 eindelijk weer door een van de eigen predikanten, Ds Coenraad Bremer. Die kreeg echter veel gunstiger condities, een huur van f 660.—. Toen hij met emeritaat ging en de stad verliet, werd hij opgevolgd doot Anth. C. Mulder, die net als zijn opvolger in 1763, Pieter Stadnitski, weer f 800.— huur ging betalen.

Keizersgracht 108, het verbouwde huis van 1736/37 voor en na de restauratie, 25.12.1961 en 5.6.1980.
Fotos Gem. Bureau Monumentenzorg

Wij herkennen in al deze huurders welgestelde leden van de remonstrantse of van de doopsgezinde gemeente. Jacob van Eeghen, getrouwd met Elisabeth de Veer, die bij haar tweede huwelijk opgaf remonstrant te zijn, wordt hier in het kohier van 1742 genoemd als koopman, met twee dienstboden, een getaxeerd inkomen van f 4000.— en een huur van f 700.—. In werkelijkheid was die f 800.—, zoals boven bleek.

Het huis is kort geleden mooi gerestaureerd, zoals men op de foto's kan zien. Helaas is de kerk niet meer als zodanig in gebruik, maar bij het jubileum kon het gebouw dienst doen, daar het wel eigendom van de gemeente bleef.

1. H. v. E.

VAN DE BOEKENTAFEL

TWEE EEUWEN HESSELING 1780-1980, VAN LOODGIETERS TOT INSTALLATEURS, TEKST JAN ROELFS, 1980.

Dit aardige rijk geïllustreerde boekje zag het licht ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van de firma Hesseling. In 1780 werd Jan Hesseling op 18 september lid van het gilde als meester leidekker en pompenmaker. Nu werkt al de zevende generatie van deze familie in hetzelfde vak. Het gebruik van het woord loodgieter, dat eerst wel in zwang was geweest, verviel in het gilde in 1662, maar keerde weer terug in de 19de eeuw. Zo worden de twee oudste generaties als leidekkers-pompenmakers aangeduid, de vijf volgende als loodgieters. Intussen had zich in deze eeuw een grote verandering voorgedaan, wat in de titel van het boekje uitkomt: 'van loodgieters tot installateurs'. In 1945 werd het Centrale Verwarmingsbedrijf Van Elden overgenomen. In 1946 werd de werkplaats van het huis in de Wolvenstraat verplaatst naar Prinsengracht 469.

Dat huis Wolvenstraat 5, dat al sedert 1814 eigendom van de familie was, wordt nu - fraai gerestaureerd - als woonhuis gebruikt. Daar is een oude loodgieters werkplaats ingericht, waaraan ook voor deze gelegenheid een tentoonstelling is verbonden. Blijkens de aardige illustraties in het boekje beschikt de firma over zeer bijzondere voorwerpen. Er is o.a. een oude tabaksdoos met een afbeelding van een werkplaats op het deksel. De eveneens afgebeelde Fouquetprent van het Korenmetershuisje vertoont, hoe een generatie eerder die loodgieterswerktuigen op geheel dezelfde wijze door de stad werden gedragen.

Maar de grootste verrassing in het boekje was voor mij de afbeelding op p. 2-3, de inschrijving van Jan Hesseling bij meester Hermanus Kok om het ambacht van leidekken en pompen te leren, op 1 mei 1769, met daaronder de inschrijving van een leerjongen om het ambacht van het metselen te leren. Het archief van het gilde der metselaars, steenhouwers, leidekkers, loodgieters en loden pompenmakers is maar zeer gedeeltelijk bewaard en daardoor weten we merkwaa- digwijze meer over de leerlingen uit de

tijd van Hendrick de Keyser en zijn nazaten dan over die uit de 18de eeuw. Hier dook nu opeens een geheel onbekend inschrijfbuch van leerlingen op. Navraag bij de heer Hesseling bracht aan het licht, dat dit boek over de jaren 1755-1811 berust bij de firma G. J. de Koningh. Dat is begrijpelijk, want de gilden bestonden na de opheffing voort in de gildefondsen, die nog lang door de nazaten van de oude gildeleden werden beheerd. G. J. de Koningh tekende voor het laatst op 31 december 1920 de rekening en verantwoording. Daarna werd de administratie door de stad overgenomen.

Nu is dank zij het jubileum van de firma Hesseling weer een verloren schaap uit het gildewezen opgedoken. Historici en kunsthistorici zullen daar ongetwijfeld hun profijt mee doen.

I. H. v. E.

WONEN, WERKEN EN VERKEER IN AMSTERDAM 1880-1980, BIJDRAGEN TOT DE SOCIALE GEOGRAFIE EN PLANOLOGIE NR 1, VU AMSTERDAM.

Naar aanleiding van het honderdjarig bestaan van de Vrije Universiteit heeft het Geografisch & Planologisch Instituut van de VU een tentoonstelling georganiseerd '100 jaar wonen, werken en verkeer in Amsterdam' die van 3-28 september bezocht kan worden in het hoofdgebouw aan De Boelelaan 1105 in zaal 7A-05 in Buitenveldert.

Als catalogus voor de tentoonstelling is onder gelijke titel een boekje verschenen, geredigeerd door R. B. Jobse, E. F. Nozeman, W. J. A. Nelissen en H. Schmal, allen als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het GPI.

Recensent heeft de - gratis toegankelijke - expositie nog niet bezocht om de eenvoudige reden dat op het moment waarop deze kopij werd klaar gemaakt de tentoonstelling door de wethouder voor de ruimtelijke ordening nog geopend moest worden.

In vier bijdragen wordt in het boekje verslag gedaan van de ingrijpende veranderingen die zich in de afgelopen honderd jaar in Amsterdam, met name wat betreft het wonen, het werken en het

verkeer, hebben voorgedaan, waarbij de auteurs zich als sociaal-geografen en planologen naar eigen zeggen hun beperking vooral hebben gezocht in een toespitsing op ruimtelijke problemen en daarbij hebben geprobeerd zich zo weinig mogelijk aan vakjargon te buiten te gaan.

In hoeverre deze publicatie een dienstig hulpmiddel bij de tentoonstelling zal zijn valt nu nog niet uit te maken, maar de kwaliteit van de illustraties bij de tekst in de vorm van kaarten, plattegronden foto's en grafieken wettigt de verwachting dat een bezoek aan de VU-expositie de moeite waard zal zijn. We nemen in elk geval aan dat de plattegronden behoorlijk zullen zijn uitgegroot, want zoals deze nu in het boekje staan is een loupe nodig om details te kunnen onderscheiden.

Een overzichtelijke lijst van de figuren zou overigens in het boekje geen overbodige luxe zijn geweest.

Na een zeer kort inleidend artikel over Amsterdam op weg van een pre-industrieel naar het post-industrieel tijdperk, waarin enkele algemene economische, sociale en politieke ontwikkelingen worden gememoreerd, behandelt R. B. Jobs een honderd jaar bouwen en wonen in Amsterdam, waarin de beschouwde periode in drieën is verdeeld met caesuren rond het begin van de eerste wereldoorlog en het jaar 1950, een periodisering die ook in de andere bijdragen wordt aangehouden.

Wat de woningbouw betreft passeert de stadsontwikkeling als object van speculatie de revue, wordt stilgestaan bij de betekenis van de Woningwet van 1902, die eigenlijk, zonder dat de auteur dit duidelijk uitspreekt, beschouwd kan worden als een eerste wet op de stadsvernieuwing, wordt het Amsterdam uit de jaren twintig/dertig bekeken als het zogenaamde Mekka van de volkshuisvesting met uiteraard een beoordeling van het Algemeen Uitbreidingsplan van 1935 en wordt de meer recente periode van de afgelopen dertig jaar beschouwd als het tijdvak waarin de overheid als bouwheer is gaan optreden en waarin eveneens een zeer omvangrijk proces van suburbanisatie op gang is gekomen.

Nieuwe gegevens bevat de bijdrage niet en er ware meer te zeggen geweest over de factoren die in de binnenstedelijke migratie alsmede in het proces van vertrek uit de stad een rol hebben gespeeld. Dat aan de sociale geleding van de stad, gelet op de uitsortering van de bevolking naar

woonbuurt en beroep (c.q. sociale status) slechts ten hoogste zijdelings aandacht is geschonken, beschouwen we als een tekortkoming van dit hoofdstuk. Hierover staan in voldoende mate gegevens ter beschikking, gegevens die zich ook bijzonder goed lenen voor kartografische voorstelling op een tentoonstelling. Het Gemeentelijk Bureau voor Statistiek publiceerde hierover in zijn periodiek 'Op grond van Cijfers' en het Sociaal-Geografisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam wijdde aan dit thema uitvoerige analyses in een aantal studies. Niettemin heeft Jobs een leerzaam overzicht gegeven waaruit nog weer eens duidelijk blijkt dat in Amsterdam woningnood gedurende de gehele periode er regel dan uitzondering is geweest!

Al bevat de bijdrage van E. F. Nozeman nuttige informatie over honderd jaar bedrijvigheid in Amsterdam en over de overwegingen die bij de keuze van vestigingsplaatsen van ondernemingen in en buiten de stad een rol hebben gespeeld, toch doet de titel van zijn beschouwing, 'Tussen handwerkslieden en beleidsadviseurs', verwachtingen ontstaan die niet worden ingelost. Over tal van beroeps-categorieën in de stad zijn interessante publicaties voorhanden waaruit geput had kunnen worden om het overzicht van de bedrijvigheid in de hoofdstad meer rijk te geven. Blijkbaar wil de titel alleen verduidelijken dat Amsterdam van industrie-stad voornamelijk een concentratiepunt is geworden van tertiaire en kwartaire activiteit.

De laatste bijdrage, van de hand van Nelissen en Schmal, stelt 100 jaar verkeer in Amsterdam aan de orde en het beslag dat ons verplaatsen op de Amsterdamse ruimte legt, te land, te water en in de lucht. De inrichters van de tentoonstelling kunnen we in dit verband nog wijzen op een aardige kaart, aanwezig in het archief van de Dienst der Publieke Werken, waarop staat aangegeven het spreidingspatroon van fietsenstallingen in het Amsterdam van dertig jaar geleden, een interessant aspect van 'stilstaand verkeer.

Gemist wordt in het boekje een samenvattende beschouwing over het Amsterdam anno 1980, waarin de weerbarstige problematiek van wonen, werken en verkeer in onderlinge samenhang wordt beoordeeld. De moeilijkheid van die opgave kan ons nog eens inscherpen welke durf (zo niet overmoed) de ontwerpers van het

AUP van 1935 hebben gehad. Op veel punten is dit uitbreidingsplan, dat zich baseerde op een ernstige overschatting van het aantal van de toekomstige bevolking en dat niet heeft (kunnen) voorzien dat de teruggang in industriële bedrijvigheid gepaard zou gaan met een enorme groei van de tertiaire en kwartaire sector in de beroepsbevolking, papier gebleven. Toch blijft die inzet om een integratieve benadering te beproeven een wenkend voorbeeld voor hen die op dit moment lijn en richting aan de verdere ontwikkeling van stad en stadsgewest proberen te geven. Tenslotte willen we uiting geven aan onze indruk dat de opvatting van de **SOUVEREINITEIT** in eigen kring zich in dit boekje niet verloochent.

Het is althans opvallend dat in de literaturopgaven geen enkele verwijzing is te vinden naar publicaties van onderzoekingen in onze stad die in de afgelopen vijftig jaar door het Sociaal-Geografisch Instituut en sinds de zestiger jaren mede door het Planologisch & Demografisch Instituut van de Universiteit zijn verricht.

Het boekje is te verkrijgen tijdens de tentoonstelling à f 7,— en schriftelijk te bestellen à f 10,— bij L. A. Lamur, kamer 7A-20, Geogr. & Planologisch Instituut, De Boelelaan 1105, 1081 HV A'dam.

W. F. HEINEMEIJER

VRIJBURG, GESCHIEDENIS EN TOEKOMST VAN EEN AMSTERDAMSE SCHUILKERK, UITGEGEVEN BIJ HET 350-JARIG BESTAAN VAN DE OUDE REMONSTRANTSE KERK DOOR UITGEVEHIJ PLOEGSMA TE AMSTERDAM, 1980, 112 BLZ. GEÏLL. f 22,50.

In 1630 kwam het inspannige kerkgebouw Keizersgracht 102 tot stand, dat sinds 15 oktober 1959 aan de Nederlandse Opera Stichting is verhuurd als **repetitiegelegenheid** en bergplaats van requisieten. Aanvankelijk hadden Kerkeraad en Vertegenwoordigend College het gebouw willen verkopen, maar dat gelukte niet tegen de gewenste prijs en zo is de kerk nog steeds Remonstrants eigendom. De **verhuuring** voltrok zich tenslotte zo vlot, dat voor zover in het Maandblad der Remonstrants-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam viel na te slaan, een sluitingsdienst niet heeft plaats gehad en de dienst op eerste Pinksterdag 1959 de laatste was in een afnemende reeks. Officiële sluiting kon

wellicht ook achterwege blijven omdat het gebouw in bijzondere gevallen als kerk te gebruiken bleef, zoals ik op Goede Vrijdag 1975 en bij de herdenkingsdienst op 8 juni ll. heb ervaren.

Ter gelegenheid van het in laatstgenoemde dienst, omlijst door liederen van Dirk **Raphaëlsz.** Camphuijzen, door de predikanten P. M. **Luca** en H. de Nie zo stijlvol **herdachte** jubileum verscheen de bundel Vrijburg. Hij **hevat** bijdragen van uiteenlopende aard over het verleden van kerkgebouw en gemeente, Amsterdam van heden als centrum van cultuur en de toekomst van het Amsterdamse religieuze leven. De eerste zijn van mevrouw E. **Lievense-Pelser** over de Amsterdamse Remonstranten in de zeventiende eeuw; H. J. Zantkuijl over de architectuur van de Oude Remonstrantse Kerk; P. M. **Luca**: Waarom de Remonstranten ondanks verbod van de overheid hun kerk bouwden; J. van **Goudoever** over religie in de Gouden Eeuw; Casper Barlaeus, een buitenkerkelijk Remonstrant, en S. B. J. Zilverberg over Geeraert Brandt, predikant en geschiedschrijver, Amsterdammer. Het zijn stuk voor stuk interessante opstellen, merendeels voorzien van een verwijzing naar de geraadpleegde bronnen, zowel archivalisch als literair.

Opmerkelijk is de verschillende motivatie die Van Goudoever en Zilverberg geven voor de theologische studie van Geeraert Brandt. Bij de eerste (blz. 68) was het een raadgeving van zijn schoonvader Van Baerle, bij de tweede (blz. 71) een hem ertoe bewegen door diens dochter **Suzanne**. Tekenden 247 of 248 **remonstrantsgezinden** de betuiging van adhesie uit 1628 of 1629 (blz. 58 en 64)? Ik heb het stuk, nr. 290 in de door mevrouw **Lievense** vervaardigde inventaris van de archieven der Remonstrantse gemeente te Amsterdam 1630-1927, in handen gehad. Het waren er volgens mij 247, maar met de weduwen erbij is het moeilijk tellen. Haast om de bundel tijdig gereed te hebben heeft er ongetwijfeld toe geleid, dat de bijdragen niet volledig op elkaar zijn afgestemd, dat **op** blz. 72 1600 **staat** i.p.v. 1660 en dat tenslotte bij de bronvermelding van de illustraties zo omslachtig naar het Rijksmuseum Het **Catharijnenconvent** wordt verwezen. En waarom is bij de tekst op blz. 8 niet vermeld, dat deze ontleend is aan de Beknopte beschrijving van alle de voornaamste gebouwen der wijdvermaarde Koopstad Amsterdam, te Amsterdam ver-

schenen bij Jan Roman Junior boekver- koper in 1741? Wellicht omdat dit werk bibliografisch moeilijk is te plaatsen, daar zowel de Nederlandse en Franse tekst als de afbeeldingen grotendeels aan eerdere uit- gaven ontleend zijn?

Tweede en derde afdeling van de bundel zijn veel geringer van omvang en beslaan tezamen ongeveer één derde van het boek. Bronvermelding bleef, behalve in het stuk van J. W. H. Blaauw over plannen met de Nieuwe Kerk op de Dam, achterwege. Naast Blaauw schreven in het tweede ge- deelte de verdeling is alleen in de in- houdsopgave, niet in de tekst aangegeven – Richter Roegholt over broedstroof- functie van een nieuwe mentaliteit; J. van Kampen over alternatieven in Amsterdam; nogmaals Blaauw, nu over 'Mozes in Mokum' en J. G. Gaarlandt een interview met Huub Oosterhuis over de veranderende religie. Roegholts bijdrage is m.i. de best leesbare van de bundel, bevlogen geschreven, maar de Remonstranten kom- en er niet in voor. In 'Mozes in Mokum' is sprake van 'de oude uitgewoone pastorie rechts' (van de Mozes- en Aaron- kerk), die in 1969 moest worden afge- broken. Dat is toch wel een onvolledige weergave van de feiten. Deze pastorie met een bijzonder fraaie doop- en biechtkapel en paramentenkamer en wandpanelen van Jacob de Wit moest wijken voor de metro, ondanks het ijveren van Amstelodamum en andere monumentenbeschermende in- stellingen voor haar behoud.

De derde afdeling bevat slechts één artikel, dat van J. van Goudoever: In het jaar 2000 . . . Vrijburg. De predikant schetst hoe hij de functie van het complex Keizersgracht 100-110 ziet rond de komende eeuwwisseling. De schuilkerk was geen kerkgebouw van het establishment als de Nieuwe Kerk (cf. blz. 102) en is daarom wellicht méér geschikt als asiel- plaats voor vrijdenkers, vreemdelingen en vervolgd, zoals in de 17e eeuwse druk- kersnaam Vrijburg voor Amsterdam werd uitgedrukt. Vrijburg was trouwens ook de naam van Johan Maurits' paleis met torens voor een sterrenwacht in het utopische Brazilië, waarvan Barlaeus de geschieden- nis zou schrijven (blz. 67), *Rerum in Brasilia gestarum historia*, 1647.

Vrijburg is nu ten derde een fraai en informatief boek, een toevlucht voor de historisch, architectonisch, theologisch, maatschappelijk en anderszins in Amster- dam belangstellende. Op de omslag is een

anoniem schilderij gereproduceerd van de herdenking in de kerk van het tweede eeuwfeest van het Remonstrantse Semi- narium op 28 oktober 1834, waarbij zo te zien vrijmoedig werd omgesprongen met het rood-wit-blauw van de draperieën.

J. H. v. D. HO.

GERARDINA L. VAN DALFSEN, IN DE VERGULDE DRIEHOEK, 1979. F 35.-. TE BESTELLEN BIJ P. LooR, LEIDSEKADE 96 (TEL. 030 932084) 3531 HC UTRECHT. BETALING AAN DR. G. L. VAN DALFSEN POSTGIRO A.B.N. 7112, DEN HAAG, MET VERMELDING VAN BANKREKENING: 51.91.36 489.

Gerardina L. van Dalfsen promoveerde in 1940 op een proefschrift 'Het inwaartsch licht bij de Quakers, in het bijzonder bij R. Barclay' aan de Leidse Universiteit. Sedertdien kwamen nog verschillende bijdragen betreffende de Quakers van haar hand uit. Nu, na bijna 40 jaar, verscheen eind 1979 het bovengenoemd boek. Met opzet liet zij op de titel het Dr. weg. Wel vindt men dit onder haar voorwoord 'Beste lezer'. Daarmee heeft ze willen zeggen, dat dit boek niet mag varen onder de vlag van haar doctorstitel. In het 'Nawoord', 'dat over boeken, mensen, tijden en gelegenheden gaat', is weer geheel Dr. van Dalfsen aan het woord. Ze geeft een zeer gedetailleerde en weten- schappelijke uitleg over de opzet van haar boek en de bronnen, die ze gebruikte. Wat dat boek zelf bevat, blijkt al uit de ondertitel van 'In de Vergulde Driehoek' (het uithangreken van de Quakersver- gaderingen): 'Twee dagen op bezoek in de zeventiende eeuw bij Quakers in Amsterdam, maar de tijd van nu wordt ook niet vergeten'. De twee dagen zijn 10 en 11 oktober 1677. De schrijfster zelf gaat naar een vergadering, ontmoet de 17de eeuwse geschiedschrijver van de Quakers William Sewel (1653-1720), trekt met hem de ge- hele stad door en bespreekt alles wat ze zien van uit haar 20ste eeuwse ideeën, waartegenover hij zijn 17de eeuwse opvattingen, die uit zijn geschriften blijken, stelt. Allerlei meer of minder bekende personen van de middeleeuwen af tot op heden toe worden genoemd, veel Quakers, maar ook geestverwanten en geheel andersgezinden. Van de belangrijkste vindt men achterin kortere of langere gegevens

in het Personenregister. De uitvoerigste beschrijving krijgt daar uiteraard haar gids William Sewel. Ik ben altijd erg geïnteresseerd in hem geweest als vertaler VOOF boekverkopers, die zelf ook een drukpers bezat en een merkwaardige rol in de boekhandel speelde. Uit dit boek leerde ik veel nieuws. Het onhygiënische van het begraven in kerken en op kerkhoven in de stad (hoofdstuk XI), dat pas een eeuw later algemeen de aandacht ging trekken, blijkt b.v. reeds door Sewel te zijn aangevoeld. De schrijfster legt in het Personenregister verband tussen deze opvattingen en de ter aarde bestelling van de Quakers in Buiksloot. Dit is slechts één voorbeeld, maar er zouden er veel meer te geven zijn. Want zo worden tal van onderwerpen, b.v. gezonde en natuurlijke voeding, ter sprake gebracht, met de verschillende latere theorieën daaromtrent.

De schrijfster heeft een diepgaande studie van het 17de eeuwse Amsterdam gemaakt om dit werk over twee dagen in 1677 te kunnen publiceren. De gebeurtenissen en de gesprekken met de 17de eeuwers zijn ondanks al de onderwerpen — soms niet zo eenvoudig — toch bijzonder levendig gebleven. Ik denk, dat de bronnen daartoe ook mee hebben gewerkt. De Quakers in Engeland en Amerika hebben hun archieven goed bewaard. Daarin bevinden zich de bijzonder boeiende verslagen van wat zich in de Quakervergaderingen afspeelde, ook hier in ons land. De belangrijkste bronnen in dit opzicht leverden de Amerikaan Hull en ook ons bekende medelid, Drs. J. Z. Kannegieter, die het vorig jaar overleed. Hij publiceerde in 1971 zijn geschiedenis van de Amsterdamse Quakers. Het lijvige deel was oorspronkelijk maar een kort artikel over het begin, dat de schrijver voor dit maandblad aanbood. Ik herinner mij nog goed, hoe ik getroffen was door het verhaal over de zusters Annetje, Geertruyd en Niesje Dircks, die ik dank zij de genealogieën, nagelaten door mijn broer Mr Pieter van Eeghen, beter kon plaatsen dan Hull of Kannegieter dat toen konden. Aan de hand daarvan begonnen de onderzoeken van Kannegieter, die op hun beurt weer bijdroegen tot dit werk.

Hier vindt men de drie ook weer terug, met vele andere tijdgenoten. De schrijfster zocht er goede 17de en 18de eeuwse afbeeldingen bij en maakte verder eigen tekeningen. Ik noem daarvan ook de plattegronden van Keizersgracht 140,

waar de Quakers vergaderden. Ze bezocht het huis om meer zekerheid te krijgen omtrent de tekeningen van 1738 van L. F. Dubourg en van 1780 van P. Wagenaar Jun., die beide in haar boek zijn afgebeeld (p. 32 en 281) en voegde aan haar plattegronden een levendige beschrijving van haar bezoek toe. En zo is er voor de liefhebber van Amsterdam, zelfs wanneer hij niet tot een van de groepen van speciaal geïnteresseerden mocht horen, toch heel veel nuttigs in dit boek te vinden.

[. H. V. E.

DR. MAARTEN SCHNEIDER IN SAMENWERKING MET DR. JOAN HEMELS, DE NEDERLANDSE KRANT 1618-1978, VAN 'NIEUWSTYDINGHE' TOT DAGBLAD. HET WERELDVENSTER BAARN 1979, f 44.50.

Ditmaal geef ik eigenlijk meer de geschiedenis van een druk dan een boekbespreking. Schneider publiceerde dit werk in 1943 bij P.N. van Kampen & Zoon NV te Amsterdam. In 1949 kwam een tweede druk, in 1968 een derde, geheel herziene, druk, waarin het woordje dagblad was vervangen door dagbladconcentratie. De oorspronkelijk 192 p. waren nu tot 248 uitgedeid. Het dynamische onderwerp vroeg om een nieuwe uitgaaf, die ditmaal uitgroeide tot 583 p. en zoals de titel toont tot 1978 doorgaat. Dr. Joan Hemels, die de recenter periode voor zijn rekening nam, komt in de 'ter verantwoording' van 1968 nog niet voor! Zijn eerste bijdrage dateert dan ook blijkens de 'Bibliografie' van 1979 van 1967. Een nieuwe uitgever bracht deze 'vierde, geheel herziene en uitgebreide druk'. Met deze laatste omschrijving is geen woord te veel gezegd, eerder te weinig!

Tot een vergelijking van de oudere en de tegenwoordige inhoud is hier geen plaats. Ik beperk mij daarom tot het weergeven van de inhoud: Woord vooraf (7) Inleiding (11), Twee technische voorwaarden (16), Geschreven nieuwsbrieven en gedrukte vlugschriften (21), Gedrukt tot Amsterdam', oudste perscentrum van West-Europa (36), Kwantitatieve, geen kwalitatieve ontwikkeling (46), De krant alleen nieuwsbron (64), Varia uit 'advertissementen' (18), Opkomst van een politieke pers (85), De 'heiligheid' van de vrijheid van drukpers in de Bataafse en de Franse tijd (105), Regerings- en oppositiebladen onder Willem I en Willem II (121), De ontwikkeling van een landelijke dag-

bladpers (150), Fiscus en pers: een onvoordelige vennootschap' (169), Nieuwe mogelijkheden in een veranderend klimaat (190), Verbreding van de ideologisch gefundeerde pers (211), De hoge vlucht van de populaire pers en de opkomst van pers-concerns (252), Journalisten, dagbladuitgevers en typografen: samenspel en tegenspel (285), Onderdrukkingen, verzet en zuivering (313), Herstel en vernieuwing na de Tweede Wereldoorlog (329), Concentratie en polarisatie in de jaren zestig en zeventig (351), Recent beleid voor en van de pers (396), Slotbeschouwing (423), Bijlagen (429), Bibliografie (523), Registers (564).

Aan een nadere beschouwing van al het nieuwe en het vele, dat Amsterdam betreft, wat hier vooral van belang is, kan ik hier niet beginnen. Ik wil slechts alle geïnteresseerde lezers aanbevelen om van dit werk kennis te nemen.

I. H. v. E.

J. E. VAN DE KAMP, MENS DURF TE LEVEN!
GROTE FIGUREN UIT HET CABARET IN EN
OM AMSTERDAM TOT 1940, STADS DRUKKERIJ
VAN AMSTERDAM 1978, 192 BLZ. MET RUIM
80 ILLUSTRATIES, PRIJS f 19,50.

Dit is een aangevulde reprint van het vrijwel gelijknamige boek, dat in het na-jaar van 1967 door uitgeverij Oosthoek werd gepubliceerd en dat werd besproken

in dit maandblad van maart 1968. De toenmalige recensent stelde al vast dat het Nederlandse cabaret zich voor een belangrijk gedeelte op Amsterdamse planken heeft afgespeeld. Daarom is het niet vreemd, dat herdruk van dit reeds enige tijd uitverkochte werk een hoofdstedelijke aangelegenheid is geworden, waarbij burgemeester W. Polak een voorwoord schreef. Onze beschermheer vraagt daarin: Waar immers bloeide en bloeit het cabaret méér dan in Amsterdam? Waar wonen trouwens zoveel mensen bij elkaar die durven te leven?

De auteur heeft de grote nauwkeurigheid omtrent uur en feit, die zijn werk kenmerkt, ons ook in deze reprint niet willen onthouden en daarom een lijst toegevoegd met geboorte- en sterfdata van de in de tekst genoemde personen, die sedert de verschijning van de eerste uitgave zijn overleden.

Een boek dat men, niet in de laatste plaats om de vele er integraal in opgenomen liedteksten steeds weer ter hand zal nemen, is gelukkig weer verkrijgbaar. Dat het van gebonden boek een fleurige pocket is geworden vergemakkelijkt zelfs het doorbladeren. Onvermijdelijk was, dat de foto's enigszins aan scherpte verloren, nu ze niet meer op kunstdrukpapier werden gereproduceerd, maar op hetzelfde papier als de tekst een plaats kregen.

J. H. v. d. Ho

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

STADHUIS/MUZIEKTHEATER

Avond gewijd aan het ontwerp voor het Stadhuis/Muziektheater te houden op woensdag 1 oktober 1980 in de lezingenzaal van gebouw Keizersgracht 440 om 20.00 uur.

Programma: Uiteenzetting door de heer Holzbauer, pauze, discussie. Alleen toegankelijk voor leden.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: Secretaris Mr. M. G. B. Evers, Singel 436h, 1017 AV Amsterdam (tel. 224625). Penningmeester F. H. Amende, Reguliersgracht 19, 1017 JL Amsterdam, contributie leden minimum f 35,— (gemeentegiro 45.10065, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum). Redactie maandblad Mej. Dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, 1017 KS Amsterdam. Ledenadministratie en verkoop uitgaven bij mevrouw T. M. Jagerman-Stellingwerff, p/a Amstedijk 69 1074 HZ Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

67c JAARGANG - NUMMER 6 - NOVEMBER/DECEMBER 1980

DE STADSSCHOUWBURG

De excursie naar de Stadsschouwburg, die voor 20 december op het programma staat, is aanleiding hier in het kort iets te vertellen over het huidige gebouw en zijn voorgangers en de wijze van exploitatie door de eeuwen heen.

De eerste Amsterdamse schouwburg stond aan de Keizersgracht bij de Runstraat. Hij werd op 3 januari 1638 geopend met de première van Vondels *Gijsbrecht van Aemstel*. De schouwburg was gebouwd voor rekening van het Burgerweeshuis en het Oudemannen- en vrouwenhuis, die elk een deel van de opbrengst der voorstellingen ontvingen. Nadat hij in 1665 verbouwd was, brandde deze schouwburg op 11 mei 1772 af. Ter plaatse verrees het Rooms Katholieke Oude Armen Kantoor, waar in 1976 de jaarvergadering van ons genootschap werd gehouden. Over de restauratie van dit complex schreef de redactrice in het maandblad van 1975 op de blz. 50-55.

Op 8 april 1773 besloot de vroedschap, dat voor rekening van de stad een nieuwe schouwburg zou worden gebouwd aan de noordzijde van het Leidseplein bij de Lijnbaansgracht. Op 15 september 1774 werd de nieuwe schouwburg in gebruik genomen. Het was een van hout opgetrokken gebouw op een stenen voetmuur. De band met Burgerweeshuis en Oudemannen- en vrouwenhuis werd nu **losser**. Geheel verbroken werd zij bij de omwenteling van 1795, toen de schouwburg op 7 juli Stadsschouwburg werd, beheerd door een college van acht commissarissen.

In 1798 werd de schouwburg staatstheater en onder Lodewijk Napoleon hoftheater. In 1810 werd hij echter weer Stadsschouwburg en is dat sindsdien gebleven. Hij werd eerst door toneelspelers geleid, na 1820 onder beheer van commissarissen aan toneelspelers verpacht. Het houten gebouw werd, ter uitvoering van het raadsbesluit van 20 maart 1872, in de jaren 1872-1874 door de stadsarchitect B. de Greef in samenwerking met zijn assistent W. Springer in Weens klassicistische stijl met steen ommanteld en met beeldhouwwerk verfraaid. Volgens raadsbesluit van 20 september 1882 werden bovendien voorzieningen aangebracht ter voorkoming en beteugeling van brand. In de nacht van 19 op 20 februari 1890 werd het gebouw evenwel een prooi der vlammen.

Het Leidsche plein met de nieuwe schouwburg, tekening van J. C. Greive, in het album van mevrouw Kleine Gartman, 1885. Foto Gem. Archiefdienst.

Al spoedig richtten enige ingezetenen tot Burgemeester en Wethouders het verzoek om samen te werken, ten einde de gemeente opnieuw in het bezit te stellen van een de hoofdstad waardige schouwburg. Naar aanleiding van dit verzoek dienden B. & W. op 20 maart 1890 een voordracht bij de gemeenteraad in om hen te machtigen aan de op te richten N.V. Stadsschouwburg-maatschappij concessie te verlenen tot het bouwen, inrichten en exploiteren van een Stadsschouwburg aan het Leidseplein. Op 2 april stemde de raad hiermede in en op 2 oktober 1890 verleenden B. & W. de concessie aan de bij notariële akte van 7 juli opgerichte Stadsschouwburg-maatschappij. Tot de verplichtingen, welke de maatschappij op zich nam, behoorde het zo spoedig mogelijk bouwen, op het terrein van de afgebrande, van een nieuwe schouwburg, die met zijn inventaris eigendom der gemeente zou zijn. Bij raadsbesluit van 24 september 1890 werd de commissie voor de Stadsschouwburg, die zeventig jaar het beheer had gehad, onder dankbetuiging aan de laatste commissarissen opgeheven.

Het nieuwe gebouw, ontworpen door A. L. van Gendt en J. L. en J. B. Springer, zonen van W., kwam in 1894 gereed en werd van 1 september af geëxploiteerd door de Stadsschouwburg-maatschappij, die het telkens voor bepaalde termijn onderverhuurde aan de Koninklijke Vereeniging 'Het Nederlandsch Tooneel', die reeds sinds 1882 de oude schouwburg van de gemeente in pacht had gehad.

Bij raadsbesluit van 3 februari 1916 werd naar aanleiding van een vraag van het raadslid A. B. Kleerekoper een commissie ingesteld, die tot taak kreeg rapport uit te brengen over de meest wenselijke wijze van exploitatie van het gemeentelijke toneelgebouw. In overeenstemming met het advies

dezer commissie besloot de raad op 24 januari 1917 m.i.v. 1 september tot eigen exploitatie over te gaan. De Stadsschouwburg-maatschappij werd opgeheven en 'Het Nederlandsch Tooneel' werd van onderhuurder tot huurder van de schouwburg.

Op 18 juni 1919 besloot de gemeenteraad m.i.v. het seizoen 1920-1921 ook de dagelijkse exploitatie van de schouwburg in gemeentelijk beheer te nemen. B. & W. stelden voortaan het personeel in de schouwburg aan. Met de bij raadsbesluit van 30 juli 1919 benoemde directeur vormde dit de Dienst van de Stadsschouwburg. De huurder werd vaste bespeler, die had te zorgen voor een gezelschap en een repertoire, onder inachtneming van het door de gemeenteraad vastgestelde cahier de charges. Naast de vaste bespeler kregen ook andere gezelschappen gelegenheid in de Stadsschouwburg op te treden.

Bij besluit van de Burgemeester van 26 september 1941 werd de Dienst van de Stadsschouwburg opgeheven en opgericht het Gemeentelijk Theaterbedrijf, dat, behalve met de exploitatie van het gebouw van de Stadsschouwburg, ook belast werd met de zakelijke leiding van de gemeentelijke toneel-, opera- en ballet-gezelschappen. Op 5 juni 1946 besloot de gemeenteraad tot opheffing van het Gemeentelijk Theaterbedrijf. De Stichting Amsterdams(-Rotterdams) Toneelgezelschap en de Nederlandse Opera gingen de voorstellingen verzorgen. De exploitatie van de schouwburg werd weer opgedragen aan de opnieuw ingestelde Dienst van de Stadsschouwburg. Hierbij zijn administratief en technisch personeel werkzaam. De eerste groep omvat het secretariaat, de bespreekbureaux en de bewakingsdienst. Het technische personeel omvat de toneeldienst, de belichters en het personeel van de machinekamer. Verder zijn er het decoratier, de expeditie en het avondpersoneel voor de vestiaire, de programma-verkoop en dergelijke. Bij het kijkje achter de schermen, dat ons op 20 december geboden zal worden, zullen wij kennis kunnen nemen van de werkomgeving van hen, die bij de toneelvoorstelling veelal op de achtergrond blijven.

J.H. v. d. H. O.

ADAM SCHALL VAN KEULEN

Naar aanleiding van het artikel van J. Verseput in het vorige nummer van Amstelodamum, deelt ons medelid Dr. J. F. Heijbroek te Bilthoven ons het volgende mee: 'Vondels drama Zungchin is niet opgedragen aan Adam Schall van Keulen, maar aan Cornelis Nobelaer, die wel twee broers had, die Jezüet waren, maar het zelf niet was. Schall, bij Vondel 'Adam Schal Agripijner' genoemd, speelt een hoofdrol in het stuk; er wordt verondersteld (Barnouw) dat Vondel hem in zijn jeugd heeft gekend. Kirchers werk *Sina Illustrata*, waaruit ook Leendertz (*Het Leven van Vondel*,

Amsterdam 1910, p. 368) de in Amstelodamum afgebeelde prent overneemt, was een van Vondels bronnen. Het verband met Amsterdam is dus wel duidelijk. Trouwens ook Johannes Antonides van der Goes had in het Treurspel 'Overrompelt Sira', al een dergelijke stof behandeld in hetzelfde jaar 1667, maar iets eerder dan Vondel.'

LIEBERMANN EN HET BURGERWEESHUIS IN 1876

Bronnen: R. Meischke. *Burgerweeshuis Amsterdam; serie Monumenten van Geschiedenis en Kunst. 's-Gravenhage 1975.*

Catalogus tentoonstelling 'Max Liebermann en Holland', Gemeentemuseum Den Haag, 22 maart 27 mei 1980.

Op de in het voorjaar van dit jaar in het Gemeentemuseum te Den Haag gehouden tentoonstelling 'Max Liebermann en Holland' waren enkele studies en schilderijen te zien die het Amsterdamse Burgerweeshuis tot onderwerp hebben.

Men mag aannemen dat Max Liebermann, die in 1876 een jaar in Holland was, de eerste is geweest, die toestemming kreeg de weesmeisjes in hun dagelijks leven te schilderen. En wel door bemiddeling van zijn vriend William Unger,¹ die de firma Buffa, kunsthandel te Amsterdam inschakelde. Buffa had in 1828 een verzameling 'Klederdrachten in de Noordelijke Provincies van het Koninkrijk der Nederlanden' uitgegeven, waarin ook Amsterdamse meisjes uit drie verschillende weeshuizen staan afgebeeld (zie afb. 1).

In de vergadering van regenten van het Burgerweeshuis van 26 juli 1876 brengt de voorzitter, J. Backer Jr. het verzoek over van 'den Heer Liebermann, Duitser van geboorte, wonende te Parijs, om als finschilder schetsen te mogen maken van de Meisjes Eetzaal'. Het verzoek wordt ingewilligd, hetgeen in die tijd een exceptie is. Ook een later verzoek, een meisjescostuum te mogen lenen, wordt hem welwillend toegestaan.

Tot dan toe is een schilderij door Liebermann van de meisjes*eetzaal* echter niet bekend; wél een studie van de 'weesmeisjes op de Binnenplaats' (bezit van het Städelisches Kunstinstitut Frankfurt) en twee studies waarin er één werd opgedragen aan de regent Backer (linkeronderhoek) van het 'speeluur in het Amsterdamse weeshuis' met op de achtergrond het 'ingangspoortje naar het middelhuis, waarvan er een in het bezit is van de Kunsthalle te Bremen en de andere zich in privé-bezit bevindt te Sankt Gallen.

---

¹ William Unger (1837 - 1932), Duits etsen en aquarellist.

afb. 1

Op de Haagse tentoonstelling nu, werd onder no. 16 een schilderij omschreven als 'Naaischool in het Amsterdamse Weeshuis', waarbij een omschrijving, dat hier de meisjes uit het *katholieke* weeshuis (Maagdenhuis) zouden zijn afgebeeld, gezien het zwarte costume dat zij dragen. Hier is o.i. een vergissing gemaakt. De jurken van de burgerwezen waren namelijk aan de rechterkant zwart en aan de linkerkant rood; de beide mouwen waren zwart. Haar kleding leverde dus van twee kanten gezien een zeer verschillend gezicht op. En hier zal de oorzaak gezocht moeten worden van bovengenoemde interpretatie. Had de schilder de meisjes van links af, bijv. door het venster gezien dan zou de rode kant van het costume gedomineerd hebben; nu maakt het de indruk zwart te zijn (zie afb. 2).

Neemt men hiernaast nu de — weliswaar oudere — afbeelding van het costume van een Burgerweesmeisje uit Buffa's boek, dan ziet men aan de

afb. 2

linkerschouder, tussen fichu en mouw, een stukje rood (op deze zwart-witte afbeelding lichter van kleur). Bekijkt men het betreffende schilderij van Liebermann nauwkeurig, dan is direct achter het meest links gezeten meisje een achter haar zittend weesje aan te wijzen bij wie aan de linkerschouder, juist buiten de fichu, precies zo'n klein stukje rood te zien is.

Ook de entourage van deze *naaiklas* (linnen-naaischool) is die van het Burgerweeshuis (namelijk de vleugel aan de Voorburgwal die in 1680 werd toegevoegd.) Dezelfde ruitverdeling kan men bovendien vinden op het in 1892 door de Fransman Gabriel Nicolet gemaakte schilderij 'In de Naai-kamer' afgebeeld bij het artikel van S. Kalff over het Amsterdamse Burgerweeshuis in 'Eigen Haard' 1899, p. 87. De weesmeisjes zijn hier wat ouder, eleganter en minder expressief weergegeven; ook het lokaal is ongetwijfeld dezelfde ruimte maar de kapjes van de meisjes zijn hetzelfde als die op het schilderij van Liebermann. Deze kleine aanwijzingen bevestigen de veronderstelling, dat dit schilderij de linnen-naaischool van het Burgerweeshuis te Amsterdam betreft.

Daar – zoals reeds werd opgemerkt – van de meisjes *eetzaal* geen schilderij van Liebermann bekend is, zou men zich kunnen voorstellen dat – mogelijk ook in verband met een betere lichtval – tenslotte deze naaikamer werd verkozen boven de eetzaal om de meisjes in hun ingetogen dagelijks leven te schilderen.

E.B.M. LOTTMAN

TIJDSCHRIFTEN VAN 1979 OVER AMSTERDAM

N.B. In dit overzicht zijn die publicaties, die uitsluitend Amsterdam tot onderwerp hebben, zoals Ons Amsterdam, De Lamp, Amsterdam, De Koppeling, Werk in Uitvoering, Jaarverslag Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel N.V., Bouwen in Amsterdam, niet opgenomen.

In the Journal of European Economic History, vol. 8, nr. 3, winter 1979, behandelen J. J. Mc Cusker en S. Hart The Rate of Exchange on Amsterdam in London 1590-1660 (p. 689-705). Voor deze studie werden de 556 Londense wisselbrieven gebruikt, die voorkomen in de Amsterdamse notariële archieven over de behandelde periode. In tabellen zijn de wisselkoersen per maand en de gemiddelden per jaar weergegeven. Van de laatste is ook een grafiek toegevoegd met dieptepunten in 1598 en 1649 en een top in 1644.

In deel XIII (1979) van de Studia Rosenthaliana hebben de meeste bijdragen min of meer betrekking op de hoofdstad. Zo behandelt H. Méchoulan in *Lorsque Saumaise consultait Menasseh ben Israël: deux lettres inédites du rabbin d'Amsterdam a l'humaniste de Leyde* (p. 1-17) deze brieven van 14 juli en 15 oktober 1638.

H. P. Salomon schreef over Joseph Jesurun Pinto (1729-1782) a Dutch Hazan in colonial New York (p. 18-29). Pinto was in Amsterdam geboren als zoon van Abraham Jesurun Pinto del Soto en Ribca Jesurun. J. Michman maakte een studie van De strijd om de deelneming van de Hollandse Joden aan het Grand Sanhedrin (p. 30-44). Hiertoe waren in 1806 vier Nederlandse gemeenten uitgenodigd: de Portugese, de Hoogduitse en de nieuwe Adat Jesurun te Amsterdam en de Hoogduitse te Rotterdam. Adat Jesurun was verheugd over de erkenning van haar bestaan, de orthodoxe gemeenten evenwel wezen het op gezag van Napoleon bijeengeroepen Sanhedrin af. Adat Jesurun kon tenslotte niet meer dan waarnemers zenden. L. Fuks publiceert *The Steinschneider-Van Biema correspondence 1858-1859* (p. 45-100) en *The letters of M. Roest to M. Steinschneider 1860-1871* (p. 157-193). N. H. van Biema (Amsterdam 1836-1901) was een bibliofiel en kenner van Hebreeuwse boeken. M. Roest (Amsterdam 1821-1889) was de eerste conservator van de Bibliotheca Rosenthaliana. M. Steinschneider (1816-1907) was een befaamd kenner en catalogisator van Hebreeuwse bibliotheken.

De rubriek Notarial records relating to the Portugese Jews in Amsterdam up to 1639 wordt voortgezet met het jaar 1618 (p. 101-114 en 220-240).

In Spiegel Historiae van 1979 behandelt L. J. Vandewiele De farmacie ten tijde van koning Willem I (p. 28-35). Ter sprake komen o.a. de Amsterdamse apothekers Willem van Barneveld, die in 1818 burgemeester van Hattem werd, en A. d'Ailly, wiens laboratorium in datzelfde jaar op twee schilderijen werd vastgelegd door Johannes Jelgerhuis. In D. J. Roorda's

bijdrage over De Joodse entourage van de Koning-Stadhouder (p. 258-266) treffen we de Amsterdamse Suasso's aan en Izaak Nunez de Belmonte, die aan de Herengracht 586 woonde. A. Bogtman schrijft over De restauratie van de gebrandschilderde glazen in de Oude Kerk te Amsterdam (p. 365-369). De blanke ruitjes van vier kapellen van deze kerk zijn tijdens de onlangs voltooide restauratie gedeeltelijk vervangen door gebrandschilderd glas, dat afkomstig is van de restauratie door M. E. de Angelis en zonen uit Brussel in 1761-1773 van de dubbelglazen in de Mariakapel.

In Nederlandse Historiën van 1979 deelt J. N. Alblas een en ander mede over Mr. Nicolaas Cornelisz. Witsen (1641-1717), burgemeester van Amsterdam, aardrijkskundige en deskundige op het gebied van de scheepsbouw (p. 19-24). R. L. Huisman vertelt onder de titel Het begin over de familie Alders te Durgerdam in de tweede helft van de 18e eeuw (p. 57-67). J. G. Vermeulen leverde Enkele grepen uit het melo-dramatische leven van Maria Lucille Kocken, bewoonster van Keizersgracht 406 te Amsterdam van 2 april 1878 tot begin mei 1880 (p. 155-159). Zij was de moeder van Gouverneur-Generaal J. B. van Heutsz.

In het Jaarboek 1979 voor de geschiedenis van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland schrijft Tony Jansen onder de titel 'De wil der bazen regelt het werk' over havenarbeiders rond 1900 in Rotterdam en Amsterdam (p. 7-87). In Rotterdam was de wilde vaart waarbij massagoed toen nog met zeilschepen vervoerd werd veel belangrijker dan in Amsterdam, waar de grote rederijen, de Maatschappij Nederland, de KNSM en de Hollandsche Stoombootmaatschappij, lijndiensten onderhielden en veel bootwerkers in vaste dienst hadden. Ook het veembedrijf telde in Amsterdam veel vaste arbeiders, die in Rotterdam verre in de minderheid waren. Dit verschil had gevolgen voor de mogelijkheid tot organisatie van de havenarbeiders te komen.

In het Tijdschrift voor sociale geschiedenis van 1979 leverde J. M. M. de Meere een schets over Inkomensgroei en -ongelijkheid te Amsterdam 1877-1940 (p. 3-46). Van 1877 tot 1914 deden zich geen belangrijke veranderingen in de ongelijkheidsstructuur voor. In en kort na de Eerste Wereldoorlog nam de ongelijkheid zeer sterk toe, door de omvangrijke groep oweeërs (oorlogswinst makers) die was ontstaan. Daarna daalde de ongelijkheid, waarbij in de crisisperiode de hoogste inkomens meer dan evenredig omlaag gingen. Het economisch herstel sedert 1937-1938 leidde weer tot iets meer ongelijkheid. Het gemiddelde inkomen steeg in de behandelde periode, hoewel niet geleidelijk. Aan de hand van het voor ons Genootschap door Oldewelt uitgegeven Kohier van de Personeele Quotisatie van 1742 wordt voorzichtig geconcludeerd dat in 1742 de inkomensongelijkheid vermoedelijk niet groter was dan in het laatste kwart van de 19de eeuw.

In de Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis, nr. 38, augustus 1979, schrijft J. R. Verbeek over Mouterij op het fregat Venus 1779 (p. 19-39). Dit schip was in 1768 gebouwd voor de Admiraliteit Amsterdam. Het lag in 1779 voor anker ter rede van Texel. P. Dekker noemt in De Nederlandse arctische walvisvaart tijdens de Bataafse Repu-

blik (p. 40-70) uiteraard het Amsterdamse aandeel daarin. In 1794 waren dat nog 23 schepen. Daarna werd enige jaren onder neutrale vlag gevaren (Pruisen, Oldenburg), tot in 1798 de Engelsen 29 walvisvaarders opbrachten en prijs verklaarden. In 1802 en 1803 werd weer gevaren met uit Amsterdam o.a. de schepen Frankendael, Vissershooop, Onderneming en Hollandia. In 1815 bracht de Amsterdamse rederij Barend van Spreekens nog de Groenland in de vaart, maar tot een walvisvloot kwam het niet meer. G. R. van der Meulen behandelt De natte Vakbond, de Algemeene Nederlandsche Zeemansbond 1900-1918 (p. 110-125). Hierbij komt vooral de Amsterdamse afdeling aan de orde, die de grootste was en de meeste activiteiten ontplooide.

In nr. 39, december 1979, geeft P. Dekker een overzicht van De vroege Nederlandse vaart op Straat Davis (p. 15-55) met veel materiaal uit Amsterdamse notariële archieven, registers van afgegeven zeebrieven, lijsten van Straat Davisvaarders en galjootsgeld registers.

In het Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond van 1979 publiceert H. Janse enige gegevens over het Amsterdamse geslacht Vennecool, bouwmeesters en handelaren in bouwmaterialen (p. 39-40). Het betreft Jacob en diens zonen Steven en Jacob.

J. J. Terwen geeft een analyse van een teruggevonden tekening: het Amsterdams stadhuisplan van 1643, waarover A. Boeken in 1919 schreef in ons Jaarboek (p. 109-122). Dit ontwerp van Cornelis Danckerts de Rij (de Jonge) was tot voor kort alleen bekend door kopieën in het Amsterdamse Gemeentearchief en bij de Technische Hogeschool in Delft. In de collectie Bodel Nijenhuis in de Leidse Universiteitsbibliotheek is nu het origineel gevonden, waaruit duidelijk zijn te onderscheiden de oude situatie, de nieuwe aanleg en een uitgewerkte plattegrond van het stadhuis.

Het Jaarverslag van de Vereniging 'Hendrick de Keyser' over 1979 besteedt aandacht aan de restauraties van de percelen Frederiksplein 10, Herengracht 284 en Lange Leidsedwardsstraat 146 (p. 16-17). Op het Frederiksplein werden in overeenstemming met de oude toestand de kappen lager aangebracht en aan de Herengracht was de aandacht vooral gericht op de binnenplaats en het tuinhuis.

Heemschut, het orgaan van de gelijknamige bond, bevat in 1979 het volgende over Amsterdam: Een Amsterdams grachtenhuis (van Nienhuijs, Herengracht 380-382) en een New Yorkse residentie (van W. K. Vanderbilt aan 5th Avenue)¹ (p. 37-38) ; De Gouden Reael (p. 47-48); Een zeldzaam winkelinterieur (Hajenius aan het Rokin) (p. 115-116); Driebruggenschoonheid (kruispunt Keizersgracht-Leidsegracht (p. 127) ; Na bijna een kwart eeuw restauratie Oude Kerk voltooid (p. 136-139); Plan voor de Vondelkerk (woon- en kantoorgebruik) onaanvaardbaar (p. 144-145); Blauw-erf-panden worden gerestaureerd (p. 171-172); De Bijenkorf (p. 188); Hollandsche Manege gered (p. 189); Wittenburg (p. 192) en het Realeneiland (p. 263-264).

¹ Prof. A. W. Reinink signaleerde de Amerikaanse invloed op Salms schepping reeds in het Bulletin van de KNOB van 1975, vermeld in het overzicht van dat jaar, maandblad 1976 blz. 132.

Wonen -TA/BK van 1979 geeft aandacht aan veel Amsterdamse zaken: de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit (3 p. 17-21); het Lloydgebouw op de hoek van Prins Hendrikkade en Martelaarsgracht (9/10 p. 2-3); het Stadoerakantoor op het Waterlooplein (11 p. 8-14); Amsterdam: woonplaats in verval, werkcentrum in opkomst (11 p. 15-19); een krachtiger Amsterdams verwervingsbeleid in het kader van de stadsvernieuwing (11 p. 28-31) ; de Obrechtkerk (13 p. 2-3) ; wederopbouwplannen voor Jodenbreestraat en Waterlooplein (14 p. 2-3); de verhouding tussen de BNA en de Stichting Architectuurmuseum (16/17 p. 2-4); de Cineac van Duiker uit 1934 in de Reguliersbreestraat (16/17 p. 6-7); de toegangsproblematiek van het Rijksmuseum opgelost door glazen slurven naar ontwerp van Gerard Prins (19 p. 2-3); het volkshuisvestingsbeleid in Amsterdam (19 p. 9-40); Amsterdam tussen twee toekomstbeelden door Richter Roegholt, d.w.z. tussen Nieuwe Zakelijkheid en Romantiek (20/21 p. 9-11) en de Posthoornkerk aan de Haarlemmerstraat door Guido Hoogewoud (22 p. 11).

In Plan maandblad voor ontwerp en omgeving van 1979 doet R. H. Dunnewolt een architectonisch voorstel voor stadsvernieuwing (4 p. 51-54) met betrekking tot de buurt, omsloten door Nassaukade, Jacob van Lennepkade, Constatijn Huygensstraat en Eerste Helmersstraat. J. Hunfeld behandelt overloop en verdichting in Amsterdam (5 p. 62-66). Umberto Barbieri gaat ook in op de verhouding BNA-Architectuurmuseum (6 p. 4-10). B. Kruijt acht bij stadsvernieuwing tempo van sloop en herbouw te laag (9 p. 13-20, met foto's van Hans van den Bogaard). Op p. 15 van afl. 10 wordt n.a.v. de 'Bijlmerbajes' van de architecte J. F. Pot-Keegstra gevraagd of dat vrouwelijke architectuur is? J. F. Hondius verdiepte zich in verdichting en de wijkbewoners (10 p. 24-27) met aansluitend een studie over de verdichting van woongebieden door Stad en Landschap (p. 28-51).

In het Tijdschrift voor geschiedenis van 1979 schrijft W. Brulez over De scheepvaartwinst in de nieuwe tijden (p. 1-19). Hij vraagt zich af: indien Antwerpen in de 16e eeuw en Brugge voordien de handelsmetropolen van West-Europa konden zijn zonder een belangrijke Vlaamse scheepvaart, zou Amsterdam dan niet evengoed zijn voorrang van de 17e eeuw hebben kunnen ontwikkelen zonder belangrijke Hollandse scheepvaart? Hij meent van wel en concludeert mede aan de hand van studies van dr. S. Hart dat de scheepvaartactiviteit in de behandelde periode nauwelijks renderend was als ze niet met handelsoperaties gecombineerd werd. De Hollandse reders hielden hun tarieven en daarmee hun winstmarges zo laag mogelijk.

Het Documentatieblad De negentiende eeuw van 1979 bevat enige lijsten, zoals ze in de beginjaren van Amstelodamum in onze jaarboeken gepubliceerd werden, bijv. van verenigingen bij de Portugese en Spaanse Joden te Amsterdam in de 17de en 18de eeuw; van Amsterdamse genootschappen in de 18de eeuw; van huisnamen en van gangen te Amsterdam. Nu gaat het om Nederlandse almanakken 1840-1849 door R. van Wingerden en P. van Zonneveld (p. 2-38) en 'Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen' door K. de Clerck, A. Fase1 en N. Maas (p. 74-156). Zo maken we o.a. kennis met het Amsterdamsch Jaar- en Feestboekje voor Katholijken;

de Amsterdamsche Almanak; de Amsterdamsche Almanak voor Koophandel en Zeevaart, uitgegeven door het College Zeemanshoop; de Amsterdamsche Kantoor-Almanak en de Amsterdamsche Studenten-Almanak. Het 2e en het 20e Taal- en Letterkundig Congres werden te Amsterdam gehouden in 1850 en in 1887 en we vinden hier de sprekers en hun onderwerpen vermeld.

In het theaterwetenschappelijk jaarboek *Scenarium* van 1979 beschrijft Ben Albach hoe de toneelvernieuwing begon met een Vondelvoorstelling 1887-1898 (p. 39-46). Het gaat om de opvoering van *Joseph in Dothan* door enthousiaste jonge Amsterdamse amateurs, gestimuleerd door J. H. Rössing en Leo Simons met morele steun van J. A. Alberdingk Thijm, die ruim tien jaar later gevolgd zou worden door de eerste opvoering door een beroepstoneelgezelschap, de Rotterdamse Tivoli-troep.

In *Quaerendo* van 1979 schrijft H. de la Fontaine Verwey the History of the Amsterdam Caesar codex (p. 179-207). Dit manuscript van *De bello gallico* uit de negende of tiende eeuw werd in 1628 door Suffridus Sixtinus naar Amsterdam gebracht. Sinds 1706 maakt het deel uit van de Stadsbibliotheek, de latere Universiteitsbibliotheek, die het voor f 20,— kocht uit de nalatenschap van Jan Six.

I. H. van Eeghen geeft bijzonderheden over three contemporaries in the service of Daniel Elzevier; Pieter le Grand, Johannes Beuns, Jacob de Zetter (p. 337-342).

In het Amsterdams Sociologisch Tijdschrift van 1979 schrijft Rineke van Daalen over Ongewenste ontmoetingen in de Amsterdamse tram, klachten aan de Gemeente Tram Amsterdam in het begin van de twintigste eeuw (p. 449-472). Zij beschrijft problemen die trampassagiers met verschillende sociale posities hadden in de omgang met elkaar en met het trampersoneel en die zij probeerden op te lossen door een beroep te doen op de directie van de tram. Het gedwongen samenzijn in de tramwagen kon aanleiding geven tot ergernis en verbazing, waarbij maatschappelijk hoger geplaatsten niet meer rechten konden doen gelden dan zij die maatschappelijk lager stonden. De conducteurs moesten dit principe van gelijkheid in praktijk brengen door als neutrale scheidsrechters op te treden. Schrijfster geeft een aantal voorbeelden van klachten over de dienstverlening in het algemeen, over medepassagiers en over het trampersoneel, zoals die in 1910 werden geuit.

In het Jaarboek 1979/80 van de Stichting Menno van Coehoorn schrijft J. Belonje over een Amsterdamse Directeur der Genie tijdens de Franse inlijving (p. 13-23). Na Jean-Baptiste Prudhomme was sedert juni 1811 Charles-Jean Baptiste Eugene Pâris (1777-1827) als zodanig in functie. Hij woonde op de Prinsengracht op het huidige nummer 826 bij de Utrechtsestraat. Pâris was een kundig en vaardig genie-officier en tevens een nauwgezet administrateur. Hij wees o.a. op de strategische betekenis van Pampus voor de verdediging van de toegang tot de Amsterdamse haven.

In hetzelfde Jaarboek (p. 40-44) deelt Kl. Sierksma het een en ander mede over de wordingsgeschiedenis van 't fort Pampus, dat tussen 1887 en 1894 werd aangelegd als onderdeel van de stelling van Amsterdam. Zijn ge-

gevens ontleende Sierksma aan de vierde jaargang van het Technisch Weekblad, orgaan van de Technische Vakvereniging, Amsterdam 1902, afl. 38, 39 en 40 van 18 en 25 september en 2 oktober.

In het Maandbericht van de afdeling Amsterdam van het Nederlandse Rode Kruis van 1979 vervolgde J. M. Molenaar zijn historie van het Rode Kruis in Amsterdam met de oorlogs- en bezettingsjaren 1940-1945.

In de eerste aflevering van De Kroniek van het Rembrandthuis van 1979 schrijft J. G. van Gelder over het bezoek dat de Franse beeldhouwer Etienne-Maurice Falconet aan de Amsterdamse verzamelaar Johan Goll van Frankenstein bracht en meer in het bijzonder over Rembrandts tekening van Christus' verdwijning in Emmaus, die hij daar zag (p. 2-8). S. A. C. Dudok van Heel behandelt Het Maecenaat Trip, opdrachten aan Ferdinand Bol en Rembrandt van Rijn (p. 14-26). In de tweede aflevering een artikel van Ben Albach over Rembrandt en het toneel (p. 2-32), o.a. de schetsen van een repetitie van Vondels Gijsbrecht van Aemstel, van Willem Bartoloz. Ruyters als bisschop Gozewijn en als herbergier en van kwakzalvers en komedianten.

Het Bulletin van het Rijksmuseum van 1979 begint met de herdenking door S. H. Levie van zijn op 6 februari 1979 overleden voorganger als hoofddirecteur dr. A. F. E. van Schendel (p. 3-7). P. J. J. van Thiel leverde een uitvoerige bijdrage over het inlijsten van schilderijen in het Rijksmuseum sinds 1800 (p. 159-179). G. J. van der Hoek vertelt over de Rijksmuseumkunstkoffer, die gevuld met educatief materiaal uitgeleend wordt aan leerkrachten van het basisonderwijs, die met hun klas het museum willen bezoeken (p. 180-185). A. L. den Blaauwen stelde een lijst samen van publicaties van mevrouw Th. M. Duyvené de Wit-Klinkhamer (1903-1979), die vele jaren de zilververzameling van het Rijksmuseum beheerde (p. 186-188).

Van de besproken aanwinsten noemen we een ijzeren haardplaat met wapen van de familie Huydecoper, wellicht afkomstig uit hun huis aan het Singel bij de Munt (p. 31), de officiersuniformen van de Amsterdamse schutterij met sjako's, kepi's, epauletten, sjerpen en degens uit de schenking van jonkvrouwe C. I. Six (p. 134 en 136-137) en een kist van zilver met drie zilveren theebusjes van de Amsterdamse edelsmid Pieter Adolph Bruyne of Bruné, 1785 (p. 191).

In de veertiende jaargang van Antiek, lopend van juni 1979 tot en met mei 1980, schrijft H. C. de Bruijn over J. C. K. Klinkenberg (1852-1924), meer dan de meester van het zonnige stadsgezicht omstreeks 1900 (p. 169-188). Hierbij foto's van schilderijen van de Waalseilandsgracht en het Singel met Ronde Lutherse Kerk en de Munt. In de bijdrage van B. W. G. Wttewaall over Bijzondere Nederlandse zilveren lodereindoosjes (1700-1850) (p. 317-327) o.a. werk van de Amsterdammers Hendrik Grauhart, Hendrina en Jacobus Das, Pieter van Somerwil, Johan Schepens, Jan Lingenaar, Carolus ten Ham, Rembartus Rembrants, Barend Enzering en Cornelis en Jan van Hoek. Een Amsterdams wandklokje naar Haags voorbeeld wordt behandeld door J. Zeeman (p. 412-415). Het werd gemaakt door B. Walis omstreeks 1705. J. Verbeek vervolgt de in de vorige

jaargang begonnen publicatie van de autobiografie van Christoffel Mitscherlich (1740-1793) meesterknecht van de Amsterdamse zilversmid Johannes Schiotling (p. 463-468).

De veilingbijlage van no. 9 wijdt aandacht aan de Amsterdamse musea, i.h.b. het Joods Historisch Museum.

In Oud Holland van 1979 schrijft Th. H. Lunsingh Scheurleer over Koperen kronen en waskaarsen voor Japan (p. 69-95). Het betreft producten van Amsterdamse geelgieterskunst, die de Verenigde Oost-Indische Compagnie in de 17de eeuw aan de shogun aanbood en die werden geplaatst in het Nikko-complex van grafplaatsen, tempels en schatkamers ter ere van Tokugawa Ieyasu. Er zijn een 30-armige hangende kroon, een staande kroon voor 31 kaarsen, een cilindervormige lantaarn, waarin een kroon is opgehangen, en twaalf dubbele wandarmen. De staande kroon en de wandarmen zijn het werk van de Amsterdamse geelgieter Joost Gerritsz. (1598-1652), die in dezelfde vormen 15 of meer kronen maakte voor de Oude Kerk, die niet meer aanwezig zijn, maar die voorkomen op schilderijen van Emanuel de Witte. Zijn monogram J. G. G. (Joost Gerritsz. Geelgieter) is ingestempeld in de door hem vervaardigde trapleuning van de preekstoel in dezelfde kerk, waarin hij ook begraven is. Vermoedelijk werkte Gerritsz. naar ontwerpen van Johannes Lutma. De heer Lunsingh Scheurleer maakte gebruik van wat mej. B. M. Bijtelaar over het middenschip van de Oude Kerk schreef in ons Jaarboek van 1975.

In het Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis 1978-1979 schrijft C. de Jonge over Franciscus Junius (1545-1602) en de Engelse separatisten te Amsterdam (p. 133-159). Hij baseert zich op een briefwisseling van eind 1598 of begin 1599 tussen de Leidse hoogleraar in de theologie en de afgescheidenen van de Anglicaanse kerk die sedert 1593 in Amsterdam verbleven. Zij vroegen Junius' oordeel over hun belijdenis. Junius ging daarop niet in, maar betreurde dat de separatisten geen aansluiting zochten bij de Hervormde gemeente van Amsterdam.

Het Archief voor de geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland van 1979 bevat een studie van P. Houwink over Jan Stuyt (1868-1934) en de vernieuwing van de kerkelijke bouwkunst (p. 25-62). Voor ons vermeldenswaard zijn de St. Pancraskerk te Sloten (1900), Stuyts eerste kerk in Nederland, en te Amsterdam de O.L. Vrouw van de Rozenkranskerk aan de Jacob Obrechtstraat (1905 en 1907-1911), de St. Agneskerk op de hoek Amstelveenseweg en Cornelis Krusemanstraat (1919-1921 en 1928-1932) en de St. Gerardus Majellakerk aan het Ambonplein (1923-1926). Voor laatstgenoemde is het ontwerp gebruikt van de niet tot stand gekomen Nationale Vredeskerk, ontworpen in 1917-1921. De toren werd niet gebouwd.

Het Economisch- en Sociaal-Historisch Jaarboek 1979 begint met een bijdrage van H. L. Heijkoop over het turfoproer aan de Zaan in 1678 (p. 1-14). Het wordt vergeleken met de door Oldewelt in ons Jaarboek van 1958 behandelde Hollandse ongeregelheden. Twee schepen met waardgelders uit Amsterdam kwamen er aan te pas om het turfoproer te bedwingen.

De generale lijsten van de schepen die in de perioden 1758-1761 en 1783-1786 in Holland zijn binnengelopen, samengesteld en toegelicht door F. Snapper (p. 26-44), sluiten aan bij een andere publicatie van Oldewelt in ons Jaarboek, t.w. in dat van 1953 over de scheepvaartstatistiek van Amsterdam in de 17^e en 18^e eeuw.

J. Mac Lean verzamelde gegevens over de Nederlandse en Belgische glasindustrie 1800-1850 (p. 107-155) en noemt daarbij de fabriek van Vos, Hanrath en Wiegel te Nieuwer-Amstel aan de Amsteldijk, dichtbij het huidige Gemeentearchief. Voorts blijkt dat de Maastrichtse fabriek van Regout een magazijn had te Amsterdam en dat zij ten behoeve van het koninklijk paleis in de hoofdstad een stel leverde van twee kandelabres en een vaas, dat in 1847 getoond werd op de Utrechtse nijverheidstentoonstelling.

B.P. Shield International, het maandblad van de British Petroleum Company, kwam in oktober 1979 met een Dutch Number ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Nederlandse tak van de maatschappij. Deze werd als Petroleum Handel Maatschappij te Amsterdam in 1904 opgericht. Over Amsterdam is in het 30 pagina's tellende tijdschrift en vooral in het bij dezelfde gelegenheid verschenen gedenkschrift *Warme voeten in 2000* heel wat te vinden wat de energievoorziening betreft. Het deed me goed het oude hoofdkantoor, het huis met de karyatiden aan het Frederiksplein, nog eens terug te zien.

Van het Stedelijk Jaarverslag 1978, dat in het vorige overzicht nog niet werd vermeld, werd de samenstelling als gebruikelijk verzorgd door de Commissie voor de jaarverslagen. De tekst is van Romke van Dijk, beeldredactie en vormgeving zijn van Pieter Aart Wessels.

J. H. v.d. HO

CORNELIS CLAESZ EN JOOST (DE) BOSSCHER OP NOVA ZEMBLA

De overwintering van 1596/97 op Nova Zembla en de vondst van voorwerpen daar in 1871 waren van ouds opzienbarende gebeurtenissen, die zeer tot de verbeelding spraken. De voltooiing van de restauratie van de samengekoekte prenten, die in 1871 werden gevonden, is dat weer. Er werd een boeiende film van die restauratie vervaardigd, die tot half november in het Rijksmuseum tweemaal per dag wordt vertoond, ter begeleiding van een kleine tentoonstelling van de restanten van de prenten.

Op de film ziet men ook de Amsterdamse vlag - het oudste exemplaar dat bekend is! -, die in 1871 op Nova Zembla werd gevonden. Dat die meegenomen werd op deze tocht is niet te verwonderen. Burgemeesters van Amsterdam en Staten-Generaal hadden ieder *f* 25.000,— beloning

uitgeleefd voor het vinden van een nieuwe doorvaart naar Indië en ook blijkens het op Nova Zembla gevonden ceeltje was de tocht min of meer in opdracht van de stad Amsterdam ondernomen.

De bevoorrading van de twee schepen, die samen uitvoeren, zal zeker te Amsterdam zijn geschied. Op Nova Zembla werd een dozijn boeken gevonden en de uitgever, wiens naam daarbij het meeste voorkomt, is vanzelfsprekend Cornelis Claesz. Hij had zich direct na de overgang van Amsterdam naar de zijde van de Prins in de stad gevestigd en daar een boekhandel van grote betekenis op allerlei gebied opgebouwd. Hij had werk van Willem Barentsz, de wetenschappelijke leider van de expeditie, uitgegeven en na de terugkeer zagen bij hem de beschrijvingen van de tocht van Ellert de Veer het licht.

Naast zijn boekhandel moet Cornelis Claesz ook een belangrijke handel in prenten hebben gehad. Van ouds al zal hij voor zijn geïllustreerde uitgaven contacten met kunstenaars hebben gehad. Daarover is niet veel, maar toch wel iets bekend. De grote prentenhandel van Cornelis Claesz echter is pas onlangs naar voren gekomen. Drs. B. van Selm vond in de befaamde bibliotheek van Wolfenbüttel een exemplaar van een catalogus van Cornelis Claesz van 1609, die geheel aan prenten en plaatwerken is gewijd. Het ligt in de bedoeling deze bijzonder interessante catalogus, die ook gedrukte prijzen geeft, in facsimilié uit te geven.

We zijn met 1609 dertien jaar na de uitrusting van de schepen, waarvan er één bij Nova Zembla in het ijs bleef steken, wat merkwaardigerwijze weer als gevolg had, dat deze unieke collectie — weliswaar zeer beschadigd — bewaard is gebleven. Berichten over prenten als handelswaar voor de Oost zijn schaars, maar zeker is dat in 1602 op Patani een grote hoeveelheid prenten voorhanden was. Die werden op een inventaris vrij uitvoerig beschreven. Hier op Nova Zembla had men de prenten zelf!

In het Bulletin van het Rijksmuseum van 1980 (p. 43-79) is door allen, die meewerkten, een uitvoerig en zeer interessant artikel gepubliceerd: 'Restauratie, conservatie en onderzoek van de op Nova Zembla gevonden zestiende-eeuwse prenten', door J. Braat, J. P. Filedt Kok, J. H. Hofenk de Graaff en P. Poldervaart. Men vindt daar een globale beschrijving van de inhoud van de ongeveer 400 op Nova Zembla gevonden prenten. Er is een groep van wat oudere Zuid-Nederlandse kunstenaars, waarbij het vroegste blad van 1561 dateert. Het grootste gedeelte is echter tamelijk recent en stamt uit ± 1590. Er zijn veel prenten van Hendrik Goltzius en Jacques de Gheyn II bij, ook copieën naar hun werken. Er zijn verschillende uitgevers van de prenten, maar de meest voorkomende is Joost de Boscher of Boscher, die de laatste vier jaren van zijn leven in Amsterdam was gevestigd. Daar er bijzonder weinig over hem bekend is, laat ik enkele feiten volgen.

Op 9 december 1587 kocht Joost de Bosser het poorterschap van Amsterdam. Op 5 juni 1591 maakten hij en Neelken Pecolet hun testament voor notaris Pylorius, waarbij als kinderen Joost, Abraham en Neelken worden genoemd. Getuigen waren Symon Peperman van Brussel en Hans Jacobs van Antwerpen, van welke plaats de testateur zelf ook geboortig was. Hij

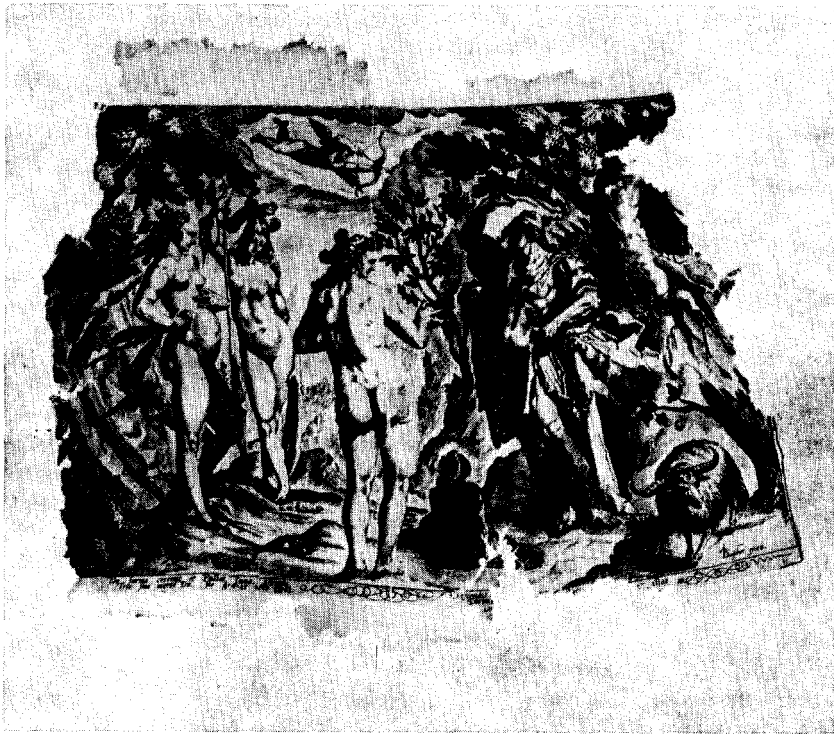

Fragment van Jacques de Gheyn, 'De grote leeuw' (gravure ca. 266 × 347 mm), bovenaan onafgeweekte kluut. Rechts beneden nog zichtbaar: I Bosch(er). Van deze prent zijn in de Nova Zembla-collectie minstens 30 exemplaren aanwezig. Foto Rijksmuseum.

was ziek en het testament werd opgemaakt in zijn woonhuis bij de Sint Anthoniespoort.

Joost moet spoedig daarna overleden zijn, want zijn weduwe treedt op 20 september 1591 op in een akte voor notaris van Huyswaert. Met de biersteker Pieter Andriesz heeft zij de rechten van een zekere Cornelis Evertsz op zijn ouderlijke nalatenschap verworven. Samen met Cornelis' broer Jacob eist zij nu rekening en verantwoording van een derde broer, de zeilenmaker Jan Evertsz.

We horen verder niets meer van de weduwe en slechts de kinderen Neelken en Abraham leren ons wat meer over de familie. De 22 jarige Neelken Bossers wordt op 11 december 1607 gedoopt in de Nieuwe Kerk, vermoedelijk in verband met haar huwelijk in 1608 met Jan Jansz van Munster, brouwersgezel, later opslager. Zij woont bij de ondertrouw op 15 maart nog bij de Sint Anthoniespoort. Haar broer Abraham laat zich op 8 februari 1611, dan 25 jaar oud, in de Nieuwe Kerk dopen en gaat op 11 maart in ondertrouw met Dierikjen Dierixdr., die op de Sint Anthoniespoort woont en vergezeld wordt door haar vader Dierk Elbertsz. Abraham is dan nog 25 jaar, geboren in Antwerpen, woont 23 jaar in Amsterdam, nu in de Keizersstraat en is van beroep schilder. Hij tekent de akte als

Tol nu toe onbekende prent, toegeschreven aan Z. Dolendo, 'Paris Oordeel' (gravure ca. 230 × 360 mm) gereconstrueerd uit kluiten. Rechts beneden: I. Boscher excu. Van deze prent zijn in de Nova Zembla-collectie 24 exemplaren aanwezig. Foto Rijksmuseum.

Abraham Bosscher, wordt Abraham Bosschaert door de klerk genoemd, Net als zijn zuster krijgt hij vele kinderen. Bij dopen van 1614 en 1615 wordt hij aangeduid als afzetter (van kaarten of van prenten), bij de laatste doop van 1621 als trommelslager. Kort daarop moet hij gestorven zijn en zijn weduwe gaat na anderhalf jaar, op 16 september 1623 van uit de Madelievenstraat in ondertrouw met een kastenmaker.

Dat is alles wat we weten over de man, wiens prenten in grote getale werden gevonden op Nova Zembla, met de signatuur I. Boscher, een enkele maal Joos(t) Boscher.

Hij was de uitgever van Jacques de Gheyn 11 sedert 1588. In 1593 nam Jacques Razett die rol over en men vraagt zich af, of die zich ook met de handel in prenten bezig hield. Zeker is, dat Razett een geheel andere positie bekleedde dan Joost de Bosscher. Hij wordt in akten van 1593 en 1608 als notaris genoemd. Verder is hij bekend als groot verzamelaar uit de publicatie van Karel van Mander, wiens vriend hij was. Het meeste inzicht geeft ons echter zijn testament van 23 maart 1608 voor notaris Salomon Henrix. Als secretaris ten convoe en notaris publicus uit hij daar zijn

laatste wens 'sieckelijck op stoel sittende' in zijn huis op de 0.2. Voorburgwal. Tot zijn enige erfgenaam wordt zijn natuurlijke dochter Annetgen, gewonnen bij Maria Vrancken Stormsdr., benoemd, die hij bij dit testament ook echt. Wanneer zij of haar eventuele kinderen kinderloos zullen sterven, vermaakt hij de vruchten van zijn gehele bezit 'tot noodtlijke opvoedinge van eenige jonge luyden van goede huuse die hun sullen begeben tot leeringe van den konst van schilderen, beeld- of plaetsnijden met den aencleve van dien ende daertoe geen middel van haer selve sullen hebben om der inne gevordert te werden.' De weesmeesters van Amsterdam zullen dit fonds beheren en het toezicht zal worden uitgeoefend door de overluiden van de schilders of anderen, die zij bekwaam daartoe zullen achten. Getuigen waren de schilder Cornelis Ketel en Claes Lenarsz, secretaris op de convoy. Jacques Razett nam een flink aantal loten in de Haarlemse loterij en maakte daarbij niet minder dan 3 versjes.

Kortom in deze secretaris ten convoye ziet men meer de rijke maecenas dan de prentenhandelaar. Onze kennis over die prenthandel in deze vroege tijd is niet groot. Maar vraagt men mij, bij wie de voorraad prenten voor de expeditie van 1596 werd ingekocht, dan zou ik voorlopig willen antwoorden: bij Cornelis Claesz. Het lijkt aan de ene kant niet waarschijnlijk, dat de weduwe van Joost de Bosscher de zaken voortzette. Aan de andere kant ligt het voor de hand, dat Cornelis Claesz al veel eerder dan 1609 in prenten heeft gehandeld en dat hij de gelegenheid tot aankoop van een gehele inventaris van een overledene graag benut zal hebben. En mogelijk is natuurlijk ook, dat er al tijdens het leven van Joost de Bosscher contacten waren tussen hem, wonend bij de afgelegen Anthoniespoort, en de grote boekverkooper op het Water.

I. H. v. E.

HET GEBOORTEJAAR VAN DE SCHILDER ADRIAEN BACKER (. . — 1684)

Het blijft altijd van belang om bij een studie over een kunstenaar even aandacht te schenken aan zijn levensdata wanneer deze nog niet bekend zijn. Door de fichering van de doop-, trouw- en begraafregisters van Amsterdam is het vaststellen van deze gegevens een niet al te ingewikkelde zaak. Rollen de data er niet meteen uit, dan wordt het echt zoeken geblazen. Enige jaren geleden vond ik op een vraag vrij vlot de levensdata van de schilder/tekenaar Roelant Roghman (1627 - 1692). Dat de schilder toen dertig jaar jonger bleek te zijn dan de traditie tot dan had aangenomen, was een kleine sensatie.

Op de schijnbaar eenvoudige vraag naar de doopinschrijving van Adriaen Backer moest ik echter antwoorden dat zijn doop niet werd gevonden, ondanks het feit dat hij bij zijn ondertrouwop 9 augustus 1669 op had ge-

geven 33 jaar oud te zijn. Hij zou dan vóór augustus 1636 zijn geboren. De opgave van zijn bruid Elsje Colijn (1634 - 1706), 35 jaar, blijkt juist te zijn, want op 5 februari 1634 was zij remonstrants gedoopt als dochter van de suikerbakker Hendrick Colijn (1593 - 1651) (een neef van Mr Jan Colijn, de schoonzoon van Abraham Anthonisz Recht) en Geertje Ijsbrants Ben (1594 - 1674). Adriaen Backer was echter al in maart 1659 meerderjarig toen de boedel van zijn vader werd opgetekend². Volgens dit gegeven zou Adriaen Backer toen vijftientig jaar of ouder zijn geweest en vóór maart 1634 zijn geboren.

Zijn ouders, de bakker Tjerck Adriaensz (Backer) (Harlingen 1605 - 1659)³ en Marritgen Jacobs Dootshoof (1607 - 1651), waren op 22 december 1628 op het Stadhuis getrouwd, zodat Adriaen Backer op zijn vroegst in 1629 kan zijn geboren. Adriaen zal de oudste zoon zijn geweest, vanwege zijn vernoeming naar zijn vaderlijke grootvader Adriaen Tjercks (Harlingen c 1575 - 1628), terwijl zijn in 1659 eveneens meerderjarige zuster Elisabeth Backer (. . . - 1686) het oudste meisje zal zijn geweest, vanwege haar vernoeming naar haar moederlijke grootmoeder. Ook de in Oost-Indië verblijvende Jan Backer was in 1659 meerderjarig, terwijl slechts Jacobus (doop Rem. 30.1.1639) en Pieter (doop Rem. 16.2.1642) minderjarig waren. Ik ben geneigd het geboortejaar van Adriaen Backer rond 1630 te stellen, maar het is misschien juist om het voorlopig op 1629/33 te houden.

Een tweede mogelijkheid om het geboortejaar van Adriaen Backer te benaderen is het volgende. De familie Backer behoorde oorspronkelijk tot de Waterlandse Gemeente der Doopsgezinden⁴. Zijn ouders hebben zich op een onbekend tijdstip bij de Remonstranten aangesloten. In 1634 portretteerde Jacob Adriaensz Backer (Harlingen 1608 - 1651) de remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert en in 1639 en 1642 werden de jongste kinderen van zijn broer Tjerck Adriaens Backer bij de Remonstranten gedoopt. Op 18 juni 1648 werd Marritgen Jacobs Dootshoof, wonende aan de N.Z. Achterburgwal bij de Lijnbaanssteeg, lidmaat van de Remonstrantse Gemeente, zonder eerst bij hen te zijn gedoopt. Dat was niet nodig, omdat zij op 10 juli 1607 in de Nieuwe Kerk was gedoopt als dochter van Jacob Gerritsz Dootshoof (1580 - na 1629) en Lysbeth Willems Utenhove (Gent 1579 - 1625), welke doop door de Remonstranten werd erkend.

Op 8 juni 1651 werden Tjerck Adriaens Backer en Jacobus Adriaensz Backer (jongeman), schilder, ook lidmaat samen met de schilder Hercules

---

¹ H. L. Kruijmel, Colijn, Colijn de Thovion, in Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie, dl XIV (1960), blz 53 - 71, blz 68 - 70. Zie: mb j.g. 65 (1978), blz 81/8.

² Not. N. van Born, N.A.A. nr 2144, akte 44, dd 8.4.1659. A. Bredius, Künstler-Inventare. § 124112.

³ Vermoedelijk heeft hij de bakkerij van zijn vader 'de Gloeyende Oven' aan de Nieuwendijk (= nr 6) voortgezet (Kw R, fol. 67, dd 21.5.1641). Hij werd op 11.3.1647 als makelaar bij het Makelaarsgilde ingeschreven. Volgens hun register is hij op 2.2.1659 overleden.

⁴ H. F. Wijnman, De afkomst van Jacob en Adriaen Backer, in Oud-Holland 1926, blz. 289 - 292. Id, Uit de kring van Rembrandt en Vondel, A'dam 1959, passim.

Adriaen Backer: Zelfportret in rood en zwart krijt (201 × 152 mm) 1671.

Foto: **R.K.D.** Den Haag.

Sanders ((1606) - 1666)⁵, van wie in het communicantenregister staat aangekend: 'moet ooc gedoopt worden'. De volgende dag werden zij alle drie gedoopt. Op 7 september 1651 werd Govert Flinck (Kleef 1615 - 1660) lidmaat en op de 13e gedoopt.

Adriaens zuster Elisabeth werd op 30 november 1655, op volwassen leeftijd, gedoopt bij de Remonstranten. Dit betekent dat zij werd geboren toen haar ouders nog doopsgezind waren! Zij was mogelijk de oudste; dus van ca 1629.

Adriaen Backer werd op 28 november 1658, kort voor de dood van zijn

---

⁵ Hercules Sanders woonde in 1635 in de Kalverstraat (Zie: Verkopingen Weeskamer (nr 1078), dd 10.7.1635 - verkoop op de Dam van o.a. schilderijen van Hans Wijnantsz) en in 1651 'op 't Uyterse Veer in de vergulde Clock', terwijl hij in 1654/5 van Rembrandt van Rijn diens huis in de Handboogstraat (nr 5) huurde (Zie: mb 56 (1969), blz 168 en 171). Op 19.3.1666 werd hij van een adres in de Anjelijsstraat begraven op het Karthuizerkerkhof. Not. R. Duee ,N.A.A. nr 2454, fol. 254, dd 12.7.1655. Hercules Sanders, schilder, geeft een procuratie om gelden, wegens een in 1640 gegeven obligatie, te Riga te innen.

vader, lidmaat bij de Remonstranten, zonder bij hen te zijn gedoopt; althans, hij komt niet voor in hun doopregisters na 1 januari 1633. Het vermoeden bestaat nu dat Adriaen Backer al vóór 1 januari 1633 remonstrants werd gedoopt (vóór die datum zijn geen remonstrantse doop-aantekeningen bekend). Uit het bovenstaande zou ik willen afleiden dat Adriaen Backer werd geboren in het tijdvak 1630/2.

De betekenis van dit gegeven is, dat Adriaen Backer door deze vroegere geboortedatum met grotere waarschijnlijkheid nog onderwijs kan hebben genoten van zijn oom Jacob Adriaensz Backer. Bewijzen kan ik het oude vermoeden nog steeds niet, maar de gelijktijdige doop van Tjerck en Jacob Adriaensz Backer is een indicatie voor hun nauwe relatie. Mogelijk heeft de schilder bij zijn broer ingewoond. In ieder geval komt veel werk (inclusief diens tekeningen) van de schilder in de boedel van Tjerck Adriaensz Backer voor. Jacob Adriaensz Backer zou op 27 augustus 1651 zijn overleden, terwijl zijn schoonzuster Marritgen Jacobs Dootshoof tien dagen eerder in de Noorderkerk werd begraven vanuit 'het Vergulde Hert' aan de W.Z. van de N.Z. Achterburgwal bij het Kattégat. Ik neem aan dat Jacob Adriaensz Backer ook in een van de familiegraven in de Noorderkerk (Oostzijde nr 41 en 42) zal zijn bijgezet⁶.

Ten aanzien van de italiaanse reis, die Adriaen Backer in 1666 zou hebben gemaakt, kan worden vastgesteld dat hij al in 1667 terug was in Amsterdam, waar hij op 2 december getuige was bij de ondertrouw van zijn broer Jacob Backer (1639 - 1685). Na zijn eigen huwelijk woonde Adriaen Backer aan de N.Z. Voorburgwal achter het Begijnhof (tegenw. Spui 12 = hoekhuis)'.
S. A. C. DUDOK VAN HEEL

---

⁶ Not. J. Backer, N.A.A. nr 4546, fol. 303 e.v., dd 18.5.1684. Verklaring over de afstammelingen van Adriaen Tjercksz van Harlingen in verband met de eigendom van de graven.

⁷ Kinderen: Hendrick (d. Rem. 12.7.1672 - begr. NK 18.7.1672) en Tierck Hendrick (d. Rem 5.8.1674 - begr. NK 30.11.1675); Test. not. J. Volk. Oli, N.A.A. nr 1561, fol. 704/5, dd 23.10.1675 en not. J. Backer, N.A.A. nr 4547, fol. 27 - 30, dd 16.5.1684. geen boedel bekend. Inbr. WK nr 42, fol. 93v en Lade WK nr 352; Not. J. Backer, N.A.A. nr 4541, fol. 450 - 543, dd 28.9.1682. Donatie door Elisabeth Backer aan haar broer Jacob Backer van 'twee contereijtsels van haer vader en moeder zal. (Backer/Dootshoof), dogh zal sij comparante de twee contereijtsels soo lange zij leeft onder in haer bewaeringe houden'; Not. D. Walschaert, N.A.A. 5801, fol. 925 - 930, dd 8.7.1707 en nr 5810, fol. 969/976, dd 16.8.1707. Test. en boedelbeschrijving van de linnenwinkelier Pieter Backer (1642 - 1707), ongehuwd, waarin o.a. aan zijn neef Torquinius Backer (1673 - 1717/25), zoon van Jacob Backer, wordt gelegateerd: 'de portraiten van des overledene vader en moeder (Backer/Dootshoof), mitsgaders van Adriaen Bakker (zijn broer), de portraiten van zijn oomen Jacob en Dirk Bakker, het portret van den prins van Oranje, het portret van den admiraal De Ruyter, een stuk zijnde een zee-triomp door Adriaen Bakker geschildert' en een ander legaat van 'een stuk schilderije verbeeldende het kruijcigen van den Heere Christus'. Zie over dit laatste schilderij: B. Bakker, De 'Kruisoprichting' in Amstelkring, in De Kroniek van het Rembrandthuis j.g. 20 (1966), blz. 83-90.

DE RESTAURATIE VAN KEIZERSGRACHT 60

Over het gerestaureerde huis zelf is ditmaal weinig te vertellen, in tegenstelling tot het pand vlak erbij, dat in het vorige nummer werd besproken. De 17de eeuwse trapgevel zal in de 18de eeuw — naar men aanneemt omstreeks 1760 — plaats hebben gemaakt voor de thans nog bestaande gevel met twee alliantiewapens in de bekroning. Van Houten meent in zijn heruitgave van het grachtenboek, dat het de wapens Wijnants en ten Broek zijn; ik zou willen pleiten voor de wapens Wijnants-Hellenbroek, zoals ik in het volgende aan hoop te tonen. Slechts een grondige studie van de wapens zou misschien een oplossing brengen en dat is eigenlijk niet de moeite waard.

De geschiedenis van de bewoners en eigenaren is wel interessant. Het huis, waar 'eertijts Graeff Floris in de gevel gestaen heeft' werd voor *f* 13.100,— op 22 mei 1669 het eigendom van de bewoner, de koopman Matthijs ten Broek. Zijn dochter Femmetje of Femina, die na de dood van haar ouders in 1692 met de koopman Jacob Wijnants trouwde, kreeg het toebedeeld bij de scheidingen van 1663 en 1694 voor notaris van Santen. Zij bewoonde het ook na de dood van haar echtgenoot in 1728 tot haar eigen overlijden begin 1744 toe. Haar enige zoon, Theodorus, gedoopt op 1 april 1694 in de Oude Kerk, trouwde twee jaar later met Anna Geertruyd Hellenbroek, een dochter van de verkoper Isaac Hellenbroek en Anna Ruysch op het Water. Hij was toen 52, zij 39. Van vaders zijde was zij verwant aan de dominee-schrijver Abraham Hellenbroek, van moeders zijde de kleindochter van de bekende anatomisch professor Frederik Ruysch. Op 17 september 1754 werd de ouderlijke nalatenschap tussen de drie kinderen Hellenbroek voor notaris Salomon Dorper gescheiden. Hoeveel er voor het echtpaar Wijnants uit kwam, blijkt niet, maar misschien was dit aanleiding om het huis op de Keizersgracht te wijzigen en tevens te verhogen.

Theodoor Wijnants wordt in het kohier van 1742 korenkoper genoemd, maar tenslotte handelde hij in allerlei onder de firma Wijnants & Cramer, die al in 1762 in akten voorkomt en blijkens de wat latere adreslijsten in het huis op de Keizersgracht was gevestigd. Petrus Cramer Frederiksz was 45 jaar jonger dan Theodoor en deed de zaken. Op 11 juni 1772 stierf Wijnants en er wordt dan gezegd 'in leven collonel van de burgerije,' blijkbaar een belangrijke functie voor de 78 jarige overledene. Er waren geen kinderen en voor de collaterale successie werd het huis aangegeven voor *f* 23.000,—. Verder waren er parten in een lijnbaan en pakhuis de Walvis, in een lijnbaan Hector en in de volmolen Tilburg, totaal *f* 24.801,—.

Voor de weduwe, die blijkens haar handtekening een ontwikkelde vrouw moet zijn geweest, was de situatie niet plezierig. Talrijke akten voor notaris van Beem en notaris Gerrit Bouman getuigen daarvan. Aanvankelijk werd de compagnie Wijnants & Cramer nog voortgezet. Op 5 januari 1774

Keizersgracht 60 voor en na de restauratie, 23. 12.1961 en 5.6.1980.

Foto's Gem. Bureau Monumentenzorg.

werd echter het contract van opheffing van de compagnie voor notaris Bouman getekend, met terugwerkende kracht van 1 januari 1773 af. Er staan allerlei interessante bepalingen in, maar voor ons is alleen van belang de schuld van *f* 33.500,— aan het echtpaar Gerrit Hugo Calkoen en Jacoba Wouterina de Lange, op grond van een contract dat niet nader werd omschreven. De weduwe Wijnants moest de helft daarvan betalen. Ofschoon ze de enige erfgenaam was geweest van haar broer Frederik Hendrik Hellenbroek, verkoper en dichter, die 14 januari 1772 op het Water was gestorven, en b.v. zijn pakhuis het Okervat in de Teerketelsteeg op 3 november 1772 voor *f* 7050,— had verkocht, was er toch niet genoeg kapitaal. Zij moest ook haar eigen woonhuis verkopen en deed dit op 1 december 1773, met de bepaling dat het vóór verhuisdag 1774, d.w.z. nog in april 1774 moest worden opgeleverd. In het bovengenoemde contract van 5 januari 1774 werd vastgelegd, dat *f* 16750,— van de opbrengst voor het echtpaar Calkoen zou zijn, de rest geheel buiten de opheffing van de compagnie zou vallen en voor haarzelf zou blijven.

Zij maakte dit echter niet meer mee, want op 24 maart 1774 stierf ze in het oude familiehuus. Ze had geen testament gemaakt, maar de naaste erfgenamen verwierpen de boedel en er werden sequesters aangesteld. Die moesten haast maken met de overdracht van het huis om het onderhandse koopcontract van 1 december 1773 niet te schenden. Op 13 juli vond de officiële overdracht voor schepenen aan de koopster Catharina Beeldsnijder plaats. Voordien was er echter nog voor notaris Bouman een uitvoerige inventaris met opsomming van de inhoud van alle vertrekken opgemaakt, die op 6 mei 1774 werd afgesloten. Er kwam verder blijkbaar niets uit de boedel – zelfs de collaterale successie werd nooit voldaan! –, maar deze inventaris blijft de herinnering aan meer dan honderd jaar bewoning door één familie levend houden.

I. H. v. E.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

NAJAARSEXCURSIE

De leden en hun introducees worden uitgenodigd tot een bezoek aan de Stadsschouwburg te Amsterdam op zaterdag 20 december 1980 om 10 uur voormiddag, ingang Leidseplein.

De heer B. Boudewijn, directeur van de Stadsschouwburg, zal ons ontvangen en een toelichting geven op het bedrijf.

De heer H. J. Zantkuijl, hoofd van het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, zal een uiteenzetting geven over het gebouw.

De rondleiding, ook achter de schermen, zal ons in de gelegenheid stellen tot bijwoning van een repetitie van Het Nationale Ballet. De rondwandeling zal veel loop- en klimwerk meebrengen.

Opgave voor de excursie kan alleen geschieden door storting of overmaking van f 2,50 per deelnemer op de girorekening van het genootschap, uiterlijk 10 december 1980. Er worden geen deelnemerskaarten verzonden.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: Secretaris Mr. M. G. B. Evers, Singel 436h, 1017 AV Amsterdam (tel. 224625). Penningmeester F. H. Amende, Reguliersgracht 19, 1017 JL Amsterdam, contributie leden minimum f 35,— (gemeentegiro 45.10065, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum). Redactie maandblad Mej. Dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 590, 1017 KS Amsterdam. Ledenadministratie en verkoop uitgaven bij mevrouw T. M. Jagerman-Stellingwerff, p/a Amsteldijk 67 1074 HZ Amsterdam.

INHOUD

Zevenenzestigste jaargang 1980

Blz.

J. H. Giskes, Een canon in een notariële akte	1
S. A. C. Dudok van Heel, Schrijfoefeningen van Titus van Rijn (1641-1668)	3
H. J. Zantkuijl, Oudezijds Voorburgwal 127	7
M. E., In steen gestolde filosofie	12
I. H. v. E., De restauratie van Kerkstraat 195 en 197	14
J. Belonje, Een Amsterdams stedelijk paspoort van 1795	17
I. H. v. E., Het Nederlands Theater Instituut	25
I. H. van Eeghen, In memoriam J. Z. Kannegieter 9 mei 1892- 29 december 1979 ..	26
J. H. van den Hoek Ostende, Houtzaagmolen het Klaverblad	27
I. H. v. E., Dirck Hendricksz Centen in 'De Tiber van Rome' en Abraham Vinck in 'Limborch'	31
M. B. Lohmann-de Roeyer, De Vrouwenbrug over de Lindengracht	35
I. H. v. E., De restauratie van Nieuwezijds Voorburgwal 296-298	41
J. Belonje, Het Sprockelenburchsteegchen en de brouwerij de Vijfhoeck	44
I. H. van Eeghen, In memoriam Jhr. F. J. E. van Lennep 1890-1980	49
Excursie naar de Amsterdamse Duinwaterleiding	51
J. H. Giskes, Iedereen werd opgetrommeld.....	54
J. Belonje, De Sale-Gang in de Jordaan	62
I. H. v. E., De restauratie van Keizersgracht 544	63
M. E., Jaarvergadering	68
I. H. v. E., De waterpoort op het Begijnhof	73
H. J. Zantkuijl, De beken op het Begijnhof	75
G. de Flines, Amsterdammers in opstand	84
I. H. v. E., De restauratie van Kerkstraat 158	85
M. E., Ontwerp Stadhuis/Muziektheater	97
J. J. Hagg, Ruim twee eeuwen een steenkoperij op de Prinsengracht 255	98
I. H. v. E., Twee zeventiende eeuwse notarissen Joris de Wijse en Jeuriaan de Vos ...	102
J. Verseput, Niets nieuws onder de rijzende zon	108
M. E., Excursie naar de waterleidingduinen	111
I. H. v. E., De restauratie van Keizersgracht 108	112
J. H. v.d. HO, De stadsschouwburg	121
A d a m Schall van Keulen	123
E. B. M. Lottman, Lieberman en het Burgerweeshuis in 1876	124
J. H. v.d. HO, Tijdschriften van 1979 over Amsterdam	127
I. H. v. E., Cornelis Claesz en Joost (de) Bosscher op Nova Zembla	134
S. A. C. Dudok van Heel, Het geboortjaar van de schilder Adriaen Backer (1684). ..	138
I. H. v. E., De restauratie van Keizersgracht 60	142

VAN DE BOEKENTAFEL

Historische plattegronden van Nederlandse steden, deel 1, Amsterdam, inleiding door W. Hofman	18
Hamer of aambeeld? Een en ander uit de geschiedenis van de Amsterdamse arbeidsbeweging, door G. Harmsen en Het paleis aan de Laan, de geschiedenis van het bondsgebouw van de ANDB, door J. Kroes	19
Oproeren in Holland gezien door tijdgenoten, door R. M. Dekker	20
Carel Clemens Elias d'Engelbronner 1816-1897	21
350 jaar Watergraafsmeer, door J. H. Kruizinga, ...	21
Netherlandish scrolled gables of the sixteenth and early seventeenth centuries, door Henry-Russell Hitchcock	22
Ook dat was Amsterdam, V: de kerk der hervorming in de negentiende eeuw: de strijd voor kerkherstel, door R. B. Evenhuis	45
Wat gebeurt er met de keurblokken, Een inventarisatie van het gebruik c.q. misbruik van de 27 beschermde tuinen = de keurblokken = in de 17e eeuwse Amsterdamse grachten-gordel, samenstelling Vera Amende/Addy Stoel	46

Amsterdamse smaldelen 7: Jacob Campo Weyerman , Den Vrolijke Tuchtheer (1729) kommentaar door A. J. Hanou	46
Het huis Bartolotti en zijn bewoners, door Gustav Leonhardt	70
Occo Codex, met inleiding Bernard Huis en S. A. C. Dudok van Heel	90
Amsterdam in de 20e eeuw, deel 2, door R. Roegholt	91
'In en om de 'Vergulde Sonnewyser', Uit de wereld van het boek III, door H. de la Fontaine Verwey	92
Nederland in stukken, samengesteld door F. van Anrooy, W. J. Formsma, L. P. L. Pirene , R. A. D. Renting, J. Rinzema en B. Woelderink	93
De Hervormde of Sint Maartenskerk te Hillegom, door A. M. Hulkenberg	94
Amsterdam Nieuw-West, de Westelijke tuinsteden zoals ze eens waren, door Jacob Zwaan	95
Twee eeuwen Hesseling 1780-1980, van loodgieters tot installateurs, door Jan Roelfs . Wonen, werken en verkeer in Amsterdam 1880-1980, Bijdragen tot de sociale geografie en planologie nr. 1 VU.	115
Vrijburg, geschiedenis en toekomst van een Amsterdamse schuilkerk.	117
In de Vergulde Driehoek, door Gerardina J. van Dalfsen	118
De Nederlandse krant 1618-1978, Van 'Nieuwstydinghe' tot dagblad, door Maarten Schneider in samenwerking met Joan Hemels	119

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Nieuwe Leden	23
Adressen	24, 48, 72, 96, 120, 144
Jaarvergadering	48
Excursies	72, 144
Stadhuis/Muziektheater	120

ALFABETISCH REGISTER

a = afbeelding

	Blz.		Blz.
A			
aansprekersoproer.	20	Bosscher (Abraham Joosten)	136
afzetters van kaarten en prenten 33. 93.	137	Bosscher (loost de) , ...	134, 136a, 137a
Ailly (A. E. d')	127	Braat (J.)	135
Aken (Roelof v.)	66	Brandt (Geeraert)	117
Alamire (Petrus)	91	Breda (Claas Claasz van)	90
Alders (fam.)	128	Bremer (Coentraad)	113
almanakken	130	Broek (Femina en Matthijs ten)	142
Amende (Vera)	46	Broekman (Daniel)	109
Amsterdam (20ste eeuw)	91	Bronckhorst (D. v.)	55
ANDB (bondsgebouw van)	19	brouwerij de Vijfhoek	44
Anrooy (F. v.)	93	bruggen in de Jordaan	35
Antonides (Nicolaas)	105	Bruyn (J. J. de)	14
arbeidersbeweging	19	Bruyne (P. A.)	132
archieven (beeldkroniek van)	93	Bruyningh (weduwe Jan)	16
B			
Backer (Adriaen)	138, 140a	Buffa (firma)	124
Backer Jr. (I.)	124	burgercompagnieën	55
Backer (fam.)	139	burgerweeshuis	124
Badenhuizen (Johannes)	83	burgerweesmeisjes.	125, 126a
Bakker (W. Bzn)	29	Bijvoet/Holt	97
bakkerijen (families in).	36, 38, 40	C	
ballet (nationaal)	144	cabaret	120
bank van leninghouders	34	Calkoen (A.)	18
Barlaeus (Casp.)	117	Calkoen (Gerrit Hugo)	143
Barlaeus Gymnasium	12	canon	1
Barneveld (Johannes en Maria G. v.)	101	Capiteyn (Johannes)	88
Barneveld (W. v.)	127	Carel (Pieter Adriaansz)	105
Bartolotti (fam.)	70	Cavellier van Adrichem (P. G.)	88
Becq (Jasper de le)	64	Cent (Dirck Hendricksz)	33
Beeldsnijder (Catharina)	144	Centen (Dirck Hendricksz)	31
begraven buiten Amsterdam	119	Centen (Henrick)	31
Begijnhof	73, 75, 76a, 78a, 79a, 80a	Cerff (Hans de)	63
beken op Begijnhof	75	Clasz (Cornelis)	134, 138
Belmonte (I. Nunez de)	128	Clericus (J.)	112
Belonje (J.)	18, 45, 63	Cnijff (Cornelis)	77, 79
Bennings (Margriete)	73	Cocq (Frans Banningh)	56, 61
Berckelo (Anthony Gerritsz)	99	Coetenburgh (Grietie)	45
Berckenrode (Balth. Fl. à) 10, 11a, 78a, 99a	103	Collijn (fam.)	139
besogneregisters	103	conscriptie	82
Beuns (Johannes)	131	Coper (Koert)	34
bewaring (huis van)	12	Coppit (Jacob)	73
Biema (Van)	127	Craffurd (Joris)	20
Biesen (J. W. v. d.)	21	Croock (Thijs Pietersz)	34
Blaauw (J. W. H.)	118	D	
Blaeu (fam.)	92, 108	Daem (Maria)	99
Bliecker (Jacob Jansen)	98	Daguerre (Pierre)	71
Bondix (J.)	27	Dalsen (Gerardina L. v.)	118
Bonnet (Jean)	39	Danckertz de Rij de Jonge (Corn.)	129
Bonnet (Rudolf)	40	Danckertz de Rij (Dirck)	103
Bonnet (fam.)	39		

Blz.

Blz.

Dekker (R. M.)	20
Dekkers (instituut)	89
Dircx (Geertje)	5
Does (Willem v. d.)	73, 74
Dolendo (Z.)	137a
Dootshoof (fam.)	139
Duchesne (Robert)	58
Dudok van Heel (S. A. C.)	7, 90, 91, 141
duinwaterleiding	51, 53a, 72, 111
Duncan (Johan&)	47
Duysendaelders (Gerrit Wiggersz)	2
Duyvené de Wit-Klinkhamer (Th. M.)	132

E

Eeghen (I. H. v.)	17, 21, 25, 27, 35, 44, 46, 48, 51, 68, 71, 74, 90, 94, 95, 108, 114, 115, 119, 120, 138, 144
Eeghen (Jacob v.)	113, 114
Elzevier (Daniel)	131
Eneelbronner (Carel Clemens d')	21
Engelbronner (E. R. d')	21
Evenhuis (R. B.)	45
Evers (M.)	14, 70, 98, 112
Evertsz (Cornelis)	136
excursies	12, 51, 72, 144
Eyck (Gerrit Hzn v.)	98

F

Falaiseau (burgeressen)	18
Falconet (E. M.)	132
Filedt Kok (J. P.)	135
Flinck (Govert)	140
Flines (G. de)	84
Flines (Q. de)	82
Fontaine Verwey (H. de la)	92
Formisma (W. J.)	93
franse overheersing	82
fregat Venus	128

G

Gaarlandt (J. G.)	118
geelgieters	133
Gelder (Carel Pietersz v.)	5
Gendt (A. L. v.)	122
Gerritsz (Joost)	133
Geubels (Dirck)	105
Geusebroek (P.)	89
gevangenis	13
Gheyn (Jacques de)	135, 136a
Gibson (David)	1
Giskes (J. H.)	3, 60
glasindustrie	134
Glauwe (Simon)	34
Godijn (Jan)	15

Goll van Franckenstein (Joh.)	132
Goltzius (H.)	135
Goudoever (J. v.)	117, 118
Grand (Pieter le)	131
Grasveld (J. B.)	18
Greive (J. C.)	122a
Grijspeert (Henderina)	47
Guepin (W.)	67
Gijsbrecht van Aemstel	132

H

Haarlemmerpoort	4a
Hagg (J. J.)	102
Hamaker (H. L.)	88
Hamer (F. H.)	110a
Handcocks (Edward)	1
Hanius (Franciscus en Thomas)	95
Hanou (A. J.)	46
Harmsen (G.)	19
havenarbeiders	128
Haverkamp (F.)	29, 30a
Heilige Stede	91
Heinemeyer (W. F.)	117
Hel (Johannes v.)	107
Hellenbroek (fam.)	142, 143
Hemels (Joan)	119
Hermanides (Suffridus)	83
Hervormde kerk 19e eeuw	45
Hesseling (firma)	115
Heusden (Adriana v.)	104
Heutz (J. B. v.)	128
Heybroek (J. F.)	123
Heye (C. H. en J. P.)	88
Hillegom (Hervormde kerk)	94
Hitchcock (H. R.)	22
Hoek Ostende (J. H. v. d.)	19, 20, 22, 23, 31, 92, 96, 118, 120, 123, 134.
Hoeven (Johannes v. d.)	106
Hofenk de Graaff (I. H.)	135
Hofman (W.)	18
Holzbauer (W.)	97, 120
houtzaagmolen het Klaverblad	27, 28a, 29a
huizen	
Begijnhof 22	77
Begijnhof 34	79a
Frederiksplein 10	129
Herengracht 170-172	70
Herengracht 284	129
Keizersgracht 60	143a
Keizersgracht 108	113a, 114a
Keizersgracht 284	129
Keizersgracht 544	63, 65a
Kerkstraat 158	85a
Kerkstraat 158-166	86a, 89a, 90a
Kerkstraat 195-197	15a

	Blz.
Lange Leidsedwarsstraat 146	129
Prinsengracht 253-255	.98, 101a
Spui 12	141
Voorburgwal (N.Z.) 296-298	41a-43a
Voorburgwal (0.2.) 127	8a, 9a, 11a
Wolvenstraat 5	115
huizennamen	
Bijl (Vergulde)	1
Driehoek (Vergulde)	118
Graeff Floris	142
Hert (Vergulde)	141
Limborch	31
Mosterdoot	87
Okervat	143
Oven (Gloeende)	139
Posthoorn (Vergulde)	87
Saturdachs (huys)	35
Smyrna	7
Sonnewyser (Vergulde)	92
Tiber van Rome	31
Hulkenberg (A. M.)	94
Huydecoper (fam.)	132
Huys (Bernard)	90
I	
Ingwersen (A. en C.)	102
inkomsongelijkheid	128
J	
jaarvergadering	48, 68
Jacobsz (Josua)	61
Janssen (Antonie)	83
Jansz (Pieter)	58
Jessing (Elisabeth)	36, 38
Jobse (R. B.)	115
Jongh (Thadeus de)	77
Jordaan (de)	35, 62
Jorisz (Jacob)	61
Junius (Fr.)	133
K	
Kamp (J. E. v. d.)	120
Kampen (J. v.)	118
Kannegieter (J. Z.)	26
Karthuizerkerkhof	37, 62
Kerk (glazen in de Oude)	128, 129
kerken (Rooms Katholieke)	133
Kerkhoff (G. J. H.)	80a
Kerkstraat	67a
Kessel (Gillis v.)	25
keurblokken	46
Keyser (Hendrick de)	8
Kleine-Gartman (mevr.)	122
Klinkenberg (J. C. K.)	132

	Blz.
Kocken (Maria L.)	128
Kofler (fam.)	43
Koningh (G. J. de)	115
kranten	119
Kroes (J.)	19
Kruizinga (J. H.)	21
L	
Lantsman (Jacobus)	105
Lenep (F. J. E. v.)	49
Lenep (L. H. v.)	51
Leonhardt (Gustav)	70
Leuven (Heyndrick Dircksz)	33
Liebermann (M.)	124, 126a
Licvense-Pelser (E.)	117
Lindenberg (Jacobus)	46
Lindengracht	35, 37a
Lion (Jacob)	34
Locatelli	47
lodereindoosjes	132
Lohmann-de Roever (M. B.)	40, 46
loodgieters	15, 115
Loofs (Anthony, Catharina en Maria)	100
Loofs & Ham	100
loterijen	95
Lottman (E. B. M.)	126
Luca (P. M.)	117
Ludeman (dokter)	47
Luninckhuysen (Anna)	107
lijnbaan Hector en de Walvis	142
lijnbaan de Grote Zeevaart	30a
M	
Mann (F. W.)	39
Mann (fam.)	39
Manuwels (Adolf)	58
Marcelis (Michiel)	85
Meerhuysen (Jan)	61
Menasseh ben Israel	127
Meuleman (Elisabeth)	95
Meyer (Bar.)	83
Minne (Hater)	100
Mitscherlich (Christoffel)	133
molens	28, 31, 142
Molenijser (Daniel)	63
Munter (Geertruy)	85
Munter (Joan)	85
muziekonderwijs	1
muziektheater	97, 120, 130
N	
Nelissen (W. J. A.)	115
Nicolet (Gabriel)	126
Nieuwenhuys (Jan)	100

nieuwjaarswens	57a
notarisprotocol (tekeningen in)	3
notarissen (opleiding van)	102-108
Nova Zembla	134
Nozeman (E. F.)	115
Nijhoff (Jacques)	102
Nijhoff (Petrus Joh.)	101

O

Occocodex	90
Occo (Pompejus)	71
Outhuysen (Barent)	100

P

Pampus	132
Pampus (W. J. v.)	108, 110a
Paris (Ch. J. B. E.)	131
paspoort (Amsterdams)	17
Pauw (Jacob en Pieter)	42
peilboekjes	105, 108
Pelsm (Valentijn v.)	95
Penekamp (Jan)	56
Perssen (Pieter v.)	3
Petroleumhandel Maatschappij	134
Pilorius (Jan Jansz)	2
Pinto (Joseph Jesurun)	127
Pirène (L. P. L.)	93
plattegronden	18
Poldervaart (P.)	135
Popta (Schelm)	87
Post (Kaatje en Maria)	82
Pot (Vincent)	106
Poulle (Pieter)	11
Prudhomme (J. B.)	131

Q

Quakers	26, 48, 118
---------	-------------

R

Rappange (makelaar)	102
Razett (Jacques)	137
Remonstrante Kerk	117
Renting (R. A. D.)	93
restaurants	14, 41, 63, 85, 112, 142
Reuver (Valerius)	87
Rey (Marc Michel)	44
Reyers (Baerent)	59
Rinzema (J.)	93
Rode Kruis	132
Roegholt (Richter)	91, 118
Roelfs (Jan)	115
Roest (M.)	127
rolwerk (gevels met)	22

Ronnen (C. F. von)	36
Ronnen (fam. v.)	36
Rösener (J. W.)	67
Rutgers (Antoni)	88
Ruysch (Frederik)	142
Ruyters (Willem Bartelsz)	132
Rijksmuseum	132
Rijn (Cornelia v.)	5a
Rijn (Rembrandt v.)	5, 56, 94, 132
Rijn (Titus v.)	3, 5a, 6a

S

Salc-gang	62
Saltet	101
Sanders (Hercules)	139
Sanhedrin (Grand)	127
Schall van Keulen (A.)	109a, 123
scheepvaartstatistiek	134
scheepvaartwinst	130
Schendel (A. F. R. v.)	132
schilderijenhandel	35
Schiotling (Joh.)	133
Schmal (H.)	115
Schneider (Maarten)	119
Schut (Jan)	88
schutterij	132
Sewel (William)	118
Six (fam.)	132
Sixtinus (Suffridus)	93, 131
Slosius (Cornelis)	105
Soop (hopman)	45
Spreekens (Barent v.)	129
Springer (J. B. en J. L.)	122
Sprockelenburchsteegje	44
stadhuis (nieuwe)	97, 120, 130
stadhuisplan 1634	129
stadsschouwburg	121, 122a, 144
stadsvernieuwing	130
Stalpaert (Constantia)	42
steenkoperij	98
Steinschneider (M.)	127
Stoel (Addy)	46
Stoffels (Hendrickje)	6
Stopendael (W. H.)	67
straat Davisvaarders	129
Stuyt (Jan)	133
Suasso (fam.)	128
Susteren (fam. v.)	66
Swieten (Jacob v.)	105

T

tamboers	54, 57a, 137
Tarelink (Jan v.)	71
Tetar van Elven (M. G.)	88
theaterinstituut	25, 69

tram	131
trommelslagers, zie tamboers	
tuinsteden (westelijke)	95
turfoproer	133
Twijnder (Frans Fransz)	87
tijdschriften over Amsterdam	127

U

Unger (William)	124
-----------------------	-----

V

Vallet (Nicolaas)	1
Vennecool (fam.)	129
Verbrugge (Pieter)	33
Verhey (Jan)	103
verkeer	115
Verseput (J.)	110
Vinck (Abraham)	31, 33
Vincon (Louis)	34
vlag 1595 (Amsterdamse)	134
Vogelsang (Pieter)	106
volkshuisvestingsbeleid	130
Vondel (J. v.d.)	108, 123, 131, 132
Vos, Hanrath en Wiegel	134
Vos (Jeuriaen de)	102, 106
Vreughdenbergh (Johannes)	61
Vrouwenbrug	35

W

wagenplein	4
walvisvaart	129
Watergraafsmeer	21

waterpoort Begijnhof	75
watervoorziening	111
Weenink (behandler)	18
Wely (Jan v.)	7
werken en wonen	115, 130
Westfrisius (Henrick)	103
Weyerman (Jacob Campo)	46
Winck (David)	15
Wint (Dieuwertje)	63
Wint (Dirk)	62
Winters (Anna)	104
wisselbrieven	127
Witsen (Joost)	58
Witsen (Nic. Cornelisz)	128
Witte (Emanuel de)	105, 133
Woelderink (B.)	93
wonen, zie werken	
Wijnants (Theodorus)	142
Wijnants & Cramer	142
wijnen (import op de)	106
Wijse (Joris de)	102, 104
Wijse (Jurriaan de)	103

Z

Zaan (Isaac v.)	42
Zaan (Anna v.d.)	42
Zantkuijl (H. J.)	12, 81, 117
Zeemansbond (Alg. Nederl.)	129
Zetter (Jacob de)	131
Ziekenverpleging (Prinsengracht)	88, 89
zilver (Amsterdams)	132, 133
Zilverberg (S. B. J.)	117
Zwaan (Jacob)	95

